

111-006^b

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง กาทะเกษ

นางสาวสุนันท์ ศาสตร์วาทา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาไทย

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2523

008360

AN ANALYTICAL STUDY OF KALAKET

Miss Sunan Sastravaha

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Thai

Graduate School

Chulalongkorn University

1980

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกาพะเภง

โดย

นางสาวสุนันท์ ศาสตร์วาทา

อาจารย์ที่ปรึกษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประคอง นิมมานเหมินท์

อาจารย์พิฑูร มลิวัลย์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

.... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ ดร. ชูประคอง)

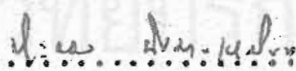
คณะกรรมการ สอ.บัณฑิตวิทยาลัย

.... ประธานกรรมการ

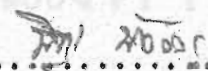
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. คมคาย นิลประภัศสร)

.... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์วิสุทธ บุญยกุล)

.... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประคอง นิมมานเหมินท์)

.... กรรมการ

(อาจารย์พิฑูร มลิวัลย์)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ชื่อนิสิต

อาจารย์ที่ปรึกษา

ภาควิชา

ปีการศึกษา

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกาฬะเกษ

นางสาวสุนันท์ ศาสตราวาทา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประคอง นิรมานเหมินท์

อาจารย์ พิทร มณีวัลย์

ภาษาไทย

2523

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ มุ่งจะวิเคราะห์วรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ ในด้านลักษณะเนื้อเรื่อง ตัวละคร แนวความคิดทางสังคม และคุณค่าทางวรรณคดี โดยเปรียบเทียบเนื้อเรื่องและความสัมพันธ์ กับวรรณคดีเรื่องการระเือกฉบับอื่นๆ

วิทยานิพนธ์นี้ แบ่งเป็น 6 บท ในบทนำ กล่าวถึงสภาพทั่วไปของท้องถิ่นภาคอีสาน จุดมุ่งหมาย และขอบเขตของการวิจัย

บทที่ 2 กล่าวถึงการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อเรื่อง และความสัมพันธ์ของวรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ กับบทกล่อมเด็กการะเือก บทละครเรื่องการะเือก บทละครเรื่องพญา หิงใจ วรรณคดีเรื่องการะเือกของชาวปากน้ำใต้ และ บทละครโทรทัศน์และภาพยนตร์เรื่องการะเือก

บทที่ 3 กล่าวถึงประเภทของเรื่อง ลักษณะเนื้อเรื่อง และตัวละครของวรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ

บทที่ 4 กล่าวถึงแนวความคิดทางสังคม ในวรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ

บทที่ 5 เป็นการศึกษาคงค่าทางวรรณศิลป์ ของวรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ โดยพิจารณาจากฉันทลักษณ์และภาพพจน์

บทสุดท้าย เป็นการสรุปผลการวิจัยว่า วรรณคดีอีสานเรื่องกาพะเกษ มีลักษณะ เป็นโรมานซ์ หรือนิทานทรงเครื่องจักรวาลต่างๆแบบนิทานชาดก มีความไพเราะทางสำนวนโวหาร มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ แสดงหลักธรรมในการครองชีวิต และแสดงควมมีวัฒนธรรมของ ชาวอีสานด้วย

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้เสนอแนะว่า ผู้สนใจอาจจะศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีอีสาน เรื่องกาพะเกษ กับนิทานทรงเครื่อง หรือนิทานชาดกเรื่องอื่นๆ.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Thesis Title   An Analytical Study of Kalaket
Name   Miss Sunan Sastravaha
Thesis Advisors   Assistant Professor Prakong Nimmanahaeminda
                          Ajarn Bhidhoon Malivan
Department   Thai
Academic Year   1980

ABSTRACT

This research is an analytical study of Kalaket, a literary work of the Northeastern part of Thailand. The analysis deals with the content, actors, social background and literary values. A comparative study of Kalaket with other versions in content and relations is also undertaken.

The research is divided into 6 chapters. The first one gives a general information on the geography of the Northeast, the aim and the extent of the work.

Chapter 2 deals with a comparative study of various versions of Kalaket : lullaby, Lakhon Nok, play, and television and movie scripts.

Chapter 3 discusses type, content, and characters of Kalaket of the Northeast.

Chapter 4 goes on social concepts in Kalaket, the literature of the Northeast.

Chapter 5 describes literary values in the forms of prosody and figures of speech.

The last chapter is a conclusion of the study that Kalaket of the Northeast is both a romance and religious story. It abounds in beautiful expressions. The content concerns with the Bhodhisatva and Dharma is emphasized in the way of living. The story also depicts Northeastern culture.

The author suggests that a further comparative study of Kalaket with other romances and religious literatures could be taken.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยความเอาใจใส่ ให้คำแนะนำ
ตรวจแก้ และให้กำลังใจอย่างดียิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประคอง นิมมานเหมินท์
และอาจารย์พิฑูร มลิวัลย์ ส่วนท่านผู้ให้ข้อคิดในการเลือกหัวข้อวิทยานิพนธ์ คือ
รองศาสตราจารย์วิสุทธิ์ บุญยกุล

ผู้วิจัยได้รับความกรุณาจากอาจารย์หลายท่าน ให้คำแนะนำ และ
ให้ข้อมูลต่างๆ เป็นต้นว่า อาจารย์จารุบุตร เรืองสุวรรณ รองศาสตราจารย์ ชวิษ
บุญโถมก อาจารย์ประทีป ชุมพล และ คุณอิงอร (ศักดิ์เกษม หุตาคม) โดยเฉพาะ
อย่างยิ่ง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คมคาย นิลประภัสสร นอกจากนี้ ยังได้รับความช่วยเหลือ
ให้กำลังใจอย่างดี จากญาติมิตร อีกหลายท่าน ซึ่งไม่อาจจะเอยนามได้หมด และ
ไม่อาจจะบรรยายได้ถ้วน

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	๗
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	๘
กิตติกรรมประกาศ	๙
บทที่ 1 บทนำ	1
สภาพทั่วไปของท้องถิ่นภาคอีสาน	1
วัฒนธรรมและวรรณคดี	4
ที่มาของปัญหา	5
ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า	7
วิธีการศึกษาค้นคว้า	7
2 วรรณคดี เรื่องการระเือก	8
บทกล่อมเด็ก	10
บทละครนอกเรื่องการระเือก	11
วรรณคดีเรื่องกาทะเือกของชาวอีสาน	15
เรื่องการระเือกของชาวยักษ์ใต้	23
กลอนบทละคร เรื่องพญาจิงโจ้	25
บทละครโหดที่ค้นและภาพยนตร์เรื่องการระเือก	27
ความสัมพันธ์ระหว่างการระเือกฉบับต่างๆ	29
3 ลักษณะเนื้อเรื่องและตัวละคร	42
ลักษณะเรื่อง	43
ประเภทของเรื่อง	46
ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์	51
หลักกรรมในวรรณคดีเรื่องกาทะเือก	54

	ลักษณะตัวละคร	64
	ท้าวกาฬะเกษ	65
	นางมาลีจันทร์	74
	มามณีกาบ	80
	ธานี	85
	ครุฑ	86
	ยักษ์	88
4	การศึกษาแนวความคิดทางสังคม	96
	ลักษณะครอบครัว	97
	การปกครอง	105
	วัฒนธรรมทางจิตใจ	109
	ธรรมเนียมประเพณี	118
5	คุณค่าทางวรรณศิลป์	125
	ลักษณะคำประพันธ์และการใช้เสียงสัมผัส	125
	ลักษณะสัมผัส	127
	ภาพพจน์	134
6	บทสรุปและข้อเสนอแนะ	153
	บรรณานุกรม	157
	ประวัติการศึกษา	162

บทที่ 1

บทนำ

สภาพทั่วไปของท้องถิ่นภาคอีสาน

อีสาน หรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีลักษณะทางภูมิศาสตร์คล้ายกะทะ มีขอบเป็นภูเขาสูง คือแนวเขาคงพระยาเย็น และ เพชรบูรณ์ อยู่ทางทิศตะวันตก เทือกเขาสันกำแพง และ พนมคงรัก อยู่ทางทิศใต้ กั้นเขตแดนและการคมนาคมติดต่อจากภาคต่างๆของประเทศ พื้นที่ค่อยๆเอียงต่ำลงสู่ตอนกลางของภาค เหลือกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีแม่น้ำโขงกั้นเขตแดนติดต่อกับประเทศลาว บรรพบุรุษของชาวลาวและประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สืบเชื้อสายเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานอรรถาธิบายว่า ตระกูลของสมเด็จพระรามาธิบดีที่หนึ่ง (พระเจ้าอู่ทอง) สืบเชื้อสายลาวมาตั้งราชธานีในประเทศสยาม ขนบธรรมเนียมต่างๆยังคงเจือลาวอยู่บ้าง¹ และมีปรากฏหลักฐานอ้างอิงได้ว่า ในพุทธศตวรรษที่ 20 (คริสต์ศตวรรษที่ 6) ได้เกิดจลาจลแย่งราชสมบัติในกรุงเวียงจันทน์ ราษฎรชาวเวียงจันทน์ได้อพยพหนีภัยเข้ามาอยู่ในพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดและเขตใกล้เคียง ไปจนถึงนครจำปาศักดิ์ โดยแยกย้ายกันตั้งบ้านเรือนอยู่ตามพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ บุคคลที่เป็นที่นับถืออย่างมากของคนในหมู่บ้าน จะได้รับการแต่งตั้งเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้านต่างๆได้ขอขึ้นกับราชอาณาจักรไทย²

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, วิจารณ์พระราชพงศาวดาร, หน้า 22.

² อุทัย เทพสิทธิ์า, เมืองลาวพี่น้องฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง (พระนคร : สหสยามพัฒนา, 2511), หน้า 20.

เนื่องจากสภาพภูมิประเทศ ช่วยให้การคมนาคมระหว่างกันสะดวกกว่าที่อื่น ๆ และมีความผูกพันทางสายโลหิตตั้งกล่าว ชาวลาวและชาวอีสานจึงรับมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ร่วมกัน จนกล่าวได้ว่า "วรรณกรรมเรื่องใดที่เป็นความนิยมของชาวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ย่อมเป็นความนิยมของชาวพระราชอาณาจักรลาวด้วย เช่น สำนึกศิลป์ชัย การระเือก ฯลฯ" ¹ ขณะเดียวกัน ตัวอักษรไทยน้อย* ซึ่งชาวพื้นเมืองอีสาน ใช้จารึกเรื่องราวในวงราชการ คดีโลก และวรรณคดีพื้นเมือง ก็มีลักษณะคล้ายตัวอักษรลาว

นอกจากความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอาณาจักรลานช้างแล้ว วัฒนธรรมลานนาก็เข้าสู่ดินแดนอีสานของไทย โดยผ่านทางอาณาจักรลานช้างด้วย ตั้งแต่สมัยพระโพธิสัตว์ศาสดา (พ.ศ. 2059 - 2091) ซึ่งมีพระมเหสีเป็นพระราชธิดาเมืองเชียงใหม่ อิทธิพลวัฒนธรรมลานนาเป็นปึกแผ่นในอาณาจักรลานช้าง อีสานก็พลอยรับวัฒนธรรมลานนาเข้าไว้ด้วย วรรณกรรมบางเรื่อง เช่น จำปาสีคัน ท้าวกำกาคำ ลั่นทอง ล้วนเป็นที่รู้จักกันดีในภาคเหนือและภาคอีสาน แต่ไม่ปรากฏในภาคกลาง ความสัมพันธ์ระหว่างภาคอีสานกับภาคเหนือ โดยผ่านทางอาณาจักรลานช้างเป็นไปใกล้ชิดยิ่งขึ้น ในสมัยพระไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรลานนา อาณาจักรลานนาอยู่ใต้อำนาจพม่า หลังจากเสียกรุงครั้งแรกจนถึงสมัยกรุงธนบุรี อาณาจักรลานช้างและภาคอีสานของไทย จึงเริ่มห่างเหินกับอาณาจักรลานนา หันมามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกรุงศรีอยุธยาแทน

¹ จารุวรรณ จันทร์เกษ, "แนวความคิดค่านิยมในวรรณกรรมร้อยกรองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511), หน้า 3.

* ตัวอักษรที่ใช้จารึกเรื่องราวต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 2 แบบ คือ

1 อักษรธรรม หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ตัวธรรม ใช้จารึกเรื่องราวทางศาสนา ลักษณะคล้ายอักษรขอม

2 อักษรไทยน้อย ใช้จารึกเรื่องราวราชการ คดีโลก นิทาน ฯลฯ

การประวัติศาสตร์นั้น หัวเมืองอีสานมีอิสระในการปกครองภายใน มีหัวหน้าหมู่บ้าน เจ้าเมืองดูแลหมู่บ้าน ทางราชธานีไทยไม่เกี่ยวข้องหรือแทรกแซงเหตุการณ์ภายในของหัวเมือง ตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพียงแต่ส่งสิ่งของต่างๆมาเป็นบรรณาการในกรุงเทพฯตามหน้าที่ ชาวอีสานจึงมีโอกาสทะนุบำรุงวัฒนธรรมในรูปแบบของตน โดยเหตุที่วัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขงส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกันมากนัก ต่างรับพุทธศาสนาจากอินเดีย และนับถือนิกายหินยานควบคู่กัน แตกต่างกันเฉพาะการผสมผสานพุทธศาสนาเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน ซึ่งไม่เหมือนกัน จึงเป็นผลให้จารีตประเพณีของชาวอีสานแตกต่างออกไปจากภาคกลางบ้าง¹

สรุปได้ว่า สภาพภูมิศาสตร์เป็นผลให้ชาวอีสาน มีความใกล้ชิดกับอาณาจักรลาวทางลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง วัฒนธรรมทางภาษา ศาสนา และรูปแบบการปกครองแต่โบราณคล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันบ้างในปัจจุบัน

วัฒนธรรมและวรรณคดี

ในงานบุญหรือเทศกาลต่างๆ เช่น ขอกพรรษา สวดศพ หรือเวลาว่างงาน ชาวอีสานนิยมอ่านนิทานสื่อกันฟัง เพื่อเป็นเครื่องแก้เหงาและให้ความเพลิดเพลินไปด้วย เรื่องที่นำมาอ่านมักจะมีจารไวในใบลาน ซึ่งมีทั้งขนาดสั้นและยาวรอยเขาไวยควบคู่กัน โดยใช้เชือกที่พันเป็นพิเศษเรียกว่าสายสมอง ใบลานนี้เรียกกันว่า "หนังสือผูก" ถ้าเนื้อหาที่จารไว้มี

¹ ชวีชัย ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเคียน สโตร์, 2522), หน้า 26 - 35.

ขนาดสั้น นิยมเรียกกันเป็นพิเศษว่า "หนังสือกอม" มักจะเป็นตำราต่างๆ เช่น ตำรายา ตำราพิชัยสงคราม เป็นต้น ธรรมเนียมการอ่าน จะเลือกผู้ที่มีน้ำเสียงและลีลาน่าฟัง มีทั้งอ่านคนเดียวและอ่านเป็นคู่ ทั้งอ่านตามหนังสือ และที่จดจำเรื่องราวตั้งแต่ต้นจนจบ มาเล่าสู่กันฟังได้โดยไม่ต้องอาศัยหนังสือ ชาวอีสานจะเรียกนักเล่านิทานประเภทหลังนี้ว่า "หมอลำ" * ปริชญานภิกขุ เล่าถึงหนังสือกุกไว้ว่า

หนังสือกุก คือใบลานที่นักปราชญ์สมัยโบราณได้ประพันธ์ไว้ เป็นโคลงบาง กาพย์บาง กลอนบาง เช่น กาละเกด สังข์ศิลป์ชัย สุริวงศ์ สีเสียว เลี้ยวสวาด แต่ละเรื่องเป็นหนังสือที่แสดงถึงจารีต ประเพณี คติธรรม และวัฒนธรรมโบราณ มีรสรัก รสโศก เพราะวิปโยคพิศดาร หนังสือบางเรื่อง เช่น เลี้ยวสวาด เหมาะสำหรับใช้เทศน์ในงานเทศกาล เช่น บุญข้าวสาก ข้าวประดับดิน ออกพรรษา บุญข้าวใจ บางเรื่อง เช่น กาละเกด สังข์ศิลป์ชัย สุริวงศ์ เหมาะสำหรับอ่านในเวลาชุมนุมดา คือว่างจากงานปุละเวลงันเขื่อนคี หรืองานศพ จะอ่านคนเดียวหรืออ่านเขาคู่กันก็ได้ ถ้าอ่านเขาคู่กัน มักจะใหญ่หญิงที่มีเสียงไพเราะอ่าน

---

* "หมอลำ" หมายถึงผู้ที่มีความสามารถด้านใดด้านหนึ่งเป็นพิเศษ ส่วน "ลำ" หมายถึงหนังสือกุก หรือหนังสือกอมหนึ่งเรื่อง ซึ่งชาวอีสานโบราณมีวิธีเก็บ โดยใช้ลำไม้ไผ่มาทะลุปล้อง แล้วสอดหนังสือไว้ข้างใน มีฝาปิดอย่างดี เรียกว่าหนังสือหนึ่งลำ

1 ปริชญานภิกขุ, ประเพณีโบราณไทยอีสาน (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2495), หน้า 219 - 210.

เนื้อหาในหนังสือนี้มีหลายประเภท เช่น ประเภทนิทาน ประเภทตำนาน เป็นต้น เฉพาะนิทานก็มีทั้งนิทานพื้นเมือง หรือนิทานเก่า ซึ่งชาวอีสานเล่าต่อกันฟังมานาน และนิทานชาดก นิทานเลียนแบบชาดก หรือนิทานธรรม ซึ่งเกิดจากการนับถือพุทธศาสนาทั้งนิกายหินยานและมหายาน นักปราชญ์ในท้องถิ่นนี้ จึงนำเอาชาดกคือประวัติของพระพุทธเจ้าในพระชาติที่เป็นพระโพธิสัตว์มารจนมาเป็นภาษาพื้นเมือง แม้เรื่องที่ไม่มีปรากฏในชาดก ก็นิยมแต่งเลียนแบบชาดก โดยยกให้ตัวละครเป็นพระโพธิสัตว์เสมอ เนื้อความนิทานชาดกหรือนิทานเลียนแบบชาดก จะกล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิดของพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจน จุดประสงค์สำคัญจะเกี่ยวข้องกับหลักพุทธศาสนา แทรกกฎแห่งกรรม แฝงคติธรรมและคำสอนต่างๆไว้อย่างแยบคาย เมื่อมีการจารลงไว้ในใบลาน มักไม่บอกชื่อผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่ง มีแต่ชื่อผู้จารคัดลอกบอกชื่อตนเองไว้ พร้อมกับบอกความมุ่งหมายว่า ที่เพียรคัดลอกไว้นี้ก็เพื่อให้ได้บุญมากๆเท่านั้น การอ่านและการฟังวรรณคดีในงานพิธีต่างๆดังกล่าว นอกจากจะโคความบันเทิงใจแล้ว ยังได้ข้อคิด คติการดำเนินชีวิต สอนหลักศีลธรรมต่างๆไปในขณะเดียวกันด้วย

ที่มาของปัญหา

วรรณคดี ชาวบ้าน เป็นเรื่องที่น่าสนใจ มีผู้กล่าวว่า

วรรณกรรมพื้นเมือง เช่นนิทานชาวบ้าน เกิดจากคนธรรมดาทั่วไป อันจิตความเป็นพลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศ ฉะนั้นแม้วรรณกรรมพื้นเมืองก็เป็นเรื่องเล็กๆน้อยๆก็ตาม โดยแท้จริงแล้ว มีสมบัติอันควรแก่การศึกษาอย่างลึกซึ้ง เพื่อเข้าใจมนุษย์และสังคมส่วนใหญ่¹

¹ กุหลาบ มีลลิกะมาศ, คติชาวบ้าน (พระนคร: โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, 2509), หน้าคำนำ.

โดยเหตุผลดังกล่าว จึงทำให้หาสนใจว่า ท้องถิ่นอีสานซึ่งเคยเป็นดินแดน
ที่เจริญมาก่อน มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่อย่างไร วรรณคดีอีสานมีหลายเรื่อง และหลาย
ประเภท แต่ยังไม่แพร่หลายเป็นที่รู้จักกันมากนัก การเลือกศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีเรื่อง
หนึ่งเรื่องใดอย่างละเอียด น่าจะส่งเสริมให้ผู้สนใจใฝ่รู้จักชาวอีสานดียิ่งขึ้นทางหนึ่งด้วย

วรรณคดีเรื่องกาทะเกษ เป็นที่นิยมของชาวอีสานมานาน มักอ้างกันว่า
"อยู่ในปัญญาสชาดก * ซึ่งเป็นชาดกนอกนิบาต"¹ พระอริยานุวัตร ผู้อำนวยการศูนย์อนุรักษ์
วรรณคดีอีสาน ได้ตรวจทานชำระเรื่องกาทะเกษ และจัดพิมพ์ออกเผยแพรโดยไขอักษร
ไทยกลาง ให้ชื่อเรื่องว่า "วรรณคดีอีสานเรื่องกาทะเกษ" และได้แสดงความเห็นใน
คำนำว่า วรรณคดีเรื่องนี้มีส่วนวางโพธิะเพราะพริ้ง ชาวอีสานนิยมกันนัก เนื้อหา
สาระสำคัญ ลือเมื่องมีค่ามีประโยชน์ มักมีไว้ประจำบ้านเรือน ใช้อ่านในเวลาว่าง
หรือเสราโศกไม่มีอะไรแก้ไข จึงชวนให้ศึกษาวิเคราะห์ว่า หนังสือนี้จะมีคุณค่าเป็น
"วรรณคดี" อย่างไรบ้าง

---

* ปัญญาสชาดก เป็นประมุขนิทานเก่าแก่ ซึ่งพระสงฆ์ชาวเชียงใหม่ รวบรวม
นิทานพื้นเมืองมาแต่งเป็นชาดก แต่ไม่มีชื่อและเนื้อเรื่องที่ใกล้เคียงกับเรื่องกาทะเกษ
ปัญญาสชาดกของชาวอีสาน คือพระเจ้าห้าสิบชาตินั้น ยังกระจัดกระจายอยู่ ไม่มีรวบรวม
ไว้แน่นอน ส่วนที่อ้างว่าเป็นชาดกนอกนิบาตนั้น เป็นเพราะพยายามจะให้หนังสือนี้ ได้
รับความนับถือว่าเป็นชาดกเรื่องหนึ่ง แม้ว่าจะเป็นชาดกนอกนิบาต (สัมภาษณ์
ชวีช ปุณโณทก และ พิฑูร มลิวัดย์ ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีอีสาน, กุมภาพันธ์ 2522.)

¹ พระอริยานุวัตร, ผู้รวบรวมและชำระ, วรรณคดีอีสานเรื่องกาทะเกษ
(อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2519), หน้า คำนำ 3.

ความมุ่งหมายในการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์วรรณคดีอีสาน เรื่องกาฬะเกษ ในด้านแก่นเรื่อง ประเภทของเรื่อง ลักษณะตัวละคร คุณค่าทางวรรณศิลป์ ตลอดจนการสะท้อนวิถีชีวิต ของชาวอีสาน รวมทั้งศึกษาความสัมพันธ์เรื่องกาฬะเกษ ฉบบของภาคอีสาน กับ วรรณคดีที่มีชื่อ การระเทศ ฉบบอื่นๆด้วย

ข้อตกลงเบื้องต้น

ข้อมูลสำคัญในการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกาฬะเกษนี้ คือ "วรรณคดีอีสานเรื่องกาฬะเกษ" ฉบบพิมพ์ด้วยตัวอักษรไทยกลาง ซึ่งพระอริยานุวัตร ผู้อำนวยการศูนย์อนุรักษ์วรรณคดีอีสาน วัฒนาศัย อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ได้ตรวจทานชำระไว้จากฉบบตัวอักษรไทยน้อย ที่ได้มาจากท่านเจ้าคุณคัมภีร์ธรรมาจารย์ วัดสว่างอารมณ์ จังหวัดร้อยเอ็ด และท่านเจ้าคุณวิโรจน์รักโนบล เจ้าคณะจังหวัด อุบลราชธานี ได้จัดพิมพ์เมื่อพ.ศ.2519 การสะกดคำต่างๆจะยึดตามหนังสือเล่มนี้

คำ "วรรณคดี" ในวิทยานิพนธ์นี้ หมายถึงหนังสือทั่วไปทั้งหมด (Literature) รวมความถึง "วรรณกรรม" ที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันด้วย ยกเว้นแต่เมื่อเป็นการอ้างอิงต่างๆ คงใช้ วรรณคดี หรือ วรรณกรรม ตามที่ผู้เขียนในข้อผู้พิมพ์

วิธีการศึกษาค้นคว้า

- 1 ศึกษาเรื่อง กาฬะเกษ ฉบบภาคอีสาน และเรื่อง การระเทศ ฉบบอื่นๆ
- 2 ศึกษาเอกสาร และสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง
- 3 วิเคราะห์วรรณคดีเรื่อง กาฬะเกษ และเสนอในแบบพรรณนา
- 4 สรุปผลการวิเคราะห์ วิจัย และเสนอข้อคิดเห็น .

วรรณคดีเรื่องการะเกด

การะเกด เป็นชื่อดอกไม้หอมของไทย ส่วนที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในด้านวรรณคดี นั้น มีทั้งที่เป็น บทกล่อมเด็กสมัยอยุธยา บทละครนอกเรื่องการะเกดของภาคกลาง เรื่องการะเกดของภาคใต้และภาคอีสาน บทละครเรื่องพญาจิงโจ้ และใหม่ที่สุดคือ บทละครและภาพยนตร์เรื่องการะเกดในสมัยรัชกาลที่ 9 กรุงเทพมหานคร

การะเกด คำทางภาคอีสาน ใช้เรียกต้นว่าเจียก (*Tandanus tectorius*, f. *facvis*) ซึ่งนิยมปลูกกันเพื่อใช้กาบที่หุ้มดอกตัวอยู่และมีกลิ่นหอม ใบพื้นราบขึ้นทั่วไปตามดินทรายชายทะเล ลำต้นเป็นพุ่มแฉะ สูงประมาณ 1-2 เมตร แตกกิ่งก้านมากและมีรากออกตามลำต้น หยั่งลงมาถึงดิน ช่วยค้ำยันให้ลำต้นทรงตัวอยู่ได้ ใบสีเขียว มีความยาว 1-2 เมตร ปลายใบเรียวแหลม ขอบใบมีหนามห่าง ๆ หรือไม่มีเลย ดอกตัวผู้ออกเป็นช่อตั้งตรงกลางยอด กาบหุ้มดอกสีเหลืองนวล มีกลิ่นหอมจัด ผลมีลักษณะคล้ายผลส้มแปะ ออกตรงกลางยอดเหมือนกัน มีก้านยาวและห้อยลงมาข้าง ๆ แก่จัดสีแดงสด (สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2 หน้า 1209) คนโบราณนิยมนำดอกไปใส่ที่บอบเสื่อผ้าให้หอมและใช้ดอกเคี้ยวน้ำมันหมูหรือน้ำมันมะพร้าว เป็นน้ำมันใส่ผม ประโยชน์ทางยา ดอกหอมมีรสขมเล็กน้อยแก้เจ็บอก แก้เสมหะบำรุงธาตุ บำรุงเป็นยาหอมบำรุงหัวใจ นอกจากนี้ยังมีการะเกดต่าง (*Tandanus tectorius variegatus*) ใบมีลายสีเหลืองเป็นทาง ไม่ออกดอกผล ขยายพันธุ์โดยแยกหน่อ ปลูกเป็นไม้ประดับ (อุทัย สันตุสสาร, สารานุกรมไทย เล่ม 1 หน้า 189)

ในหนังสือ "อักษรวิธานศรีบริ" ของหมอบรัดเลย์ พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. 1873 พ.ศ. 2416) เขียนว่า "การะเกศ" และให้คำอธิบายไว้ว่าเป็นดอกไม้สีเหลือง กลิ่นหอมดีเยี่ยม ต้นเตี้ยลำกาย ใบเป็นหนาม ขึ้นอยู่ที่ดินเปียกริมน้ำ (หมอบรัดเลย์, อักษรวิธานศรีบริ (พระนคร: กุรุสภา พิมพ์ซ้ำตามต้นฉบับเดิม, 2514).

และเพลงสมัยใหม่ วรรณคดี เหล่านี้ เอย่ถึงบุคคลชื่อ การะเกด ยกให้เป็นตัวเอกของเรื่อง ดังนี้

1. บทกล่อมเด็ก

1.1 บทกล่อมเด็กของภาคกลาง

เพลงการะเกด เป็นเพลงกล่อมเด็กของชาวบ้าน ที่สันนิษฐานกันว่า เกิดในสมัยพระนารายณ์ - พระเจ้าทรงธรรม¹ เนื้อหาเกี่ยวกับการต่อสู้ของชายหนุ่มชื่อ การะเกด

เจ้าการะเกดเอ๋ย	ขึ้นมาเทศจะไปท่ายวัง
ซักริซอกแกว่ง	ว่าจะแทงฝรั่ง
เมียมห้ามก็ไม่ฟัง	เจ้าการะเกดเอ๋ย ²

บทกล่อมเด็กบทนี้ เมื่อถึงยุคที่มีการต่อสู้ประท้วงแสดงความเป็นประชาธิปไตย ได้มีการนำมาดัดแปลง ให้มีเนื้อหาเกี่ยวกับการต่อสู้ โดยใช้ชื่อ การะเกด เป็นสัญลักษณ์ของผู้ทำการต่อสู้ เพื่อขับไล่จักรวรรดินิยม ดังนี้

(สร้อย)	เจ้าการะเกดเอ๋ย	เจ้าขึ้นมาเทศว่าจะไปท่ายวัง
	ซักริซอกแกว่ง	ว่าจะแทงฝรั่ง
	เมียมห้ามก็ไม่ฟัง	เจ้าการะเกดเอ๋ย
	การะเกดไปเฉว	เป็นทิวแถวทุกหนแห่ง
	ไปตามตะวันสีแดง	ที่สาครหัวแผ่นดินไทย

¹นิตยสารปุณณ ฉบับที่ 7 กันยายน 2518 "ดนตรีไทยปฏิวัติ สัมภาษณ์คนกลาง" หน้า 85 อ้างถึงใน, คดีชนวิทยา (เอกสารนิเทศการศึกษ ฉบับที่ 184 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2519), หน้า 229.

²สุเวทย์ เวชสาร ผู้รวบรวม, บทกล่อมเด็ก (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนางสาครสิทธิการ (ขนาด ถอดพิมพ์), ก.ค.2519), หน้า 9.

ไปกับกรีซคู่มือ
เลือกใครก็เลือกใคร
แผ่นดินถิ่นกำเนิด
มันกล้ำมาราวี

ออกไป ไปไป
จากอุบราชธานี
น้ำพองเป็นของเรา
มากขึ้นเกิดประชไทย
ยิ่งถล่มให้ลูกโหลง
บ้านแตกสาแหรกขาด
เสียงร้องให้มีใครช่น

ออกไป ไปไป
ประเทศไรเอกราช
ฐานทัพเลวระยำ
ไอ้จักรพรรดินิยมชั่ว
ชูงธงประชไทย
ไปเกิดเจ้าการะเกด
ใครหวังจะต้านทาน

ออกไป ไปไป

กระหับถึอความมันใจ
คงจะไค่นองปฐพี
ตั้งแต่เกิดจนเป็นผี
ไอ้อับรึบจัญโร
ไอ้กันจัญโรไสหัว (สร้อย)
ถึงตาคลืออุตะเภา
มันเข้ามาทำเป็นช่องโจร
เป็นเปลวไฟที่ลุกโชน
ความทุกข์ยากในแผ่นดิน
ด้วยอุบาทว์จากเครื่องบิน
นอกจากเราประชาชน
ไอ้กันจัญโรไสหัว (สร้อย)
เพราะถูกต่างชาติมาครอบงำ
มันเหยียบย่ำมันทำลาย
ไสหัวมันออกไป
ผसानใจเป็นสายธาร
ไปเพื่อประเทศไม่เก็นนาน
แรงแมหาประชาชน
ไอ้กันจัญโรไสหัว (สร้อย)¹

¹นิพนธ์ อินสิน, "วิเคราะห์เพลงต่อสู้และประท้วง," คติชนวิทยา
(เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 184 กรมการฝึกหัดครู), หน้า 262.

1.2 บทกล่อมเด็กของชาวบักขี้ไต

บทกล่อมเด็ก "กาเกด" ชาวไตเท่าที่มีผู้จำได้ เก็บไว้เป็นหลักฐาน
ที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา มี 2 ส่วน¹ ดังนี้

ทักดอกหวายเทศ	กาเกดเหอ
สัญญาภัยพิ	รักน้องหมแพรชา
รักน้องหมแพรชา	ให้พี่น้องถายูคมเซา
	เหตุใดใครหลาวที่ไม่มาให้น้องนั่งถา... อยู่
กาเกดเหอ	กาเกด
ทักดอกหวายเทศ	รักน้องหมแพรคำ
สัญญาภัยพิ	ให้พี่น้องถายูคมคำ
รักน้องหมแพรคำ	เหตุใดใครหลาวที่ไม่มาให้น้องนั่งถา... อยู่

2. บทละครนอกเรื่องการะเกด

ละครนอกเป็นละครว่าประ เภทหนึ่ง ซึ่งผู้เล่นเป็นชายล้วน มีวิวัฒนาการมา
จากละครโนห์รา หรือชาตรี โดยขยายวิธีเล่น เพลงที่ใช้ร้อง ตลอดจนเครื่องดนตรี
ประกอบให้พิศดารออกไป และมีเรื่องที่ใช้เล่นมากกว่าละครชาตรี

บทละครนอกที่มีหลักฐานเหลืออยู่ในหอพระสมุดวชิรญาณนั้น เป็นบทละคร
สมัยกรุงศรีอยุธยา 14 เรื่อง คือ การะเกด คาวี ไชยทัต ศึกอุทอง พิมสุวรรณค์ พิมสุวิวงศ์
มโนหรา โม่งป่า มณีพิชัย สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงส์ และโสวัตร
ส่วนนามผู้แต่งนั้น ไม่มีระบุไว้เลย

¹นางเพียง แก้วไชยศรี, "คคิชาบ้านอำเภอสทิงพระ อำเภอรโนด สงขลา"
(มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา).

บทละครนอกเรื่อง การเกิด มีจำนวน 3 เล่ม สมุดไทย

เล่ม 1 นายร้อยตรีศุก ถวายหอพระสมุคฯ เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2450

สมุดไทยขาว อักษรไทยเส้นคั่นสอคำ

ตอนพระการเกิดยกศรไค่นางสาวหยุด จนถึงนางสาวหยุดไปตามหา

พระการเกิด ได้พบนางผีดิบบานไม่รู้โรย

เล่ม 2 สมบัติเกาของหอพระสมุคฯ

สมุดไทยดำ อักษรไทยเส้นคั่นสอขาว

ตอนพระการเกิดไค่นางมะลิตอง จนถึงนางมะลิตองคร่ำครวญหาพระ

การเกิดที่ตาย

เล่ม 3 สมบัติเกาของหอพระสมุคฯ

สมุดไทยดำ อักษรไทย เส้นคั่นสอขาว

ตอนพระการเกิดฟื้นขึ้นมาแล้วไปรับนางมะลิตอง

เนื้อเรื่องย่อ

ท้าวมณฑปามีมเหสีชื่อ นางมหาหงส์ ครองเมืองอุททยาน มีราชธิดาชื่อนางดาวหยุด เมื่อนางมีอายุพอสมควรที่จะมีคู่ ท้าวมณฑปก็ป่าวร้องกษัตริย์ทั้งหลายให้มารวมพิธีสุมพร โดยมีเงื่อนไขว่า ถ้าผู้ใดสามารถยกศรซึ่งตองใช้คนถึงพันคนยกนั้นได้สำเร็จ ก็จะได้อภิเษกกับนางสาวหยุด กษัตริย์ทั้งหลายร้อยเจ็ดองค์ เช่น พระจำปี พระจำปา เจ้ามดี เชียงใหม่ เจ้าดาวเรือง เมืองอังวะ ทางเดินทางมารวมในพิธี แต่ไม่มีใครสามารถยกศรได้

พระการะเกด เป็นโอรสท้าวกาหลงกับนางลำเจียก ซึ่งครองเมืองวาริน มาเล่าเรียนศิลปศาสตร์อยู่กับพระฤาษี เมื่อถึงคราวที่จะได้ครอง พระอินทร์มาเข้าฝันบอกเรื่องนางสาวหยุดให้ พระการะเกดจึงกราบลาพระฤาษีออกเดินทางไปเมืองอุทยาน ทรงยศสรโคธสำเร็จ ร้อยเอ็ดกษัตริย์เกิดความอิจฉาเข้าทำพระการะเกดรบ พระการะเกดจึงเอาไม้เท้าชี้ตายปลายชี้เป็น ชี้ให้กษัตริย์เหล่านั้นตายหมด ภายหลังจึงชุบให้ฟื้น เพราะเกรงว่าจะเป็นนปกรรมติดตัวต่อไป ทั้งร้อยเอ็ดกษัตริย์จึงยอมเป็นบริวาร

อีกคนหนึ่ง ชื่อท้าวพุดตาน เป็นโอรสของท้าวทานตะวัน และนางนมสวรรค์ ครองเมืองหิมวันต์ วันหนึ่งท้าวพุดตานเหาะเที่ยวเล่น พบกองทัพของร้อยเอ็ดกษัตริย์ กำลังถล่มบ้านเมืองกึ่งสงสัย จึงเข้าไปไต่ถาม ร้อยเอ็ดกษัตริย์ต้องการให้ท้าวพุดตาน ไปปราบพระการะเกดจึงเล่าเรื่องนางสาวหยุดให้ฟัง ท้าวพุดตานขอให้ท้าวทานตะวัน แต่งสารไปขอนางสาวหยุดจากท้าวมณฑก ท้าวมณฑกปฏิเสธ อ้างว่านางมีคู่ครองแล้ว ท้าวทานตะวันจึงยกกองทัพมาตีเมืองอุทยาน

พระการะเกดได้ต่อสู้กับท้าวพุดตาน และใช้ไม้เท้าศักดิ์สิทธิ์ชี้ท้าวพุดตานตาย ท้าวทานตะวันจึงไปขอความช่วยเหลือจากท้าวมะลิวัลย์ผู้เป็นสหาย พระประยงค์โอรส ท้าวมะลิวัลย์รับอาสาไปจับพระการะเกดที่เมืองอุทยาน โดยสะกดคนในเมืองให้หลับ แล้วอุ้มพระการะเกดมาจองจัวไว้ แต่ไม่ได้นำไม้เท้ากับเกือกแก้วของพระการะเกด มาด้วยเพราะ เพาะคามังคาไว้

ทางเมืองอุทยานเห็นพระการะเกดตายไป เข้าใจว่าถูกยักษ์ฉกตัวไป นางสาวหยุดจึงใส่เกือกแก้ว ถือไม้เท้าหลบหนีออกจากวังไปตามหา ระวังทางกองนางผีเสื้อ มีผีดิบชื่อ นางขานไมรุโรยรักษาอยู่ เกิดการต่อสู้กันขึ้น นางขานไมรุโรยถูกไม้เท้าชี้ตาย

เรื่องในสมุดไทยเล่ม 2 ไม่ต่อกันกับเล่ม 1

เริ่มเรื่องด้วยพระกระเฑาะพินไปเขตเมืองท้าวกรุงสีพิมล ได้เห็นนางมะลิทอง
ธิดาของท้าวกรุงสีพิมลซึ่งมาประพาสสวน ก็นึกรัก พอถึงกลางคืนพระกระเฑาะพินเข้าไป
เกี่ยวพาราสีจนไค่นางเป็นมเหสี ตอนเช้ามีคนพวกที่เลี้ยงของนางมะลิทองมาเห็นเข้า จึง
ไปกราบทูลท้าวกรุงสีพิมล ท้าวกรุงสีพิมลโกรธมาก ให้เสนาบุกหอถนบกักไว้ที่หน้าตางของ
นางมะลิทอง ครั้นพระกระเฑาะพินมาหาเขาไป ก็ถูกหอถนบก่เสียชีวิตทั้งมาด้วย ก่อนตาย
พระกระเฑาะพินร้องสั่งนางมะลิทอง ให้นำศพของพระองค์และทารกมาห่อผ้าขาวใส่เปลญวนนำ
ไป พญาคฤพิดาเลี้ยงของพระกระเฑาะพินผ่านมาเห็นเข้าก็จำได้ จึงนำศพไปให้พระโคตม
สมมิตรนาคา ซึ่งเป็นอาจารย์ของพระกระเฑาะพิน พระกระเฑาะพินอยู่ปรนนิบัติพระฤาษี
อยู่ชั่วยาระหนึ่ง ก็ลากลับไปรับนางมะลิทอง

พวกนางที่เลี้ยงชาวไนไค้เห็นพระกระเฑาะพินกลับมา จึงนำความไปกราบทูลท้าว
กรุงสีพิมล ท้าวกรุงสีพิมลยกทัพมาล้อมปราสาทของนางมะลิทอง ได้ต่อสู้กับพระกระเฑาะพิน
และเสียดที่ถูกพระกระเฑาะพินฆ่า ต่อมาพระกระเฑาะพินหนี จึงทำความเข้าใจกันได้

หลังจากนั้น พระกระเฑาะพินนางมะลิทองกลับบ้านเมือง ระหว่างเดินทางทั้ง
สององค์ได้แวะพักอยู่ที่ศาลาในสวนของยักษ์ชื่อท้าวไอยรา พอท้าวไอยราได้ทราบข่าว ก็
ออกไปจับตัวเพื่อจะนำมาลงโทษ แต่พอเห็นนางมะลิทองเขาก็เกิดความรัก จึงเป่ามนต์
สะกดให้พระกระเฑาะพินกับนางมะลิทองมอยหลับไป

จบเรื่องในสมุดไทยเพียงแค่นี้

ลักษณะคำประพันธ์

เป็นกลอนบทละคร ซึ่งเขียนลงไว้เต็มบรรทัด ไม่มีการวางรูปแบบคำประพันธ์
เหมือนกลอนบทละคร ที่นิยมเขียนกันอยู่ในปัจจุบัน

ตัวอย่างจากบทละครนอกเรื่องที่ 1

ตอนพระกระเฑาะพินกับร้อยเอ็ดกษัตริย์

๑. เมื่อนั้น พระกระเฑาะพินรุ่งเรืองทรง กวักแกว่งพระแสงไม้
ท้าวทรง รนรงรับรองป้องกัน รอยเอจเขากดมูมรบ พระลิกลม
พลัดเปลี่ยนเทียนหัน ไค้ที่คิ้วคิ้วไม้เท้าพลัน พลชั้นไพรนายกระจาย
ไป แล้วทรงชี้คิ้วไม้เท้าทอง เหลากระสั้ทั้งของก็ตัดไส ไพร
นายตายเต็มพระลานไซ ผู้ะไนยนี้ปรีภา

ตอนพระการะ เกิดชมโฉมนางสาวหยุด

รวี เชิดฉิ่ง

ชมโฉม ชื่นบนแทนแสนพิศวาสนอง กรประคองรับขวัญด้วย
 หันษา พิศพิศศรียุดของคังทองทา ทั้งสองปรากฏดังพลายอินทร
 งามชนงคังหนึ่งวงทะนุวาศ โอสเอยมเทียบชาติสอาดสิ้น พิศ
 เนตรคังเนตรมฤคิน หลดคังนิลสิ้นราศี ทั้งสองกรออนคังวง
 คชาชาติ งามศอคังคอรราชบักษี สองถันคังบุศบันพнварี ครัด
 เกรงเปล่งอินทรน้ำไครชม

3. วรรณคดีเรื่องกาพะ เกษของอีสาน *

กาพะ เกษ เป็นวรรณคดีที่รู้จักกันในดินอีสานมานาน เพราะ เนื้อหาเกี่ยวข้องกับ
 พระโพธิสัตว์ ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อจะโคตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าในชาติต่อไป จุดมุ่งหมาย
 สำคัญคือ สอนธรรมให้ผู้อ่านผู้ฟัง โดยยึดตัวละครในท้องเรื่องเป็นตัวอย่างพิจารณาว่า ประ
 พฤติปฏิบัติตนเหมาะสมหรือไม่ อย่างไร

พระอรียานวัตร ผู้ชำระ "วรรณคดีอีสานเรื่องกาพะ เกษ" กล่าวนำไว้ว่า
 วรรณคดีชิ้นนี้ ใครเป็นผู้แต่งและแต่งขึ้นในสมัยใด อันนี้ยากจะบอกให้ทราบ
 ไตละเอียก เพราะผู้แต่งในสมัยก่อนนั้น ไม่ยอมจารึกชื่อไว้ในโบราณ ทั้งแต่ง
 ในสมัยใดก็ไม่บอกไว้ เป็นแต่เพียงผู้จารึกคัดลอกกันมาบอกชื่อของผู้นั้น ว่า
 ผู้นั้นเป็นผู้จารึกคัดลอก ขอให้ดูบทมากมายดังนี้ แต่ได้สืบตามผู้แต่งแต่ความเพียง
 ว่า นักปราชญ์เมืองลานช้างแดง จะเป็นใครไม่ทราบ แต่ดูในบุคคลของเมือง
 เชียงทอง คือ หลวงพระบางเดี๋ยวนี้ และแต่งก่อนคือปชัยแน ¹

อย่างไรก็ตาม ท้ายเรื่องกาพะ เกษกล่าวถึงผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่งไว้ดังนี้
 "สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในกรุงศรีสัตนาคนหุตแต่ปฐมการเคา องค์สมเด็จพระเจ้า
 เชียงทองคองนี้ กักราชได้พินหนึ่งฮอยตนเจ้าให้จ้อจ้านนั้นทอน" ²

* เรื่องกาพะ เกษของอีสาน และท้าวกาละ เกิดของลาว มีเนื้อหาตรงกันทุกประการ
 ตามสภาพทั่วไปที่มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิด ผู้วิจัยจึงถือว่า เรื่องกาพะ เกษของอีสานและท้าว
 กาละ เกิดของลาว เป็นเรื่องเดียวกัน และไม่กล่าวแยกกันในที่นี้

¹ พระอรียานวัตร, ผู้รวบรวมและชำระ, วรรณคดีอีสานเรื่องกาพะ เกษ (อุบลราช
 ธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2520), หน้า คำนำ 2-3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 480.

จากเนื้อความตอนท้ายนี้ พอจะสรุปความได้ว่า ผู้ประพันธ์คือสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ กวีชาวศรีสัตนาคนหุต (เวียงจันทน์) แต่งเรื่องกาฬะเกษในสมัยสมเด็จพระเจ้าเชียงใหม่ จุลศักราช 1100 หรือ พ.ศ. 2281 ซึ่งถ้าจะพิจารณาว่า สมเด็จพระเจ้าเชียงใหม่ เป็นคำใช้เรียกพระนามของกษัตริย์เวียงจันทน์ ศักราชที่กล่าวถึงคือพ.ศ. 2281 นี้ น่าจะอยู่ในรัชสมัยพระมหาบุญไชยไชยราชาธิราช (พระเจ้าศิริบุญสาร)**

ส่วนข้อที่อ้างว่าแต่งก่อนเรื่องสังข์ศิลป์ชัย (สินไซ) นั้น ชวชัย ปุณโณทก เห็นว่า น่าจะเป็นแต่งหลังมากกว่า¹ ในเนื้อความตอนท้ายกาฬะเกษเกี่ยวพานางมาลีจันทร์ ก็ได้ยกนิทานเรื่องศิลป์ชัย มาเป็นอุทาหรณ์ไว้ด้วยว่า ท้าวสินไซไปประพาสป่า พบสาวกนิรีเล่นน้ำ รู้สึกพอพระทัย จึงได้เจรจาฝากรัก จนปลงใจกันแล้วก็พานางกลับนคร สถาปนาขึ้น

---

* สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ น่าจะเป็นตำแหน่งทางสงฆ์ ส่วนชื่อ "กุ" ยังไม่ทราบแน่ชัดว่าจะเป็นองค์ใด แต่ไม่น่าจะเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ กวีชาวลานช้าง เพราะศักราชใหม่กว่ามาก (ชวชัย ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเคียนสตรี, 2522), หน้า 476.)

** บุคทองของวรรณกรรมลานช้าง ถือว่าอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. 2176 - 2241) ก่อนหน้าสมัยศิริบุญสารเล็กน้อย จึงอาจจะเป็นได้ว่ากวีในสมัยนั้น ยังมีชีวิตอยู่มากจนสมัยนี้ และได้ประพันธ์เรื่องกาฬะเกษขึ้นไว้ (เรื่องเดียวกัน, หน้า 477.)

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 496.

เป็นมเหสี มีความสุขสืบไป *

แต่นั้น ยังมีสังกะบาดท้าวชั้นซื่อสินไซ จรดงไปฮอดสะพังเซายัง เลย
 เลา มีสาว เชือกินวีลงอาบ ยินแมนแมงมะโนไท้ชอบพระทัย พระก็ท่านกล่าว
 นองขอฮวมเฮียงสอง เสนหาฮักฮวมเผื่อแผ่ฝัน คั้นมาถึงห้องเบ็งงานนครราช
 ตกแต่งไขโคมน้อยหนอแมน สองก็โคกก่อสร้างเสวยราชเอื้องฮมย์ อันนี้ ครอง
 บูษานกล่าวมาภายหลัง¹

พิฑูร มลิวัด² ให้ความเห็นว่ายังลงความเห็นแน่นอนไม่ได้ว่า เรื่องสังข์
 ศิลป์ชัยแต่งก่อนเรื่องกาทะเกษ เพราะวรรณคดีทั้ง 2 เรื่อง ต่างก็เป็นนิทานเชิงมุขปาฐะ
 มาก่อน เรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีลักษณะ เป็นวรรณคดีในราชสำนัก ถ้อยคำภาษาที่ใช้เป็นคำศัพท์
 ไม่ใช่คำสามัญ ส่วนเรื่องกาทะเกษมีลักษณะ เป็นนิทานชาวบ้าน ภาษาที่ใช้เป็นคำพื้นๆ เข้า
 ใจได้ง่าย แม้จะมีคำศัพท์บาง ก็นักจะมีคำแปลเคียงไว้ด้วย

เนื้อเรื่องย่อ

ท้าวเกษนุราชสุริวงษ์ กษัตริย์ครองเมืองพาราณสี มีมเหสีชื่อกาทะทอน มีมา
 แก้วกุ่มบุญ ชื่อมณีกาบ มีฤทธิ์วิเศษสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ และเจรจาทามานุษย์
 ได้เข้าใจ พระองค์ประสงค์จะไปเรียนอาคมเวทมนต์ต่างๆกับพระฤาษี (ในวรรณคดีใช้
 รัสสี) จึงให้มเหสีว่าราชการแทน เมื่อสำเร็จวิชาแล้วเดินทางกลับได้พบพระยาสุบรรณ
 ได้ผูกมิตรถือน้ำสาบานกันว่า ถ้ามีลูกสาวหรือลูกชายก็จะยกให้แก่กัน เพื่อจะได้เป็นมิตร

* เรื่องนางเจียงคำและท้าวสินไซนี้ มีกล่าวไว้ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์
 ศิลป์ชัย ฉบับทำปรำงค์คำแต่เพียงว่า เมื่อสังข์ศิลป์ชัยออกตามหานางสุมนทาพระเจ้าป่า
 นั้น ได้ขามน้ำกว้างหาโยชน์มาถึงป่าหิมพานต์ เกิดรบแย่งชิงนารีผลกับวิหยาธร เมื่อชนะ
 แล้วก็เดินทางต่อ เมื่อขามน้ำกว้างหกโยชน์ได้พบอัสสมุชียักษ์ (ยักษ์หน้าม้า) ซึ่งต้องการ
 สังข์ศิลป์ชัยไป เป็นสามี จึงเกิดรบกับสังข์ศิลป์ชัยที่เชิงเขาเวละบาท หลังจากฆ่ายักษ์แล้ว
 ได้เดินทางไปที่เขาเวละบาทซึ่งมีวังน้ำใส ได้สมสู่อยู่กับนางกนิรีเจ็ดคืน จึงลานางเจียง
 คำกนิรีนางหนึ่ง เดินทางตามหานางสุมนทาต่อไป (ประคอง เจริญจิตรกรรม, "วรรณ
 กรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย", หน้า 33.)

¹ พระอริยานุวัตร, กาทะเกษ, หน้า 59.

² สัมภาษณ์ พิฑูร มลิวัด, 6 กุมภาพันธ์ 2523.

กันสืบไป ครั้นเดินทางต่อมาได้พบพญากุมภณท์* พญายักษ์ได้ผูกมิตรและได้นำสาบานอีก
เช่นกัน พญากุมภณท์ได้ให้พระขรรค์วิเศษแก่ท้าว เกษนุราช เป็นอาวุธ

เมื่อกลับคืนครองพระนคร ท้าว เกษนุราชก็ไม่มีทายาท จึงทำพิธีขอโอรส
จากพระอินทร์ พระอินทร์ร่อนอาสน์ จึงให้เกศสัถยาเทพบุตรลงมาเกิดในเมืองพาราณสี
และไหมเหลือไปเกิดในเมืองยักษ์ เมื่อประสูติ โหรหลวงถวายนามว่า กาทะ เกษ และ
ทำนายว่า กุมารจะพลัดบ้านเมืองไปสู่อำนาจมารร้าย แต่จะกลับคืนมาได้ เมื่อโตขึ้นพระ
บิดาไม่ให้ไปไกลมามณีกาญชโลบาย ทำให้เกิดความสงสัย จึงลองไปคูที่โรงฆ่า แล้ว
เลยขึ้นขี่ม้า มามณีกาญชโลบายพาเหาะเที่ยวไป กาทะ เกษคร่ำครวญหาพระบิดาพระมารดา
แต่ถามมณีกาญชโลบายก็สอนว่า เป็นกษัตริย์ของไม่กลัวสิ่งใด

มามณีกาญชโลบายพา กาทะ เกษ ไปจนถึง เมืองยักษ์ของพญาณิมนต์ ซึ่งมีพระธิดารูปงาม
พญาณิมนต์หวงมาก สร้างปราสาทให้อยู่ มีทหารแวดล้อม กาทะ เกษขอเฝ้าพาไปชอนตัว
อยู่ในสระ ลอบชมโฉมนางมาลีจันทร์พระธิดาเมื่อมาชมสวน ครั้นได้เห็นก็เกิดความรัก
ใคร่ จึงขอให้เทวดาช่วยให้ได้สม พระอินทร์ให้พระวิศสุกรรมลงมาช่วยบังตาบริวาร ให้
กาทะ เกษลอบเข้าไปในวังกับนางมาลีจันทร์ได้ ครั้นรุ่งเช้า กาทะ เกษก็ลางางออกไปพัก
ที่ต้นไทร ตกเย็นก็จะกลับเข้ามาใหม่ เป็นอย่างนี้อยู่จนครบเดือน ชาวนี้ไต่ย็นไปถึงพญา
ณิมนต์ ทำให้โกรธแค้นอย่างยิ่ง จึงสั่งให้เสนาจัดจัดทำทางหอกยนต์เพื่อฆ่า กาทะ เกษ
ก่อนสิ้นลม กาทะ เกษขอให้นางมาลีจันทร์ทำศพ โดยใส่ทั้งซากตัวเองและซากม้าลงแพ
ล่องไปตามน้ำ เมื่อแพ กาทะ เกษลอยไป พญาสุบรรณเที่ยวมาพบ เห็นม้าและ กาทะ เกษ
คล้ายกับพระสหาย จึงนำเอาซากนั้นไปหาพระฤาษี พระอินทร์จึงลงมา เสกน้ำมันต์ให้
กาทะ เกษฟื้น แล้วให้ศรและพระขรรค์เป็นอาวุธ พร้อมทั้งให้พรให้มีฤทธิ์เดชกล้า ศร
นั้นยิ่งแล้วจะมีฤทธิ์ฆ่าสิ่งมีชีวิตได้เป็นจำนวนมาก และอีกเล่มหนึ่งถ้ายิ่งแล้ว จะช่วยให้
ฟื้นชีวิตได้หมด

* ใน กาทะ เกษ มีเขียนหลายอย่าง ทั้ง กุมภณท์ กุมภณท์ และ กุมพล ท่านผู้
ชำระให้อรรถาธิบายว่า ไม่มีเวลาชำระตัวสะกด ขอให้ถือเอาเสียง ผู้วิจัยจึงเลือก
สะกด กุมภณท์ แบบเดียวกันโดยตลอด

กาฬะเกษอยู่เรียนวิชากับพระฤาษีจนชำนาญแล้ว จึงลาพระฤาษีเดินทางไป
 ทานางมาลีจันทร์ที่เมืองพันธราช กลางวันจะแปลงร่างเป็นหญิงมาลัย ทอดกางกั้นจึงจะ
 คืนร่างเดิม พญาพิมนต์โคขาวจึงให้กองทหารมาล้อมจับตัวให้ได้ กาฬะเกษขอลวาทศ
 พญาพิมนต์ไม่ยอมยกโทษ จึงเกิดสู้รบกันขึ้น กาฬะเกษยิงธนูเข้าไพร่พลของพญาพิมนต์ตาย
 หมด และเกิดไปเผาเมือง นางมาลีจันทร์ขอลูกะโพนแทนบิดา กาฬะเกษจึงชุบชีวิตคืนให้
 และสร้างบ้านเมืองให้ใหม่ จากนั้นจึงลากลับเมืองพาราณสี

ระหว่างทางได้พบกับพวกยักษ์หลายครั้ง เช่น ทมยักษ์สาระกัน ไคสูรมันและ
 สหายยักษ์ตาย ต่อมาโคหบยักษ์คันธะ ซึ่งเนรมิตบ้านเมืองหลอก และขอติดตามไปเมือง
 สาระกมถวาย กาฬะเกษรู้ทันและไคสูรมหายักษ์ตายจึงเดินทางต่อไป ไคหบยักษ์นี้ สาระกาย
 เรือยมาจนข้ามเขตเขายุดันธร ไคพบกัศตะยักซ์ ซึ่งมีฤทธิ์เดชมากมาย กาฬะเกษปรามไค
 อีถ และเคยมาจนพบพกาทอน ซึ่งจะเข้ามาแย่งนางมาลีจันทร์ ไคสูรมไปใช้ถากาอาคมต่าง ๆ
 เป็นหลายเพลงจึงเอาชนะไค

กล่าวถึงเมืองเทพนารี มีกษัตริย์ชื่อ พชายนตะราช มเหสีประสูติธิดาแปด
 5 องค์ โอรสหลวงทำนายว่าเป็นกาลีณี ให้ลองแหไปเสียบ แหขึ้นไปถึงป่าหิมพานต์ ทาน้ำ
 ของพระฤาษี พระฤาษีเห็นเข้า ทราบจากเครื่องบรรณาการมากว่านั้นว่า จะต้องเป็น
 ธิดากษัตริย์ จึงนำไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม เมื่อโตขึ้นไคเรียนวิชาอาคมต่าง ๆ จนรูปร่าง
 เมื่อจะเกิดเหตุขึ้น นางกนิรทั้ง 3 เพาะเหี่ยวไป ไคพบกาฬะเกษเข้า เกิดความพอใจ
 จึงลักเอาตัวไปซ่อนไว้ในปราสาทของตน กาฬะเกษจึงไคนางทั้ง 3 เป็นชายา ฝ่ายมา
 มนีกามและนางมาลีจันทร์ เมื่อคืนขึ้นไปพบกาฬะเกษ ก็แตกันออกตามหาจนพบตัวกับ พระอินทร์
 จึงให้พระวิสูตรกรรมลงมาคุ้มครองนางจนกว่าจะหมดเวร ขณะมานี้ก็ถามนางว่ากาฬะเกษ
 ไปไหน ไคหบผีเสื้อยักษ์ และเข้าสู้รบกับจนโคชัยชนะ จึงไคข้ามเข้าเขตอาศรมของพระฤาษี
 ส่วนนางมาลีจันทร์ ออกติดตามหากาฬะเกษ โดยมีเทวดาเวดล้อมรักษา จนไปถึงเมืองอิสุรย์
 ท้าวอิสุรย์เห็นนางเข้าเกิดความรักเหมือนลูก จึงนำเอาไปเลี้ยงดู เจ้าหญิงว่า มาไปพบ
 พระฤาษีแล้ว จะกลับมวดนางภายหลัง

กาฬเกษ แล้วให้ไปรับนางกินรีทั้ง 3 มาเข้าพิธีอภิเษกด้วย มีชาวเมืองทั่วไปต่าง ๆ มารวมพิธีด้วยมากมาย จากนั้นก็จัดกระบวนแห่ไปส่งกาฬเกษ และชานา จนถึงเมืองพาราณสี

เมื่อถึงพระนคร ท้าวเกษมราช จัดพิธีสมโภชต้อนรับอย่างมโหฬาร มีโขน ละคร ฉลองศรีภรรยา และอภิเษกให้กาฬเกษครองเมืองพาราณสี กินรีทั้ง 3 นาง ได้พบกับ บิดามารดา ซึ่งเป็นกษัตริย์ในเมืองเทพนารีด้วย หลังจากนั้นกาฬเกษก็โหมเห็ดขอโอรส จากพระอินทร์ นางกาตินาตประสูติ พระกุมาร ได้ชื่อว่ากาติยสัตตตามาศ เมื่ออายุได้ 3 ขวบ กาฬเกษก็อภิเษกให้โอรสครองเมืองพาราณสีแทน ส่วนกาฬเกษและนางมาลีจันทร์ กลับไปครองเมืองพันธุราชของพญานันตโคกหนึ่งขานบนคกลับไป และพระอินทร์ลงมาเนรมิตปราสาทไว้รอ

เมื่อกาติยสัตตตามาศ อายุได้ 8 ขวบ ก็ลาไปและเข้าไปเยี่ยมบิดามารดาที่เมืองพันธุราช โดยการเหาะไปด้วยฤทธิ์ภายในวันเดียว ครั้นแล้วก็ลาพ่อไปเยี่ยมท้าวสุบรรณที่เมืองครุฑ และท้าวกุมภภพที่เมืองยักษ์ โดยการเหาะไปภายในวันเดียวทั้งสิ้น หลังจากนั้นจึงกลับมาครองเมืองพาราณสีต่อไป ส่วนกาฬเกษ และนางมาลีจันทร์นั้น เมื่อทราบข่าว ก็เสด็จสู่สวรรค์เป็นสุขสืบไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ลักษณะคำประพันธ์

วรรณคดีเรื่อง กาฬะเกษ เป็นร้อยกรองประเภทกลอนอ่านของอีสาน* อาจ จะเรียกว่า โคลงสาร¹ หรือ กลอน อ่านอักษรสังวาส² ก็ได้ กลอนอ่านแบบนี้ นิยม อ่านฟังกันเพื่อความบันเทิง เมื่อว่างจากการงาน หรืองานมหรสพ เทศกาลต่าง ๆ เช่น งานเขื่อนคี (งานสวนศพ) งานเขารวม (การอยู่ไฟของสตรีเมื่อคลอดบุตร) และเทศกาล นิกษัตถุขทาง ๆ นอกจากจะอ่านเพื่อความเพลิดเพลินแล้ว ยังมุ่งจะสั่งสอนหลักศีลธรรม ทาง ๆ ด้วย การอ่านวรรณคดีประเภทนี้ ต้องให้ความเคารพนับถือตามสมควร เพราะ ถือว่าแม่แต่เพียงใดฟังก็เป็นบุญส่วนหนึ่งแล้ว จะนำมาอ่านเล่นไม่ได้เลย มีกล่าวไว้ในเรื่อง กาฬะเกษ ว่าต้อง "ขอขึ้นใส่หัว คั้นจ๊กฟังเที่ยงแท้ให้ตั้งแดงบุชา แทนธมมาลาหอมรูปเทียน บุชาไหว มีในทองโพธิญาณสอนโลก ไม่เคารพอ่านเหตุนเป็นสุภยาบมีเจ้าเอษ"³

การวางรูปแบบคำกลอนในวรรณคดีอีสานเรื่อง กาฬะเกษ ฉบับที่พระอรียานูวัตร รวบรวมและชำระนี้ คล้ายความเรียงธรรมดา นอกจากเมื่ออ่านแล้วจะมีจังหวะในวรรค เท่านั้น ท่านผู้รวบรวมให้เหตุผลว่า "มิได้วางแบบฉันทลักษณะไว้ เห็นว่าถ้าวางรูปฉันท วรรคตอนไว้เช่นนั้น จะสิ้นเปลืองในการพิมพ์ต้องใช้กระดาษมากและรูปเล่มก็ใหญ่ จึงวางรูปแบบคำกลอนไว้เช่นนั้น รูปเล่มพิมพ์แล้วไม่ใหญ่โตเท่าไรนัก ถ้าพิมพ์ความสิ้นเปลืองก็จะ น้อยลง"⁴

* คุณศัพท์ลักษณะ ในวิทยานิตนชนี หน้า 127.

¹พิทุร มลิวัดย์, ขุนตั้ง (พระนคร : คณะกรรมการฟื้นฟูวรรณคดีไทยอีสาน, 2511), หน้า ค. - ช.

²จารุวรรณ ชรรวมวัตร, ลักษณะวรรณกรรมอีสาน, หน้า 45.

³พระอรียานูวัตร, กาฬะเกษ, หน้าคำนำ 2.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้าคำนำ 3

4. เรื่อง การระเฑศของชาวไต

การระเฑศ เป็นวรรณคดีของชาวไต รูปแบบคำประพันธ์ที่ใช้ เป็นกลอนแปดที่ไม่เคร่งจันท์ลักษณะมากนัก สนวนยูตงนั้นไม่ปรากฏนาม แต่แสดงความสามารถในการใช้ศัพท์โหสมฐานะของตัวละครทุกตัวได้อย่างดี¹

เนื้อเรื่องย่อ

พระการะเฑศออกมาเที่ยวหาความสำราญ พอมาถึงกลางป่าก็ได้พบพวดยูหญิงสาวสวยกำลังอาบน้ำ ทำให้เกิดความพอใจ ใครจะทราบว่ายูหญิงที่สวยงามที่สุดจนเกิดตาตองใจพระองค์นั้น ชื่ออะไร เป็นธิดาของใคร พระการะเฑศได้เที่ยวสืบเสาะจนใคร่หานางนั้นชื่อสุวรรณมะลิทอง เป็นธิดาพญาภิษั กรุงสีหิมล จึงลอบติดตามเข้าไปในทองบรรทมและไคยพลอดรักกันจนสว่าง จากนั้นพระการะเฑศก็จากไป

นางสุวรรณมะลิทองเส้ราสรอยนั๊กหนา ไม่เอาธุระขึ้นเฝ้าพระบิดามารดา เป็นเหตุให้ทั้งสองพระองค์สงสัย จึงสั่งใหนักนางสนมคอยเฝ้าดูนางสุวรรณมะลิทองหาสาเหตุการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ครั้นตกเย็นนางสนมก็ได้เห็นพระการะเฑศมาหานางสุวรรณมะลิทองที่ทองบรรทม และนำความขึ้นทูลพญามาร ทาวสีหิมลคนเคื่องมาก สั่งใทเเสนาไปจับตัวพระการะเฑศทันที ใครจับตัวพระการะเฑศไคจะไครับรางวัลอย่างงาม เเสนาคนหนึ่งชื่อไวยกรรม รับอาสา ไคยจัดทำหอกยนต์คอยคักพระการะเฑศ เมื่อพระการะเฑศมาหานางสุวรรณมะลิทองอีก จึงตองหอกยนต์พร้อมกันมากุพระทัย

นางสุวรรณมะลิทอง เฝ้าคอยไม่เห็นพระการะเฑศแชนเคยจึงตงมากุ แลวนางก็ไคเห็นพระการะเฑศตองหอกยนต์ ทำให้เสียใจมากรองใทคร่ำครวญอยู ก่อนที่พระการะเฑศจะสิ้นชีวิต ไคขอใหนักนางสุวรรณมะลิทองนำศพของพระองค์ไปตอยแพ อำนาคยเห็นเหตุการณ

¹ประทีป ชุมพล บรรณาธิการ, วรรณกรรมภาคไต, (พระนคร : โรงพิมพ์ศึกษาสัมพันธ์, 2519), หน้า 127 - 129.

ก็นำความขึ้นกราบทูลพระบิดา พญายักษ์โกรธแค้นมากถึงกับจะฟันนางสุวรรณะลิทอง และจะให้เอาตัวพระการะเกดไปตัดหัวเสียบประจาน นางสุวรรณะลิทอง จึงลอบให้ สิบนันทาร แล้วนำศพพระการะเกดไปลอบแช่ได้

ศพระการะเกดไม่เนาไม่เบื้อย แต่กลับลอยไปเรื่อย ๆ ระหว่างนั้นมีพระยากรุกข จึงเป็นท้าวเทวีไฉยราชสหายท้าวเกษสุริยวงศ์ พระบิดาของพระการะเกดแปลงร่างเทียมมา โทษพระการะเกดจึงบินลงมาดู ครั้นได้เห็นว่พระการะเกดมีรูปลักษณะคล้ายสหาย จึงช่วย เหน็ดนำไปหาพระญาติที่ผู้ใหญ่เคยเป็นอาจารย์ของท้าวเกษสุริยวงษมาก่อน ไฉยราชชุบชีวิต ก็นให้ใหม่ แล้วสอนวิชาอาคมต่าง ๆ ให้ด้วย

หลังจากมีความรู้แกร่งกล้าแล้ว พระการะเกดเดินทางกลับมาหานางสุวรรณะลิทอง โดยปลอมเป็นพราหมณ์เขาคา นางก็เฝ้าปฏิบัติ โดยอ้างว่ามีสามีแล้ว.....

(จบเพียงแค่นี้ เพราะตนฉบับตอนหลังขาดหายไป)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตัวอย่างตอนการเกิดเกี้ยวนางสุวรรณมะลิทอง

ฟุ้งเอยฟุ้งนอง พระโพธิสัตว์รักพรองคุดมหารามเซย
 เม่นแก้วไฟไปยแสงคงแจงดาวเจดีย์ จัไทยมาชื่อ
 เจาพราหมเซยตามพระเวณี มรคาล่าปากยากกัญญา
 ขามหาสมุทรไทยศิรีสี ถึงแขนชินมาโดยเหน็ด
 ที คุ้มักสีกับมนุคณิศพาสา สุกค่นำใจพระ
 ไทนอง เจ้ารูปโอคุดครองนองเมตา ยาเชื่อนชัก
 ไทหม่นยาวสาวไทยชา ฟังคำขอพิวายาหนัก
 หนอง นิคูเรคมานคามาการายักศ เกิดเป็นมนุค
 นิคัสักแตกอกควง หล่นำพระไทยนองรักเจ้า
 หนักหนา หวังจเอาอศุราเข้ามาชูเซย กับ
 มนุคเจ้าไมรักขอพชอบนำพระไทย ไคป้อมมาย
 ไวที่ไทนยชวันตาคเหย¹

5. กลอนบทละคร เรื่อง พยาจิงโจ

กลอนบทละครเรื่องพยาจิงโจ มีพระเอกชื่อ การะเกด เช่นกัน เป็นสมุคไทย
 ดีค่า ตัวอักษรขาว หอสมุคแห่งชาติไคจากกระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2480

เนื้อเรื่องที่มีอยู่ ไม่สมบูรณ์ทั้งตอนต้นและตอนท้าย เริ่มควมเทศกัมตริย์เมือง
 มโนรม จักปลงศพสามีและมารคา มีการมหรสพต่าง ๆ และแจกทานแก่คนยากคนจน ใน
 งานนี้ได้บวชลูกชายชื่อ การะเกด เป็นเณรควย เมื่อไคเวลา การะเกดก็สีกจากเณร

¹การะเกด (การะเกษ)

นายจรรยา วุฒิวงศ์ เก็บไคจาก

น.ส.สุนัน รัตนพันธ์ ครู ร.ร.วิเชียรชม อ.เมือง สงขลา

นมพวงจึงอภิเษกถูกขึ้นครองเมืองแทน ระหว่างที่บวชอยู่นั้น การระแคะไค้พบนางนุชฉาย ลูกสาวยายทอง มีรูปร่างงดงาม เป็นที่พอใจ เมื่อครองเมืองแล้ว จึงไปสู่ขอนางนุชฉาย มาเป็นมเหสี จากนั้นจึงสามารถจะออกเดินทางไปเรียนวิชากับฤาษีในป่า แต่เกิดโจรปล้นฤาษีและเกิดไฟไหม้ป่าก่อนฤาษีหลบหนีหายไประเทกจึงเดินทางกลับนคร และหายที่สุดไค้พานางนุชฉายพร้อมสนมกำนัลทั้งหลายไปประพาสชดชาร

เรื่องพญาจิงโจ้นี้ มีลักษณะเป็นกลอนบทละคร การดำเนินเรื่องคล้ายกับนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป แต่เป็นเรื่องดลเลียนมากกว่า ถ้อยคำสำนวนไม่ประณีต การดำเนินเรื่องไม่สมจริง การระแคะไค้อายุ 14 ปี แต่ไม่รู้อายุยังคงเที่ยววิ่งเล่นอยู่ เมื่อออกบวชเป็นเณรก็สนใจผู้หญิงโกโล่วดี ครั้นจะออกไปเรียนวิชา ก็เหมือนกับเดินทางออกไม่ชานเมืองเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ยกออกไปเป็นกองทัพ กลับไม่ตรวจตราสืบเสาะอย่างใด เพียงไค้ทราบข่าวจากชาวเมืองว่า ฤาษีผู้ริษยาถูกโจรปล้นสคมภ หลบหนีหายไประเทกจึงรีบตามไปไค้ยกทัพกลับทันที

นางนุชฉาย ผู้เป็นกษัตริย์ เป็นลูกชานวณอยู่ข้างวัดสังข์ เมื่อการระแคะไค้ไปสู่ขอนายทอง ชักตามการท้าวมาหากิน ขอให้ช่วยท้าวมาทวย การระแคะไค้ไค้ใช้ศาตาอาคมเสกทรัพย์สมบัติอวยคายนาง และไค้พานางนุชฉายไปเป็นมเหสี การที่การระแคะไค้วิชาอาคมมากมายดังนี้ ยังต้องไปเรียนวิชาหลังจากมีมเหสีแล้ว จึงดูไม่สมเหตุผล

โอกาสที่พระเอก จะไค้ต่อสู้แสดงฝีมือ ก็เพียงแค่อุปถัมภ์ตัวจากพวกพาลเกะกะเมื่อเดินทางกลับเขาวังพร้อมกับนางนุชฉายเท่านั้น ชาวเมืองที่ก่ลวาลถึงมีทั้งไทย ลาว ฝรั่งเศส การระแคะไค้ฝรั่งเศส ชื่อ มิสเบ นางนุชฉายต้องช่วยกันออกมาและขอโทษแทน โดยอ้างเหตุผลว่าขอยาให้ลอคคนเมา ลักษณะที่ภรรยาของช่วยแก้แทน และเหตุผลที่อ้างคือ เมาไม่ไค้สติ นั้น เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นปรกติธรรมดาในสังคมไทยปัจจุบัน ล้วนแต่เป็นเรื่องชวนให้เห็นหัวทั้งสิ้น

ตัวอย่างตอนนมพวงอภิเษกการะเกดขึ้นครองเมือง

ควายแม่ที่จะแก่ชราไป หวังจะให้ปกป้องครองพารา พระบิดาสว่าง
บุรีนี้ไว้ จะใคร่ให้สมศักดิ์เจ้ารักษา จะได้สืบสร้างขวัญนา เป็นตำรา
เรื่องจึงใจโบราณ เจ้าก็ค่อยแรกรุ่งนครุณรัตน์ หวังจะจัดนางสนมสมสมาน
เจ้าก็ไม่เคียงสำนาราคาด ยังแค้นวางฉลนเป็นเด็กไป จึงออกมาดีพูน
จุนจูน ยังไม่รู้จักประสาอาญาไสย แต่ถือยาแค้นระอาใจ จงตั้งตนเป็น
ผู้ใหญ่ให้ดี

6. บทละครโทรทัศน์และภาพยนตร์เรื่องการะเกด¹

อิงอร ผู้ประพันธ์บทละครและภาพยนตร์เรื่องการะเกดเล่าว่า การะเกด ได้
มาจากชื่อดอกไม้หอมของไทย ที่มีกลิ่นฉ่ำไว้ในวรรณคดี ผสมกับบทกลอนเก่าที่ว่า " ก
ระเกด ชีมี่าเทศไปชมวัง ..... " ส่วนความบันเทิงใจนั้นเนื่องมาจากข่าวตามหน้าหนังสือ
พิมพ์ว่า ทนกู อับดุลเราะห์มาน นายกรัฐมนตรีประเทศมาเลเซีย เดินทางมาเจริญสัมพันธ
ไมตรีกับประเทศไทยและให้สัมภาษณ์ว่า " มาเยือนเมืองมรดก " อิงอรรู้สึกซาบซึ้งมาก
อยากจะถ่ายทอดความรู้สึกนี้ให้ผู้อื่นได้รับรู้ จึงเขียนบทละครเรื่องนี้ให้ผู้อื่นให้ ทนกู อับดุล
เราะห์มาน

¹ สัมภาษณ์ อิงอร (ศักดิ์เกษม หุตะคาม) ผู้เขียน, 14 เมษายน 2520.
บทละครโทรทัศน์และภาพยนตร์เรื่องการะเกด เป็นที่มาของ อิงอรและรัตนะ ยาวะประภาณ,
การะเกด, (พระนคร ; ผู้ดุงศึกษา, 2501), 474 หน้า. แต่จากการให้สัมภาษณ์ของอิงอร
นวนิยายเรื่องนี้ ผู้เขียนที่แท้จริง คือ รัตนะ ยาวะประภาณ เนื้อหาตรงกับบทละครโทรทัศน์
และภาพยนตร์ ทุกประการ

* ทนกู อับดุลเราะห์มาน เป็นบุตรเจ้าพระยาไทรบุรี มาการค้าเป็นธิดาพระยา
นนทบุรี เจ้าเมืองนนทบุรีในสมัยรัชกาลที่ 5 ขณะนั้นรัฐไทรบุรีเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณา
จักรไทย เคยติดตามทนกูยิวาผู้พี่ชาย เขามาอยู่ในกรุงเทพฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 และ
เข้ารับการศึกษาในโรงเรียนเทพศิรินทร์ ต่อจากนั้นจึงกลับไปเมืองไทรบุรี และไปศึกษาวิชา
กฎหมายต่อที่ประเทศอังกฤษ จนสำเร็จเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ ทานยังคงถือว่าตัวเองเป็น
ชาวสยามอยู่เสมอ (มรว. ศักดิ์ทิพย์ ปราโมช, โลกส่วนตัว (ของผม) เล่ม 2 (พระนคร:
สำนักพิมพ์ภาวทนา, 2511), หน้า 1077 - 1079.)

เนื้อเรื่องย่อ

พระยุพราชของกนกนคร (สมมติให้เป็นประเทศมาเลเซีย หรือประเทศเพื่อนบ้านอื่น) มาประพาสเมืองไทยในฐานะแขกเมือง เมื่อเสร็จราชการแล้ว พระยุพราชมีพระประสงค์จะเสด็จเยี่ยมเจ้าคุณ (ผู้แต่งตั้งใจหมายความถึงเจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์) เป็นการส่วนตัว ในฐานที่โคตยรู้จักและคุ้นเคยกันมาก่อน ท่านเจ้าคุณผู้เป็นกษัตริย์มีชื่อเสียงโด่งดังราวฉายาพรหมณ (ตนเรื่องตอนสำคัญ) ตอนรับ โดยมีนางละครตัวสำคัญในบานลูกแม่คำเจ๊ก ชื่อ การะเกด เป็นผู้รับถวาย พระยุพราชพอพระทัยการะเกดมาก ถึงกับมีพระวาจาวจา จะไม่เสด็จกลับกนกนครหากว่าการะเกดไม่ตามเสด็จด้วย ถ้าพระราชบิดาจะบังคับให้เสด็จกลับให้ได้ ก็เพิ่มพระทัยที่จะสละราชสมบัติ

เมื่อจะคลี่คลายปัญหา การะเกดยินดียิ่งตามเสด็จกลับกนกนครในฐานะครูสอนละคร พระยุพราชไกรราชาภิเษกขึ้นครองแผ่นดินแทนพระราชบิดา ซึ่งเสด็จสวรรคตหลังจากนั้นไม่นาน พระยุพราชได้อภิเษกกับคุณั้น ซึ่งเป็นธิดาของพระบิดา แต่ปรากฏว่าพระมเหสีไม่สามารถจะมีพระราชบุตรได้ ทำให้มีปัญหาในการสืบราชสมบัติ ประจวบกับขณะนั้น การะเกดตั้งท้อง พระบิดาจึงประณอมความ ขอให้ลูกของการะเกดเป็นโอรสของพระมเหสีแทน การะเกดก็ยอมตามนั้นโดยถือว่าเป็นการทำหน้าที่ภรรยาอย่างสมบูรณ์ โคตรส่งเสริมสามีอย่างสุดขีดแล้ว และอยากกลับไปบ้านเมือง โดยไม่ทำตัวให้เป็นปัญหา (ผู้เขียนสร้างบทให้การะเกดเป็นตัวแทนของคนไทย มีอุดมคติมีหลักการของตัวเอง ทำหน้าที่ของตนโดยไม่หวังผลตอบแทน) การะเกดตัดสินใจเขียนจดหมายลา และทิ้งเขาของเครื่องใช้ไว้ทั้งหมด หลอกให้เข้าใจว่ากระโดดน้ำตาย เพราะเกรงว่า เจ้ากนกนครจะติดตาม หักใจกลับไปบ้านเมืองมาเป็นชาวสวน

เมื่อเจริญวัยขึ้น พระโอรสซึ่งเป็นลูกของการะเกด มาเยี่ยมเมืองไทย เพื่อจะสร้างสัมพันธไมตรีเช่นเคย พระเจ้าทวด พระญาติผู้ใหญ่เอ็นดูพระเจ้าหลาน จึงเอาเรื่องความเป็นมาแต่เดิมให้ฟัง พระโอรสซาบซึ่งพระทัยมาก เมื่อมาถึงแผ่นดินไทย จึงประหลาดสัมผัสว่า "มาเยี่ยมเมืองมารดา" บรรดาหนังสือพิมพ์ทั้งหลายคงข่าวเป็นที่ประทับใจอย่างยิ่ง

ก่อนเสด็จกลับ พระโอรสได้เสด็จไปนมัสการพระแก้วมรกต และทรงอธิษฐานว่า ถ้าเรื่องที่ทรงไต่ถามมาเป็นความจริง และแม้ยังมีชีวิตอยู่ ก็ขอให้ไต่พบกัน ฝ่ายการะเกด ไต่ทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ จึงนำดอกไม้มาขายหน้าพระบรมมหาราชวัง เพื่อจะรอชมพระบารมีพระโอรส และบังเอิญให้หนังสือพิมพ์พาพระโอรสเสด็จออกจากเส้นทางเดิม จึงได้พบกัน พระโอรสรับดอกไม้ที่การะเกดคุกเขาส่งถวาย และเก็บไว้ในอกเสื้อ เมื่อเสด็จประทับเครื่องบินเดินทางกลับพระสีตลา - จึงเลาความจริงถวายว่า การะเกดเป็นพระมารดา พระโอรสจึงให้เครื่องบินกลับทันที และทันใดมาพบแม่กำลังไหวพระรูปเจ้ากนกนครผู้เป็นพระบิดา อยู่พอดี

7. ความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ

กล่าวโดยสรุปแล้ว มีผู้เขียนวรรณกรรมเรื่องการะเกดไว้หลายประเภทดังนี้

1. บทเพลง 3 ส่วนวน คือ เพลงกล่อมเด็ก ส่วนวนภาคกลาง ส่วนวนชาวใต้ และเพลงสมัยใหม่ขับใจจักรวรรดินิยม
2. บทละคร 2 สมัย คือ บทละครสมัยกรุงศรีอยุธยา 3 เล่ม และบทละครเรื่องพญาจึงใจ
3. วรรณคดีนิทาน 2 เล่มคือ เรื่องกาหะเกษของอีสาน และเรื่องการะเกดของชาวใต้
4. บทละครโทรทัศน์ และภาพยนตร์

บรรดาวรรณกรรมเรื่องการะเกดที่กล่าวมาแล้วนี้ เมื่อพิจารณาในด้านความสัมพันธ์ของกล่าวโดยทั่วไป มีเนื้อหาใกล้เคียงกันอยู่ เพียง 3 เรื่อง คือ บทละครสมัยกรุงศรีอยุธยาเล่ม 2 - 3 เรื่องกาหะเกษของชาวอีสาน และเรื่องการะเกดของชาวใต้ ส่วนเรื่องอื่น ๆ นั้นไม่มีเนื้อหาสัมพันธ์กันแต่อย่างใด คงมีเฉพาะชื่อ การะเกด เป็นตัวละครเอกของเรื่องตรงกันเท่านั้น

การะเกด ที่รู้จักกันแพร่หลายคือ เพลงกล่อมเด็กของไทยภาคกลาง ปราณี่ วงษ์เทศ
กล่าวถึงการสำรวจเพลงพื้นบ้านที่เมืองเกาส์โซทัยว่า เพลงการะเกดได้รับความนิยมมาก
จนทำให้คิดไปเป็นเพลงสนุกประเภท เพลงพวงมาลัย อย่างสิ้นควย "เพลงเงาการะเกด
นี้ จะเป็นวีแพร่หลายที่สุด เพราะทุกหนทุกแห่งทุกตำบลที่รับเพลงพวงมาลัยอย่างสิ้น จะ
ต้องมีเพลงการะเกดรวมอยู่ด้วยเสมอ ในขณะที่เพลงบางเพลงไม่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป"¹
เมื่อเพลงบางวรรคแตกกลางกันไป แล้วแคววาทองถิ่นใดจะยึดเนื้อความไทย เช่น วรรคที่ว่า

"ซักกรีชออกมาแกลง" นั้น น.ฉ ปากน้ำ จำมาว่า "ถือคาบคานแกลง" แต่
ปราณี วงษ์เทศ จดมาจากสุโขทัยว่า "ซักคาบคานแกลง" และ "เมี่ยงหมักไม่พั้ง" นั้น
มีอีกเนื้อความหนึ่งว่า "ใครหมักไม่พั้ง" เหมือนกัน²

กล่าวได้ว่า การะเกด เป็นชายหนุ่มที่ท้าวหาญ มีพาหนะประจำตัวคือ มาเทศ
มีอาวุธที่จะต่อสู้เหมือนกันหมด คือ กริช หรือดาบ แม้กระทั่งเมื่อเอาเนื้อเพลงนี้มาดัดแปลง
เป็นเพลงแนวการต่อสู้สมัยใหม่

เพลงกล่อมเด็ก การะเกด นี้เองเป็นแรงบันดาลใจให้อิงอร เขียนบทละครเรื่อง
การะเกดขึ้น แลผูกเรื่องให้การะเกดเป็นนางเอกผู้มีความงามบริสุทธิ เป็นที่ชื่นชม เหมือน
ลอกการะเกด โดยโคลงคำมารถาที่สอดคำเจี๊ยก ส่วนการะเกดในบทเพลง บทละคร และ
ในนิทานอื่น ๆ เป็นชายหนุ่มผู้กล้าหาญ เก่งกาจ โดยเฉพาะในวรรคคือสามชุก การะเกด
ก็จะตั้งตามชื่อมารดาสมกับชื่อบิดา คือ นางกำพะทอน และท้าวเกษมราช ตามธรรมเนียม
ที่นิยมกันในหมู่คนไทย ส่วนในบทกล่อมเด็กของภาคใต้ นั้น ชื่อการะเกด (เรียกสั้น ๆ ตาม
คำเนียงชาวใต้) อาจจะคิดได้ว่า เป็นชื่อชายหนุ่มที่หญิงสาวถูกรักเพื่อครวญหาอยู่ที่ใด

¹ปราณี วงษ์เทศ, "เพลงพื้นบ้าน" วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 2 ฉบับที่
2, เมษายน - มิถุนายน (พระนคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์ 2521), หน้า 3-38.

²สุจิตต์ วงษ์เทศ, "การะเกด" เอกสารหมายเลข 21 บทความประกอบการ
สัมมนาประวัติศาสตร์อยุธยา ณ วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา 26-29 มกราคม 2523, หน้า 3.

หรืออาจจะ เป็นคำที่หญิงสาวใช้เรียกชื่อตัว เพื่อบอกให้ผู้อื่นเข้าใจเรื่องว่า สาวกาเกด
เฝ้าคอยหนุ่มตามคำมั่น ท่านองบตเจรจากได้เช่นกัน

ข้อที่เป็นชายหนุ่มนั้น ยังมีต่างออกไปอีกว่า ในเพลงกล่อมเด็กสมัยก่อน เป็น
ชาวบ้านธรรมดา เพลงแห่งการกล่อมผู้สมัยใหม่ เป็นนักศึกษาที่มีความคิดก้าวหน้า ส่วนในเรื่อง
การระเकेดของชาวใต้ ชาวอีสาน และเรื่องพยาจิงโจ้ การระเकेดเป็นโอรสสมัตรีย์ และใน
เรื่องของชาวอีสานและชาวใต้ การระเकेดเป็นพระโพธิสัตว์ปางหนึ่งอีกด้วย

ข้อการระเकेดที่เป็นมุกกลต่างก็ออกไปเช่นนี้ไม่น่าแปลก เพราะข้อตัวละครย่อม
เป็นที่ประทับใจคนทั่วไป "สำหรับชื่อเพียงอย่างเดียวแล้วย่อมยกไปใช้ลักษณะอื่น ๆ ซึ่งผิด
แผกแตกต่างไปจากเรื่องเดิมเล็กน้อยได้"¹ การระเकेดจึงมีลักษณะเฉพาะตามท้องถิ่น
และตามกาลสมัย

บทกล่อมเด็ก การระเकेด มุ่งจะให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้ฟัง จึงจับเอาความตอนที่
เร้าใจที่สุดยกเป็นบทกล่อม การระเकेดเป็นนักกรม มีอาวุธมีพาหนะที่จะไปก่อผู้ศัตรู และมีมาณะ
ถึงขนาด แม "เมียง" หรือ "ไกร" ตามเนื้อความที่จดจำกันต่างออกไปนั้น จะห้ามไว้ก็ไม่ถึง
ทั้งนั้น มาเทศมอกลักษณะว่าเป็นเม้าพันธุทาง และมีความออกหน้า รูปร่างสูงใหญ่กว่านางอันธุ์
ไทยแท้ ๆ ฝรั่งที่เป็นศัตรูคงจะไกลมาจากสมัยอยุธยาตอนปลายที่เริ่มมีฝรั่ง เข้ามารับราชการ
เช่น ในสมัยพระนารายณ์มหาราชา คนไทยอาจจะไม่ชอบใจความคิดนี้ หลอยให้เจ้าการะเकेด
ผู้มีมาเทศ ก่อตั้งความไปปราบเสียบ้าง และไปอย่างไกลเก็บมา มุทะลุ

ความคิดที่จะไปปราบฝรั่ง เช่นนี้ โขงมาถึงยุคสมัยเจ้าจักรวรรดินิยมสมัยใหม่ นักศึกษา
ผู้รักชาติจึงมี การระเकेดเป็นผู้นำประชาชนให้ลุกฮือขึ้นขับไล่วังที่ว่ามีกำลังทัพในแผ่นดินไทย
และมีจุดมุ่งหมายที่จะ "ปลุก" ใจเด็กและผู้ใหญ่ทั้งหลายให้รวมกำลังกันต่อสู้ ไม่ "กล่อม"
ให้หลับอย่างเดิม

¹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, "การระเकेด", หน้า 14.

เพลงกล่อมเด็กของชาวไท่ จับเอาเนื้อความที่เป็นสามัญที่สุดประจำชาวบ้าน คือ ความทุกข์ที่เกิดจากรักไม่สมหวัง การระแคะ จึงเฝ้าคอยกู่อย่างโศกเศร้า

บทละครนอก และนิทานอื่น ๆ มีลักษณะเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่มีรายละเอียดต่างกัน เนื้อความ ละครนอก การระแคะทั้ง 2 เล่ม ไม่ติดต่อกันเป็นเรื่องเดียวกัน พระเอกเป็นโอรสรัชสมัย มีอาวุธพิเศษ ได้ผจญภัยอย่างกล้าหาญ เล่ม 1 พระการระแคะไถ่ นางเอก โดยความเห็นชอบของบิดาและมารดาของนางสาวหยุก บัญชาเรื่อง "กลับบ่อนมาฆาพอกาทาย" จึงไม่มี ลงมีเรื่องการแสดงความสามารถของพระเอก กว้าง ๆ เช่น มีกำลังมาก สามารถยกศรซึ่งต้องใช้คนถึงพันคนยกได้แต่เพียงคนเดียว มีอาวุธพิเศษตอร์ และไม้เท้าทำให้เอาชนะกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองได้ จากนั้นก็มีการผจญภัยพระเอกถูกลักตัวไป นางเอกต้องออกติดตามช่วยเหลือ

ส่วนเล่ม 2 - 3 พระการระแคะ ไถ่ นางมะลิทอง โดยวิชกนธรรพวิวิธ พระการระแคะ ดักลอบเข้าหาพระชิตาท้าวกรุงสีหิมล ทำให้พอคทาโกรธแค้นจนถูกทำร้ายเสียชีวิต ภายหลังมีผู้ชุบชีวิตให้จึงได้ "กลับบ่อนมาฆาพอกาทาย" และพานางกลับบ่อนเมือง ระหว่างทางมีเหตุการณ์ผจญภัยต่าง ๆ เนื้อหาใน การระแคะ เล่ม 2 - 3 นับว่าใกล้เคียงกับวรรณคดีเรื่อง กาสะเกษ ของชาวอีสานและการระแคะของชาวไท่อยู่มาก แต่ทั้งสองฉบับมีเหลือไม่บริบูรณ์ ทำให้ไม่อาจจะวินิจฉัยได้แน่ชัด

ลักษณะเรื่องการระแคะของชาวไท่ และกาสะเกษ ของชาวอีสาน กำหนดให้พระเอกเป็นพระโพธิสัตว์ปางหนึ่ง คล้ายกับเรื่องในปัญญาสชาดก มุ่งจะแสดงอุทสาหรณของคำสอนพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกาสะเกษ เนื้อหาแสดงนตกรรมดี กรรมชั่ว ย้ำไว้ตลอดเรื่อง ให้ความสำคัญเพศลิคน และคติในการครองชีวิต

กลอนบทละครเรื่องพญาจิงโจ้ มีพระเอกชื่อการระแคะ ตรงกันจริงๆว่าเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ สมัยใหม่ ที่เขียนล้อเลียนนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ สมัยก่อน การระแคะกล่าวหาบิดาทั้งแก่ยังเล็ก มารดาจักให้บวชเรียน เพื่อจะให้ครองแผ่นดินสืบวงศ์ มีการสั่งสอนให้

เล็กวิ่งเล่นร้องไห้อย่าง เล็ก ให้ทำตัวสมกับเป็นผู้ใหญ่สมบูรณ์นะ หลังจากนั้นก็ถามราคาไปหา
ผู้ครอง ซึ่งได้พบเห็นมาก่อนแล้วระหว่างที่บวชจำพรรษาอยู่ที่วัดนั้นเอง ครั้นพามาถึงดัดบัง
โคกต่อสู้กับอันธพาลกลางถนน ในตอนท้ายมีเรื่องถามราคาและหนีไปเรียนวิชาแพทก
เขาไวความ แต่ปรากฏว่าตาชื้อที่อยู่ชายป่านี้ ถูกโจรปล้นเอาอาศรมจนต้องหลบหน้าหายไป
การะเกดจึงต้องกลับมาครอง เมืองต่อไป

ลักษณะเรื่องพยาจิใจ เป็นบทละคร กำหนดฉากให้เป็นเรื่องภายในเมืองเดียว
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นรวดเร็ว ไม่มีลำดับที่เหมาะสม มีที่นาสังเกตเฉพาะชื่อ การะเกด พระเอก
ของเรื่อง และนมพวง ผู้มารดา ที่คล้ายกับ นางนมสวรรค์ ในบทละครนอกเท่านั้น

ส่วนละครและภาพยนตร์เรื่องการะเกด อิงอร ผู้ประพันธ์ชี้แจงว่า ไม่เกี่ยวข้องกับ
กับ การะเกด พระเอกนักรบ และนักชกในวรรณคดีแต่อย่างใด เพียงแต่ได้ความบันดาลใจ
ใจจากเพลงกล่อมเด็กเท่านั้น ละครเรื่องนี้ได้รับความนิยมมากเพราะผู้เขียน ใช้การเขียน
แบบตัวละครจากบุคคลในชีวิตจริง ทำให้เรื่องน่าสนใจขึ้นอีก เช่น พระมยุพราช ก็มีแบบให้ถูก
พอจะนึกตัวได้ เจ้าคุณที่มีคณะละครของตัวเอง ก็คือเจ้า / เทเวศรฯ จึงชวนให้บุคคลลดยตาม
ว่า เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ละครเรื่องการะเกด เริ่มเล่นทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 4
มาก่อน ก่อนมาที่มีการจัดทำภาพยนตร์ และขณะนี้ ม.จ.ชาตรีเฉลิม ยุคล กำลังทรงจัดทำ
ภาพยนตร์เรื่องการะเกดขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยเปลี่ยนแปลงภูมิหลังของเนื้อเรื่องให้เหมาะ
กับภาวะการเมืองปัจจุบันมากขึ้น คือให้พระมยุพราชเสด็จเยือนประเทศไทยในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง
เมือง และให้พระโอรสมาสืบสันตติวงศ์ในฐานะผู้มีฐานะการทหาร

เมื่อพิจารณาจากเนื้อเรื่อง พอจะกล่าวได้ว่า เรื่องการะเกดที่เกี่ยวข้องกับ มี
เฉพาะบทละครนอก เรื่องการะเกดของชาวอีสาน และเรื่องการะเกดของชาวไทเท้านั้น
ในส่วนที่คล้ายคลึงกันนี้ มีรายละเอียดบางตอนที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

7.1 ลักษณะของเรื่องเป็นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เหมือนกัน จุดมุ่งหมาย
สำคัญ คือให้ความเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านผู้ฟัง บทละครนอกนอกใจแสดงวิงวอนความมั่นคงทาง
สายตาพรอมกันไป ส่วนรายละเอียดของอีสานแทรกคำสอนตามหลักพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นด้วย

7.2 แก่นของเรื่อง ก็คือการพลัดพราก และติดตามหาเช่นกัน ในฉกรรนอกเรื่องแรก เล่ม 1 พระการเถกถูกพระประบงค์ลักตัวไปโดยหวังว่าขาดพระการเถกแล้ว จะชนะสงคราม และไถ่ตัวนางสาวหยุดสบาย บังเอิญไม่ได้เข้าไม้เท้ากับเกือกแก้วของพระการเถกไปด้วย นางสาวหยุดจึงใส่เกือกแก้วถือนไม้เท้าติดตามหาพระการเถก ได้มัจฉาจับรบกัมมณีคิมมานโมรุกรอย

การที่ตัวนางออกติดตามหาพระเอกไม่มีในฉกรรนอกเรื่องที่ 2 และเรื่องการระเถกของชาวไตเพราะขาดหายไป แต่เมื่ออยู่ในเรื่องการระเถกของอีสานต่างก็เห็นว่าท้าวกาพะเถกถูกนางกินรีสามพี่น้องลักพาตัวไปโดยความพิศवासและนางมาลีจันทร์ทองเดินป่าโดยไม่มีความวิเศษของท้าวกาพะเถกไว้ป้องกันตัว ทั้งยังต้องพลัดกันมาดึกดำบรรพ์ เป็นการมัจฉาจับในป่าอย่างโคกเดี่ยว ไม่มีการสู้รบ และที่สุดพระอินทร์ก็ช่วยให้ไปพบท้าวอัสสุรย์รอให้สิ้นเวรแล้วจะได้พบท้าวกาพะเถก

7.3 พระเอกเป็นผู้นิยมบุญกุศล การระเถกเป็นโศรสมณ์กริยตรงกันทุกเรื่อง มีความสามารถมาก ในฉกรรนอกเล่ม 1 พระการเถกได้เรียนรู้อวิชาอาคม ไต่ไม้เท้าวิเศษพร้อมกับเกือกแก้ว เมื่อถึงเวดาศมกวร พระอินทร์ก็เสด็จมออกเรื่องนางสาวหยุดให้ จึงได้แสดงความสามารถยกศรไล่สำเร็จไคนางเป็นรางวัล ต่อมาก็ได้ปราบคู่แข่งทั้งร้อยเอ็ดกษัตริย์ได้ เมื่อท้าวพุกกานยกทัพมาชิงนางสาวหยุด ก็ได้ออกสู้รบ และฆ่าท้าวพุกกานตาย แสดงความกล้าหาญและความสามารถอย่างสูง

ในฉกรรนอกเรื่องที่ 2 เล่ม 2 - 3 การระเถก มีพญาครุฑเป็นไม้เท้าเลี้ยงไก่ลอมเข้าทวนนางมะลิทอง ท้าวกรุงสมิธ พอลาไม่พอใจ ได้ผูกทอกบนทอกบงฆ่าเสียบ ภายหลังพระจำนุชชีวิตให้ ไต่กล้อมมากลอสู้กับท้าวกรุงสมิธ ฆ่าทอกกตาย แสดงความสามารถสมควรตามศักดิ์พระเอก เนื้อเรื่องต่อจากนี้ขาดหายไป แม้จะไม่ทราบชัดเจนนว่าพระการเถกมีฤทธิ์เดชมาก แต่กลับบอกให้รู้ว่าที่เสียชีวิตถูกฆ่าก็เพราะการลอบทำร้าย

พระการะเกิดในเรื่องของชาวไตคามเมื่อเรื่องที่มีอยู่ ไม่ได้แสดงความสามารถในการสู้รบ แต่เมื่อถูกฆ่าศพถูกลอยแพไปนั้น ฤๅษีครุฑ ไก่มาพบศพเช่นเดียวกับในละครนอกเรื่องที่ 2 ที่ท้าวเทวีโดยราชมมาพบศพ และคล้ายกับเรื่องกาพิษะเกษของอีสาน ซึ่งพญาสุบรรณมาพบศพ แสดงว่าเป็นผู้มีบุญเมื่อได้รับความเดือดร้อน จึงมีเทวดาคลไจิให้มียูช่วยเหลือ

ส่วนในเรื่องของชาวอีสานท้าวกาพิษะเกษเป็นโอรสอัคริย์ ได้แสดงความสามารถปราบยักษ์ซึ่งมีฤทธิ์เดชมากเอาชนะได้ทั้งสิ้น เมื่อได้รับความเดือดร้อน พระอินทร์จะลงมาช่วยเหลืออยู่เสมอ

นอกจากนี้ในเรื่องของชาวไตและชาวอีสาน ยังกล่าวอ้างตรงกันว่า การะเกดเป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีบุญบารมีสูง

7.4 นางเอก เป็นธิดาพญายักษ์ แต่มีรูปร่างลักษณะเป็นมนุษย์ตรงกัน ชื่อในบทละครนอกเรื่องที่ 1 ต่างออกไปจากเรื่องอื่น ๆ มาก แต่ในบทละครนอกเรื่องที่ 2 และในเรื่องของชาวไต มีเค้าเดียวกัน คือ มะลิตอง ส่วนในเรื่องกาพิษะเกษของชาวอีสานนั้น คำ มาลี ก็ใกล้เคียงกับมะลิตองมาก จันทรที่เพิ่มเข้ามาช่วยทำให้ทั้งไฟระจันเช่นเดียวกับคำ สุวรรณ ที่เติมเข้าไปหน้าชื่อ นางในเรื่องของชาวไตเป็นสุวรรณมะลิตอง

ลักษณะเด่นของนางเอก คือ รูปโฉมงดงาม เป็นที่หมายปองของคนทั่วไป ในละครนอกเรื่องที่ 1 ทั้งร้อยเอ็ดกษัตริย์และท้าวพุกตานสู้รบเป็นศัตรูกับพระการะเกดและเมืองอุทยาน ก็เพราะหวังจะได้นางสาวหยุด เมื่อท้าวพุกตานตาย ก็ยอมให้ญาติพี่น้องต้องพากันมาทำสงครามสืบเผ่าต่อไปอีก

ส่วนในละครนอกเรื่องที่ 2 เรื่องของชาวไตและชาวอีสาน ตรงกันในข้อที่ว่า บิดามารดาของนางถูกสาวมาก สร้างปราสาทให้อยู่มิดชิด แต่ข่าวความงามของนางก็เล็ดลือไปทั่ว จนพระการะเกดต้องใช้วิธีลอบเข้าหาและเจรจาไถ่โลมจนนางยอมทำพิธีตนธรรพวิวัต เป็นเหตุให้บิดามารดาโกรธแค้นพระการะเกดอย่างมาก ถึงกับลอบฆ่าทอกษณกษัตริย์

พระการะเถก เมื่อการะเถกฟื้นชีวิตกลับมาจึงนางได้ พากันเดินทางกลับบ้านเมือง ความงามของนางก็ทำให้เกิดการสู้รบกันอีกหลายครั้ง มหะกรนอกจบเรื่องทรงหัวโอยราเห็นนางมะลิทอง เข้าเกิดความรัก จึงเป่ามนต์สะกดให้หลับไป และถ้าหากเนื้อเรื่องไม่ขาดหายไป การะเถกก็คงจะต้องติดตามนาง ทำสงครามกับหัวโอยราอีกนาน กล้ายกบในเรื่องราวพะเถกของชาวอีสาน เช่นกันนับได้ว่า ความงามของนางเอกเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระเอกได้แสดงความกล้าหาญ สู้รบอย่างแข็งขัน ส่วนลักษณะอื่นก็ตรงกับคุณสมบัตินางในนิทานไทยทั่วไป คือ ชื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระเอกไม่เปลี่ยนแปลง

7.5 เหตุที่พระเอกได้ฆางเอกทรงกัน 3 ฉับ ก็อมหะกรนอกเล่ม 2 เรื่องของชาวไตและชาวอีสาน พระเอกออกประพาสป่า ไคชาวความงามของนางเอกเกิดความรักก็ลักลอบเข้าหา ทำให้พ่อตาชุนเคืองอย่างยิ่ง จนเป็นศัตรูกันถึงกับฆ่าให้ตาย

ส่วนในมหะกรนอกเล่ม 1 พระการะเถกไปเรียนวิชากับพระฤาษี พระอินทร์เข้าฝันเรื่องนางสาวหมุก พระการะเถกจึงได้เดินทางไปร่วมประลองกำลัง สามารถยกศรได้ จึงได้นางสาวหมุก บิคนางเอกกับพระการะเถกจึงเป็นมิตรที่ต่อกัน พระการะเถกไม่เสียชีวิตและไม่ได้เกิดใหม่เป็นครั้งที่ 2 ถ่างจาก 3 ฉับที่กล่าวข้างต้น

7.6 ถัวละกรประกอบที่สำคัญทรงกัน 3 ฉับ ก็อมหะกรนอกเรื่องที่ 2 เรื่องของชาวไต และชาวอีสาน ส่วนมหะกรนอกเรื่องที่ 1 ไม่สมบูรณ์ ถัวประกอบที่กล่าวถึงคือ พระฤาษี ทำหน้าที่เป็นอาจารย์ผู้วิชา มีศิษยานุศิษย์หลายสมัย ในเรื่องของชาวไตและชาวอีสาน ให้รายละเอียดมากขึ้นว่า พระบิดาของพระการะเถกเคยเรียนวิชากับพระฤาษีมาก่อน เมื่อเห็นทรากศพการะเถก จึงชุบชีวิตคืนให้ และสั่งสอนศิลปวิทยาการให้ต่อไป ส่วนในมหะกรนอกเรื่องที่ 2 เนื้อเรื่องมีแต่เสียงว่า พระโกลนสมนิทรนาถานั้นเคยเป็นอาจารย์ของพระการะเถกมาก่อนแล้ว

นอกจากฤาษี ถัวประกอบสำคัญอีกถัวหนึ่ง คือ พญากรูท ซึ่งเป็นผู้พบศพการะเถก ลอยแพมา ในมหะกรนอกเล่ม 2 วางเรื่องให้พญากรูทมีบทบาทเป็น บิคนาได้ียง ของพระการะเถก ซึ่งเรื่องกาพะเถกของชาวอีสานที่ว่า พญาสุบรรณเป็นสหายบิดาของหัวกาพะเถก

ถ้าบิดาเลี้ยงและสหายบิดาน่าจะให้ความหมายใกล้เคียงกัน เพราะเพื่อแท้แท้จริงของพ่อ
 ก็น่าจะรักใคร่ลูกเช่นเดียวกับพ่อเหมือนกัน เรื่องการระเฑาะของชาวไต้ฝุ่นพบศพ การระเฑาะ
 ก็คือท้าวเทวีโดยราช ซึ่งเป็นเทพแปลงร่างลงมาช่วยผู้มีบุญที่เดือดร้อน จึงอาจจะเป็นไต้ฝุ่น
 พญากรรุต คือ ท้าวเทวีโดยราช เทวดาบนสวรรค์ แปลงร่างลงมาช่วยเหลือ ตามคำสั่งพระ
 อินทร การที่บทละครนอกและเรื่องกาพย์เห่ของชาวอีสานกำหนดรูปแบบแปลงไว้ในเนื้อเรื่อง
 จริง ก็เพื่อจะให้เกิดความสัมพันธ์ใกล้ชิดยิ่งขึ้นว่าเป็นเพื่อนน้ำสหายของบิดามาก่อน ข้อแตกต่าง
 ต่างดังกล่าวจึง เป็นข้อปลีกย่อยที่ไม่สำคัญอย่างไร

7.7 ความโลดโผนมหัศจรรย์ ซึ่งเป็นลักษณะโครงเรื่องที่สำคัญของนิทาน
 จักร ๆ วงศ์ ๆ นี้อยู่ตรงกัน เช่น มีพระอินทรคอยให้ความคุ้มครองคนที่ตกทุกข์ได้ยาก
 ส่วนฤทธิ์วิเศษของพระเอกนั้นไม่เหมือนกัน ในบทละครนอกเรื่องที่ 1 พระการเฑาะมีไม้
 เทวดาช่วยให้กาย ปลายชี้ให้เห็นชีวิตได้ และมีเกือกแก้ว ซึ่งจะพาไปที่ไหน ๆ ได้ตามความ
 พอใจ ความถึกนี้คล้ายกับ ศรี พระขรรค์ ในเรื่องกาพย์เห่ของชาวอีสาน ซึ่งมีฤทธิ์อย่าง
 เดียวกัน ส่วนนางผีเสื้อ ก็สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้เช่นเดียวกับเกือกแก้ว เรื่อง
 การระเฑาะของชาวไต้ฝุ่นแตกต่างว่ามีน้ำ ซึ่งจะพาไปได้ทุกที่ แต่ไม่ได้หมายถึงอาวุธวิเศษ
 อื่นใด ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่า พระการเฑาะมีภาดาอากาศที่จะทำอะไรก็ได้ตั้งใจปรารถนา
 อยู่แล้ว เกรื่องมืออาวุธต่าง ๆ จึงไม่จำเป็น

สถาบันวิจัยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางเปรียบเทียบบทละครกับเรื่องการะเกดของชาวไทและชาวอีสาน

ข้อเปรียบเทียบ	บทละครนอก เล่ม 1	บทละครนอก เล่ม 2 - 3	เรื่องการะเกด ของชาวไท	เรื่องกาทะเกษ ของชาวอีสาน
ชื่อพระเอก	การเกด	การเกด	การะเกด	กาทะเกษ
สถานภาพ	โอรสกษัตริย์	โอรสกษัตริย์	พระโพธิสัตว์	พระโพธิสัตว์
บิดาพระเอก	กาหลง	-	เกษสุริวงค์	เกษบุราชสุริวงษ์
ชื่อนางเอก	สาวหมุก	มะลิตอง	สุวรรณมะลิตอง	มาลีจันทร์
บิดานางเอก	มณฑา	ท้าวกรงสีนิมด	ท้าวกรงสีนิมด	พญาผืนน้ก
เหตุที่ได้พบนาง	พระอิเทรเข้านัน	ประพาสป่า	ประพาสป่า	ประพาสป่า
เหตุที่ได้นาง	พิชัยกศร	ลักลอบเขาคา	ลักลอบเขาคา	ลักลอบเขาคา
เหตุที่เสียชีวิต	ไม่มีการเสียชีวิต	หอกยนต์ของพ่อ กา	หอกยนต์ของพ่อ กา	หอกยนต์ของพ่อ กา
การปลงศพ	-	ลอยแพ	ลอยแพ	ลอยแพ
ผู้พบศพ	-	พญากรูท	ท้าวเหวโไลยราช	พญาสุบรรณ
ความสัมพันธ์	-	บิดาเลี้ยง	เทพแปลงร่าง	สหายบิดา
ผู้ชุบชีวิต	-	พระโคกม สมเด็จพระนาลา	พระฤๅษีคำไฟ	พระรัสสี
ความสัมพันธ์	-	อาจารย์	อาจารย์ของบิดา	อาจารย์ของบิดา
ผลจากการฟื้นชีวิต	-	ไม่มี (มีความรู้ก่อน)	ได้เรียนวิชา	ได้เรียนวิชา
อาวุธวิเศษ	ไม้เท้า เกือกแก้ว	-	ม้า	ศร พระขรรค์ มามณีกำม

ความนิยมเรื่องการะเกด

น. ๓ ปากน้ำ กล่าวถึงเรื่องการะเกดว่าน่าจะเป็นนิยายค้างแรมที่แพร่เข้ามาสู่กรุงศรีอยุธยา เขาใจว่าจะมาจากราชอาณาจักรลาวโดยตรง คนไทยเห็นว่าเป็นเรื่องแปลก ผิดกับนิยายที่เคยมีอยู่ จึงหลุกเข้าไปในคอกลอมเล็ก ในสมัยนั้นคงจะมีฝรั่งรักษาป้อมตามกำแพงวัง คอยมีภาพเขียนสมัยอยุธยาตอนปลายปรากฏที่ผนังพระอุโบสถวัดไชยทิศ เขียนทหารปืนใหญ่ประจำป้อมเป็นฝรั่ง แมกภาพเขียนบนตู้พระไตรปิฎกวัดคอนการาม ธนบุรี อันเป็นฝีมือของสมัยอยุธยาตอนปลาย ก็เขียนรูปทหารฝรั่งประจำปืนใหญ่กำลังยิงปืนและอยู่ประจำป้อม การที่มีฝรั่งประจำป้อมปืนนี้ คงจะมีคนไทยหมั่นใส่อยู่มาก พอมีวีรบุรุษจากนิยายใหม่เอี่ยม คือ การะเกด แพร่เข้ามาจากลาว จึงบอกเรื่องให้ "การะเกดขึ้นมาเทศถือดาบแคมแดงว่าจะแทงฝรั่ง" เป็นตัวแทนของบุคคลที่ไม่ชอบความยะโสของฝรั่ง แต่งเป็นเพลงกล่อมเล็กให้การะเกดไปแทงฝรั่ง¹

สุจิตต์ วงษ์เทศ ให้ความเห็นว่า ไม้อาจจะสรุปว่าไทยรับเรื่องการะเกดมาจากลาวได้ เพราะขาดหลักฐานสมัยสนุน ซึ่งอาจจะพูดในทางกลับกันได้เช่นกันว่า ลาวรับไปจากกรุงศรีอยุธยา เพราะมีบทละครนอกเรื่อง การะเกด เหลือเป็นข้ออ้างอยู่²

นอกจากนี้ สุจิตต์ วงษ์เทศ ยังกล่าวถึงความแพร่หลายเรื่องเจ้าการะเกดว่า การที่ได้รับความนิยมในหมู่ประชาชนอย่างกว้างขวางนั้น น่าจะเป็นเพราะเป็นนิทานพื้นบ้านมากอน พระเอกเป็นชาวบ้านธรรมดา ที่สำคัญคือ พระเอกการะเกดมีมาเป็นพาดนะสำคัญ ชาวบ้านในสมัยกรุงศรีอยุธยาก่อนปลายชื่นชมพระเอกขึ้นมาอย่างสูง เช่นเรื่องขุนแผนกับมาลีหมอก ที่รู้จักกันกว้างขวางถึงแดนแผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แลว

¹ น. ๓ ปากน้ำ อ้างจาก สุจิตต์ วงษ์เทศ, "การะเกด", หน้า 2.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

ต่อมาเมื่อประณิษฐท่านองเพลงกล่อมเด็กขึ้น จึงนำเอาความประทับใจเรื่อง พระเอกขึ้นมา และเหตุการณ์ทางสังคมที่ฝรั่ง ค่างชาติเข้ามาเป็นบทบาท เป็นที่ไม่พอใจ ของชาวกรุงศรีอยุธยาารวมไว้ด้วยกัน ที่ไม่รับเอาพระเอกเรื่องอื่น ๆ มา "แต่งฝรั่ง" ก็ เพราะไม่ประทับใจพระเอกคนอื่น ๆ เนื่องจากไม่ได้ขึ้นมา

ปรานี วงษ์เทศ กล่าวถึงสภาพสังคมสมัยกรุงศรีอยุธยา หลังรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่สะท้อนจากเนื้อเพลงว่า คนทั่วไปรู้สึกต่อต้านชาวต่างชาติ โดยเฉพาะ ที่เป็น "ฝรั่ง" หรือชาวยุโรป เกิด "ขบถมักกะสัน" ในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เนื่องจากนายทหารฝรั่ง เศสเป็นผู้รักษาป้อมวิชัยประสิทธิ์ที่ฝั่งธนบุรีปัจจุบันนี้ พวกแขกมักกะสัน หรือ "มากัสซาร์" มีเหตุทะเลาะเบาะแว้ง และต้องยึดป้อมนี้ ฉะนั้นเนื้อความในเพลงกล่อม เด็ก จึงเป็นเหตุของความตองการต่อสู้ที่จะไปแต่งฝรั่ง เจ้ากระแจะ จึงขึ้นมาเทศ ไม่ใช่ มาไทย และซีกกริช อันเป็นอาวุธประจำวัฒนธรรมของพวกแขก ไม่ใช่ซีกดาบ¹

กล่าวได้ว่า บทละครนอกนั้นจะเกิดขึ้นก่อน ภายหลังเมื่อมีการเล่นกันแพร่หลาย ในหมู่ราษฎรสามัญแล้วจึงมีผู้นำไปเล่าต่อในถิ่นอีสาน และภาคใต้ต่อไป ข้อที่จะคิดว่า การระแอก เริ่มกันจากลาว แล้วแพร่หลายมาสู่ไทยภาคกลาง และภาคใต้นั้น ดูไม่น่าจะเป็นไปได้ เนื่องจาก สภาพภูมิประเทศภาคอีสานและภาคใต้อำนวยให้มีการติดต่อกันโดยสะดวก

ตามประวัติศาสตร์เดเซีย ระหว่าง ค.ศ. 1713 - 1747 (พ.ศ. 2256 - 2290) ลาวไม่มีความสัมพันธ์กับญวน แต่มาปีโมครีใกล้ชิดกับไทย มีบรรณาการสม่ำเสมอ ส่วนกับพม่าอันขึ้นอยู่กับไทย² ฉะนั้นตามข้อที่สมเด็จกุอ้างว่า เขียน เรื่อง กาทะเกษขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2281 จึงพอจะลงความเห็นได้ว่า ลาวได้รับเรื่องการระแอกไปจากกรุงศรีอยุธยา ชาวอีสานมีวัฒนธรรมที่ใกล้ชิดกับลาวอยู่ตลอดมา จึงมีเรื่องการระแอกเล่ากันในงานบุญต่าง ๆ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12 - 15.

² สัมภาษณ์ ประทีป ชุมพล อาจารย์ประจำ แผนกวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 18 กุมภาพันธ์ 2523.

ให้ความสนุกเพลิดเพลิน มีการแทรกคติชีวิตเชิงสั่งสอนไว้เป็นตอน ๆ การฉวยภัยเพื่อปราบ
 ยักษ์จึงมีซ้ำซ้อนกันหลายครั้ง ตามธรรมเนียมวรรณคดีอีสาน ที่ชอบอธิบายขยายความให้ชัด
 เจน ฉะนั้นที่มีรายละเอียดมากมายจึงไม่น่าจะเป็นฉบับแรก¹

ชววิช ปุณโณทก ให้ข้อคิดสนับสนุนความเห็นนี้ว่า อีสานรับวัฒนธรรมลานนาไทย
 อย่างใกล้ชิดมาก่อน วรรณกรรมในยุคนี้จึงมีทั้งในดินลานนาไทย และดินอีสาน เช่น สังข์
 ศิลป์ชัย และจำปาสีทัน เมื่อหลัง พ.ศ. 2114 พม่ามีอำนาจสามารถแผ่อิทธิพลมาถึงภาคเหนือ
 ของไทย ชาวลาว ชาวอีสานจึงหันมารับวัฒนธรรมทางภาคกลางมากขึ้น² ฉะนั้นจึงเป็นไปได้
 ว่าลาวและอีสานรับเรื่องการะเทกไปจากอยุธยา แล้วสร้างพระเอกตามแบบของตน ก็
 พระเอกเป็นทั้งนักรบและนักธรรม

ส่วนเรื่องการะเทกของชาวไตน่าจะเห็นว่า รับเรื่องการะเทกไปจากภาคกลาง
 เช่นกัน วรรณคดีที่เป็นลายลักษณ์อักษรของภาคใต้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็น
 ช่วงเวลาที่ได้รับอิทธิพลจากภาคกลาง เมื่อเทียบกับ ละครนอกเรื่องการะเทกมีเล่นแพร่หลาย
 อยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงเป็นไปได้ที่ชาวไตได้ทราบและนำไปเล่ากัน จนมีผู้เขียน
 ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยหลัง การที่นับทศลอมเด็กกาเทก อาจจะรับเอาชื่อ การะเทกมาจาก
 นิทาน เพราะวรรณคดีที่เชื่อมโยงกับทศลอมเด็กของภาคใต้อีกมีอยู่มาก³

¹ สัมภาษณ์ พิฑูร มณีวัฒน์, 6 กุมภาพันธ์ 2523.

² สัมภาษณ์ ชววิช ปุณโณทก, 21 มกราคม 2523.

³ สัมภาษณ์ ประทีป ชุมพล, 18 กุมภาพันธ์ 2523.

ลักษณะเนื้อเรื่องและตัวละคร

ตัวละครเป็นเครื่องประสาธน์ให้เนื้อเรื่อง เกี่ยวโยงกันไปตามโครงเรื่องที่กำหนดจุดหมายไว้ ผู้อ่านอาจยึดลักษณะและพฤติกรรมของตัวละคร เป็นหลักในการพิจารณาประเภทของวรรณคดีใดควย

การศึกษาตัวละคร จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจแก่นเรื่อง และมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างโครงเรื่องกับตัวละครว่ามีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไร ถ้าตัวละครมีลักษณะสมเหตุสมผล จะทำให้คุณค่าของวรรณคดีนั้น ๆ เค้นขึ้น แม้นเนื้อเรื่องจะโลกโชนพิสดาร ตัวละครมีลักษณะเหลือเชื่อ กวีก็ต้องสร้างเหตุการณ์ในเรื่องให้มีเหตุผลพอที่จะให้เป็นไปได้ ถ้ากวีไม่สามารถสร้างความสมดุลย์ระหว่างเนื้อเรื่องกับตัวละคร เรื่องนั้น ๆ อาจขาดความสมจริง ทำให้มีคุณค่าน้อยลงได้¹ จึงกล่าวได้ว่า ลักษณะตัวละครเป็นส่วนประกอบสำคัญที่จะทำให้วรรณคดีเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นที่น่าสนใจเป็นพิเศษ

วรรณคดีอีสานเรื่อง กาทะเกษ กวีมุ่งจะให้ความเพลิดเพลิน และชี้นำหลักจริยธรรม เป็นเรื่องราวการดำเนินชีวิตของพระโพธิสัตว์ ซึ่งชาวอีสานถือเป็นบุคคลในอุดมคติที่เป็นตัวอย่างของบุคคลทั่วไป เนื้อเรื่องมีลักษณะเป็นความคิดค้นตามอุดมการณ์เช่นเดียวกัน ผู้วิจัยจึงใคร่จะวิเคราะห์ลักษณะ และประเภทของเรื่อง รวมทั้งลักษณะตัวละคร เพื่อให้เข้าใจแนวความคิดอุดมการณ์ของคนอีสาน เป็นทางให้ผู้อ่านได้รู้จักคนอีสานดีขึ้น ตามลำดับ

¹ สุวรรณ เกรียงไกรเพ็ชร, "พระอุภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์" (สมาคมทองสุกคนแห่งประเทศไทย, 2518), หน้า 198-199.

จากรูวรรณ ชรรณวัตร¹ และ ชวัช ปุณโณทก² ได้จัดแบ่งประเภทวรรณคดี
อีสานตามลักษณะเนื้อเรื่อง ดังนี้

1. วรรณกรรมพุทธศาสนา เนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า และ พระโพธิสัตว์
ต่าง ๆ เช่น ลำพาลีท้าวสัททันต พญาคันคาก สุพรหมโมกขา สมาสสงสาร นกกระจอก
 ฯลฯ
2. วรรณกรรมประวัติศาสตร์ เช่น ท้าวอุยงหรือเจือง พื้นเวียง คำนानขุนบรม
พงศาวดารนครจำปาศักดิ์ ฯลฯ
3. วรรณกรรมคำสอน เช่น อีตลิมสองคองลิมลี ชรรณคาสอนโลก ปู่สอนหลาน
อินทียาวสอนลูก ฯลฯ
4. วรรณกรรมนิทาน ลักษณะคล้ายกับวรรณกรรมพุทธศาสนา กวีพยายามสร้าง
โครงเรื่องแบบวรรณกรรมพุทธศาสนา เดียนแบบชาดก แต่โดยความจริงแล้ว เป็นการผูก
เรื่องจากนิทานพื้นบ้านเดิมนั่นเอง คือ ไม่มีปรากฏในนิบาตชาดก แต่ก็พยายามยกให้เป็น
ชาดก³ วรรณกรรมประเภทนี้มีหลายเรื่อง เช่น กาดะเกิด แดงอ่อน ท้าวคันคาก นาง
ฉมหมอม พระลัทธิพระลามา ขุนทิง ปลาแตกปลาสมอ ดินไซ จำปาศักดิ์ ชูสูง นางฮั่ว เป็นต้น

ลักษณะเรื่องกาหะเกษ

วรรณคดีอีสานเรื่อง กาหะเกษ มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า เกี่ยวกับชีวิตของบุคคล
หนึ่ง เริ่มตั้งแต่เหตุผลที่มาเกิด ชีวิตในวัยเด็ก การผจญภัยต่าง ๆ จนถึงบั้นปลายชีวิต

¹จากรูวรรณ ชรรณวัตร, ลักษณะวรรณกรรมอีสาน (กาฬสินธุ์ : จินตภรณ์การพิมพ์
2522), หน้า 18.

²ชวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน (พระนคร : สำนักพิมพ์โอเคียนสโตร์,
2522), หน้า 52-53.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 438.

แก่นของเรื่อง* (theme) คือ การพลัดพราก ท้าวกาฬะเกษ พระเอก เกิดความอยาก รวยอยากเห็นว่า เหตุใดพระบิดาจึงห้ามทวงมิให้เข้าไปใกล้ม้ามณีมากนักรักรั้นได้ โอกาสเหมาะะ จึงลอบเข้าไปใกล้และทลอลงชั้นซี้หลัง ม้าจึงพาเหาะเที่ยวไปต่างแดน ได้แสดงความสามารถอยู่ในถิ่นซึ่งมิใช่บ้านเกิดเมืองนอน จนได้มเหสีจึงได้เดินทางกลับบ้านเมือง ระหว่างที่เดินทางท่องเที่ยวอยู่นั้น มีการผจญภัยต่างๆ จัดเป็นแก่นย่อย (sub-theme) ซึ่งเชื่อมโยงเรื่องให้เห็นความสำคัญของแก่นเรื่องใหญ่ คือการพลัดพรากอย่างชัดเจน

การผจญภัยของท้าวกาฬะเกษ เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นซ้ำๆกัน แบบนิทานชาวบ้าน ประเภท Formula tale คือ มีการต่อสู้กับยักษ์คล้ายๆกันถึง 8 ครั้ง รายละเอียดจะแตกต่างกันออกไปบ้าง เช่น แสดงอิทธิฤทธิ์มากมายกว่ากัน ตามกำลังความสามารถของยักษ์ และยังมี การต่อสู้กับภูซาง (งูใหญ่) ที่มีฤทธิ์คล้ายกับยักษ์อีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ก็มีการลักพาตัวเอก 2 ครั้ง คือ ลักท้าวกาฬะเกษและนางมาลีจันทร์ ลักษณะเหตุการณ์ที่ซ้ำซ้อนต่อกันอย่างยืดยาวนี้ เชื่อมประสานกันได้โดยอาศัยอนุภาค** มีตัวละครเด่นเป็นพิเศษตัวเดียว คือ ท้าวกาฬะเกษ เข้ากฏนิทานพื้นบ้านที่ว่า เฟื่องจุดสนใจที่ตัวละครเอก เพียงตัวเดียว (Concentration on a Leading Character)¹ โครงเรื่องผูกพัน

* สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร สรุปความว่า แก่นเรื่อง (theme) คือ แนวคิด หรือจุดสำคัญที่เป็นหลักของเรื่อง ปรากฏอยู่ตั้งแต่ต้นจนปลายเรื่อง เป็นสิ่งเชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน โครงเรื่อง จาก ตัวละคร บทสนทนา ที่ผู้แต่งสร้างขึ้น ต้องสอดคล้องกับแก่นเรื่องโดยตลอด การดำเนินเรื่องตั้งแต่ต้นจะ เริ่มด้วยแก่นนี้ และจบลงที่จุดซึ่งแสดงการคลี่คลายของแก่นเดียวกันนี้ ส่วนแก่นย่อย (sub-theme) คือ แก่นกลางของเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งดำเนินอยู่ในเรื่อง (สุวรรณา เกรียงไกรเพ็ชร, พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์ , หน้า 5-6.)

** อนุภาค หรือ สวรรค์ (motif) จัดเป็นองค์ประกอบในวรรณคดี เป็นเหตุการณ์เดียวที่มีต้นเรื่องให้เกิดขึ้น และดำเนินเรื่องต่อไป มีส่วนเชื่อมโยงเรื่องราว และช่วยเน้นแก่นเรื่อง

¹ กุหลาบ มัลลิกะมาส, คติชาวบ้าน (พระนคร : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, 2509), หน้า 114. และ ดร.กิงแก้ว อิตถากร, "กฎคิกคำบรรพเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน" โดยแอกแซล โอลริค (เอกสารประกอบการศึกษาวิชาคติชนวิทยา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับที่ 2, 2521), (อัครโรเนียว.)

อยู่กับพฤติกรรมของตัวละครในอนุภาคต่างๆ ดังนี้*

1. บทนำเรื่อง กล่าวถึงกำเนิดของตัวละครเอก พระอินทร์อัญเชิญให้
เกสส์ตดา เทพบุตร จูติลงมาใช้กรรมเป็นท้าวกาฬะ เกษ
2. ท้าวกาฬะ เกษไปหามามณีกำม และออกเดินทาง
3. นางมาลีจันทร์ชมสวน ท้าวกาฬะ เกษได้ข่าวความงามของนาง
4. ท้าวกาฬะ เกษเข้าหานางมาลีจันทร์
5. ท้าวกาฬะ เกษถูกหอกยนต์เสี้ยชีวิต นางมาลีจันทร์ลอยแพศพ
6. พญาสุบรรณนำศพท้าวกาฬะ เกษไปให้พระฤๅษีชุบชีวิต
7. ท้าวกาฬะ เกษเรียนวิชา ได้อาวุธวิเศษ
8. ท้าวกาฬะ เกษลาพระฤๅษีไปหานางมาลีจันทร์
9. ท้าวกาฬะ เกษรบกับพญาผืนมต ยักษ์มอบเมือง
10. ท้าวกาฬะ เกษรบยักษ์สาระกัน
11. ท้าวกาฬะ เกษรบยักษ์คันธะ
12. ท้าวกาฬะ เกษรบกัตตะยักษ

* จารุวรรณ จันทรเกษ เรียกออนุภาคเหล่านี้ว่า แกนเรื่องย่อย

โดยถือว่าเป็นแกนกลางของพฤติกรรม หรือเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่ง
ดำเนินอยู่ในเรื่อง และมีความผูกพันเกี่ยวข้องกับแกนเรื่องใหญ่ โดยแบ่งเนื้อเรื่อง
ออกเป็นชั้น (ตอน) ซึ่งมีความสมบูรณ์ในตัวเอง และมีลักษณะซ้ำๆ กัน รวม 25 ชั้น
(จารุวรรณ จันทรเกษ, "แนวความคิดค่านิยมในวรรณกรรมร้อยกรองของภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือ" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 95.)

13. นางเทพกษิณีรักท้าวกาฬะเกษ
14. ท้าวกาฬะเกษและนางมาลีจันทร์พรากกัน นางมาลีจันทร์ไปอาศัยอยู่กับ
ท้าวอัฐริย
15. ท้าวกาฬะเกษรบงูใหญ่ (ขวางหลวง)
16. ท้าวกาฬะเกษและนางมาลีจันทร์จากเมืองอัฐริยเดินทางกลับบ้านเมือง
17. ท้าวกาฬะเกษรบยักษ์โซโน และซุบซีวีตคีนโ
18. พญากุมภคณ์ลักนางมาลีจันทร์ ท้าวกาฬะเกษออกติดตามหา
19. ท้าวกาฬะเกษรบพญากุมภคณ์
20. พญากุมภคณ์ทราบความจริง ถวายนางกาสินาถ
21. สมโภชท้าวกาฬะเกษ - ครองเมือง
22. ท้าวกาฬะเกษเสด็จตามาคครองเมือง - เยี่ยมพระญาติ

ประเภทเรื่องกาฬะเกษ

ลักษณะเรื่องที่เป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับบุคคล เช่นนี้ พอจะเปรียบเทียบกับ โรแมนติก (Romance) ของวรรณคดีสากล ซึ่ง ดร.วิทย์ สีวะศรียานนท์ ให้ความหมายไว้ว่า

โรแมนติกหมายถึง นิยายสมัยกลาง (Middle Ages) ซึ่งแต่งเป็นกาพย์กลอน กล่าวถึงพฤติกรรมของอัศวิน เป็นเรื่องราวที่วิจิตรพิสดารไม่จากชีวิตของคนสามัญ เป็นคนวามักการต่อสู้กับมังกร มีการโศกของวิเศษ บุคคลในทองเรื่องก็มีลักษณะพิเศษ ผิดกับบุคคลธรรมดา ถ้าเป็นผู้ชายก็มีพลังกำลังอย่างยิ่งยวด มีความกล้าหาญอย่างหาตัวจับยาก ถ้าเป็นหญิงก็สวยงามอย่างไม่มีที่ติ ส่วนตัวผู้บรรยายก็อยู่ในของอันกระตือกรอย่างสันติ อนึ่งชนบทธรรมเนียมและศีลธรรมในเรื่องเหล่านี้ ก็วิจิตรพิสดารกว่าที่เราพบเห็นในปัจจุบันนี้ เป็นคนว่า รักกันอย่างไม่มีอุปสรรคใด ๆ นาคีคขวางไค นอกจากความตาย

ต่อมาความหมายของคำว่า โรมาเนสซ์ ขยายออกไปกินความถึงเรื่องราวต่าง ๆ
ไม่ว่าจะเป็นร้อยแก้วหรือกาพย์กลอนที่มีลักษณะเช่นนี้

ลักษณะของเรื่องประเภทโรมาเนสซ์ ตามที่กล่าวนี้ เป็นเรื่องการผจญภัยที่โลดโผน
พิสดาร คล้ายกับเรื่องประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ของไทย ตามคำอธิบายของพระวรวงศ์วิศิษ
คังนี้ -

พระเอกเป็นโอรสกษัตริย์ ออกจากบ้านเมืองไปเรียนศิลปะศสตร์กับดาบมีไม้ป่า
ครั้นเรียนจบแล้วลาอาจารย์กลับบ้านเมือง ไปพบเมืองยักษ์ที่มีลูกสาวสวย แล้วลัก
พาลูกสาวยักษ์ไป ยักษ์พอตายกัณฑ์ตามจับ พระเอกก็ฆ่าพ่อตาตาย อยู่ครองเมือง
ยักษ์โคผอสุมครกแถเวลา แลพาชายากลับเมืองตน ไปนอนอยู่กลางป่า มียักษ์
หรือคนธรรพมาลักเอาชายาที่กัณฑ์ลี้ภัยไป พระเอกตื่นขึ้นตามหาแล้วไปพบอะไร
ตลอดไป กว่าจะพบชายาก็ไปโคลูกสาวเขาเมืองอื่น ๆ อีกหลายคน เรื่องเป็น
เช่นนี้ คล้ายกันหมด ชื่อเรื่องก็เอาอย่างกัน มีทั้งจักรและวงศ์ จึงเรียกหนังสือ
พวกนี้ว่า จักร ๆ วงศ์ ๆ ²

สุวรรณา เกรียงไกรเพชร จัดเรื่องพระอภัยมณีเป็นประเภทเรื่องประโลมโลก
และให้ความเห็นว่าลักษณะคล้ายโรมาเนสซ์และเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ โดยส่วนใหญ่ 3 ประการ
ดังนี้

1. โทรงเรื่องเกี่ยวกับการผจญภัย การต่อสู้รบพุ่ง แสดงความกล้าหาญอย่างยิ่ง
2. เหตุการณ์ในเรื่องดำเนินไปอย่างโลดโผนพิสดาร เกินกว่าความเป็นจริง
3. ตัวละครถึงจะมีลักษณะเป็นมนุษย์ธรรมดา ก็มีความสามารถพิเศษต่างจาก
คนธรรมดาทั่ว ๆ ไป และมีสิ่งมหัศจรรย์หรืออำนาจลึกลับอื่น ๆ เป็นเครื่องประกอบ เช่น

¹ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พระนคร : สมาคม
ภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2504), หน้า 159.

²พระวรวงศ์วิศิษ, วรรณคดีไทย (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2502), หน้า 79.

มีเวทมนต์คาถา หรือ มีอาวุธ มีพาหนะวิเศษต่าง ๆ เป็นต้น¹

ดร. กิ่งแก้ว อัครดาก² จัดนิทานทรงเครื่อง นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ อยู่ในรูปแบบนิทานชีวิต (Romantic tale; Novella) ซึ่งมีหลักว่าขนาดของเรื่องค่อนข้างยาว ประกอบด้วยหลายอนุภาค หลายตอน ฉากบ่งสถานที่และเวลาเด่นชัดในแดนชีวิตจริง ตัวละครมีพระเอกนางเอก ส่วนโครงเรื่องมีการต่อสู้และความรัก แม้จะมีเรื่องของอกนิหาร ความมหัศจรรย์ก็มาจากเวทมนต์คล้ายกับผู้ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งทั้งผู้เล่าและผู้ฟังมีประสบการณ์คุ้นเคยอยู่แล้ว

ตามเหตุผลที่ยกมากล่าวแล้ว จะเห็นได้ว่า เรื่องกาพะเภง มีลักษณะใกล้เคียงกับเรื่อง จักร ๆ วงศ์ ๆ และโรมานซ์ ตามแนววรรณคดีสากล มีรูปแบบ เป็นนิทานชีวิต ตามหลักคติชนวิทยา

นอกจากลักษณะเรื่องเป็นนิทานทรงเครื่อง จักร ๆ วงศ์ ๆ และ โรมานซ์ดังกล่าวแล้ว กวีผู้เขียนเรื่องกาพะเภง ยังได้แสดงเจตนาไว้ในตอนต้นเรื่องว่า จะขอเล่าเรื่องราวชาติปางหนึ่งของพระพุทธรเจ้า เมื่อครั้งเวียนว่ายอยู่ในสังสารโลกเพื่อชดใช้กรรม เพิ่มพูนพระบารมีให้ยิ่งขึ้นไป ในชาติที่กล่าวนี้พระโพธิสัตว์ถือกำเนิดเป็นโอรสท้าวเกษมบุราช เพื่อชดใช้กรรมเก่า.-

ข้าจักแปลงบ่อนเมืองพุทธรบาทโคดม ในสังสารโลก
ลือคังสถาน องค์พุทโธแจ่มบารมีเทียวทอง ในห้าสิบชาติ
ลำนำไซ้สงเวร ไซ้ชาติแท้เทียวทองสงสาร บารมีเฮืองชาติ
พระองค์เทียวไซ้ เวรเจิงไห้จุดนี้เกษมบุราช พระบาทเทียว
ไซ้สงกรรม นั้นแล้ว³

¹ สุวรรณฯ เกรียงไกรเพ็ชร, พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์, หน้า 190.

² กิ่งแก้ว อัครดาก, คติชนวิทยา (พระนคร : กรมการฝึกหัดครู, 2517), หน้า 13-15.

³ พระอริยานุวัตร, กาพะเภง, หน้า 1.

ข้อที่อ้างว่าเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ทำให้เกิดความเชื่อว่าเป็นนิทานชาดก¹ แม้ในวรรณคดีของท้องถิ่นอื่น เช่น คำธรรมและคำขอเรื่องธรรมของถ้ำลานนาไทย ก็มีปรากฏเช่นเดียวกันว่า เค้าโครงเรื่องเป็นนิทานชาดกกำหนดให้ตัวเองเป็นพระโพธิสัตว์ แต่เนื้อเรื่องเป็นแบบนิทานทรงเครื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ของภาคกลางนั่นเอง¹ ก่อนอื่น ผู้วิจัย จะขอกล่าวถึงองค์ประกอบของนิทานชาดก เพื่อให้ผู้อ่านพิจารณาลักษณะของเรื่อง กาลิเกณ ตามจุดมุ่งหมายที่แสดงไว้ได้สะดวก

ชาดก หมายถึงนิทานประกอบสุภาษิต

เพื่อให้เข้าใจสุภาษิตงายขึ้น ถ้ากำหนดด้วยวิธีสอน ก็คือสอนด้วยบทเรียน ด้วยของบางอย่าง ที่ปัจจุบันเรียกว่า "สาธิต" คือ ไม่ใช่สอนแต่เพียงคำพูด พูดแล้วทำให้ดูด้วย เช่น พูดเรื่องกุฎาที่บ้านเมือง ก็ยกเรื่องสมเด็จพระนเรศวรมหาราช หรือพระเจ้าตากสินมาเล่าให้ฟัง ในคดีธรรมพูดถึงการให้ทาน ก็ยกเรื่องพระเจ้าเวสสันดรมาเล่าให้ฟัง

เนื้อความที่ยกมาเป็นอุทาหรณ์นั้น มักจะเป็นเรื่องราวการเสวยพระชาติของพระโพธิสัตว์ หรือ พระชาติต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้าในอดีต ที่ได้แสดงบทบาทความเป็นวีรบุรุษ หรือบทบาทอื่น ๆ ถือเป็นวิวัฒนาการแห่งการนำเพื่อคุณงามความดีของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ สารสำคัญของเรื่องอยู่ที่คุณงามความดีและกตัตถกรรมในนิทานนั้น ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย เล่ม 10, หน้า 6178 และ ฐานิสร์ ชاکรวัฑพงศ์, "ความรู้เรื่องชาดก" อักษรสาร (พิมพ์เนื่องในงานสี่ศาสตราจารย์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 9 กันยายน 2515 หน้า 30.)

¹ประคอง นิมมานเหมินท์ บรรณาธิการ, ลานนาไทยคดี (เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2521), หน้า 220.

องค์ประกอบของนิทานชาดก

ลักษณะของนิทานชาดก มักจะประกอบด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้

1. ปรารภชาดก หรือ ปัจจุมันวัตถุ ซึ่งเป็นกรเล่าเหตุการณ์ปัจจุบัน ในสมัยของพระพุทธเจ้า อันเป็นมูลเหตุของการเล่านิทานชาดกเรื่องนั้นๆ

ปรารภชาดก เป็นส่วนที่บอกให้รู้ว่า ใคร เป็นผู้เล่านิทานนั้น สถานที่และเวลาที่มีการเล่านิทานนั้น ทำให้ชาดกเรื่องนั้นน่าเชื่อถือว่าเป็นเรื่องจริง

2. ตัวนิทานชาดก หรือ อดีตวัตถุ คือเนื้อเรื่อง ซึ่งเป็นโครงเรื่องเฉพาะ มีทั้งที่เป็นโครงเรื่องง่ายและซับซ้อน

3. ประชุมชาดก หรือ สโมธาน เป็นตัวเชื่อมอดีตเข้ากับปัจจุบัน โดยระบุตัวละครในอดีตว่า เป็นบุคคลใดในสมัยพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกกันว่าเป็นการกลับชาติ

ประชุมชาดก เป็นเอกลักษณ์ของนิทานชาดก เป็นส่วนสรุปซึ่งอาจจะเป็นไปได้หรือไม่ก็ได้ แต่มีส่วนทำให้นิทานเรื่องนั้นน่าเชื่อถือว่าเป็นเรื่องจริงมากขึ้น ตัวละครที่มีบทบาทสำคัญ เสียสละ มีความสามารถ มักจะกลับชาติมาเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับตัวเอก จะเป็นพระเทวทัตเสมอไป ทำให้หลักคำสอนเรื่องกรรมในชาติที่แล้วมามีผลต่อชีวิตปัจจุบัน น่าเชื่อถือมากขึ้น

ถ้าศึกษานิทานชาดกจะพบว่า ส่วนประกอบที่สำคัญของนิทานชาดก คือ ตัวนิทานเท่านั้น เพราะโครงเรื่องและการดำเนินเรื่อง จะชี้ให้ผู้อ่านเข้าใจการกลับชาติได้

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, สารานุกรมไทย เล่ม 10, หน้า 6185. และคุณเฉลิม มากนวล, การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกและนิทานอีสป (พระนคร: กรมการฝึกหัดครู, 2518), หน้า 42-43.

ตลอด ส่วนมูลเหตุการเล่าเรื่องก็ไม่จำเป็นนัก เพราะจุดมุ่งหมายของวรรณกรรมนิทาน มีอยู่แล้วว่า จะสอนหลักธรรม ฉะนั้นบรรดาบทนิทานหรือนิทานชาดกจึงอาจจะเว้นไม่กล่าวถึงมูลเหตุและการกลับชาตินั้น โคร่งเรื่องนิทานส่วนใหญ่ จะประกอบด้วยลักษณะ 2 ประการ คือ

1. ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์
2. หลักธรรม

วิธีการดำเนินเรื่อง ในวรรณคดีอีสานเรื่อง กาทะเกษ เน้นสาระของแก่นเรื่อง คือ การพลัดพรากและการพบกัน โดยแสดงแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมและความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์อย่างน่าสนใจ

ความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์

กวีดำเนินเรื่องให้เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์ชาติปางหนึ่ง ใช้คำแทนชื่อ ท้าว กาทะเกษว่า เป็นพระโพธิสัตว์ผู้ซึ่งจะได้บรรลุ "โพธิ" และ เป็นหน่อเนื้อพุทธางกูรอย่างชัดเจน เช่น

แต่นั้น โพธิราช เจ้าตนประเสริฐมาไซ¹

เมื่อท้าว กาทะเกษออกสู้รบกับพญาผืนนัคครั้งที่ 2 ทรงประสงค์จะแสดงฤทธิ์ให้เป็นอัศจรรย์ อารุชที่ฝ่ายผืนนัคคิดมาทำร้ายพระองค์ ต่างก็หลั่งไหลขึ้นฟ้า กลายเป็นคอกไม้บูชาท้าว กาทะเกษ ผู้หน่อเนื้อพระพุทธรังสิน.-

สมคามเบื่องกายสิทธิ์ชั้ดดอก ไหลหลังขึ้น
เมื่อฟ้าหม่นดวง ไปเจิงท้าวมาบุญโพธิราช เป็น
คอกไม้ถวายเจ้าหน่อพุทธไช²

¹ พระอริยานุวัตร, กาทะเกษ, หน้า 62.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

คราวที่พญาสุบรรณโคตรามขาวว่า ท้าวกาหะ เกษมมีฝีมือในการต่อสู้ยิ่งนัก
แม้นพญาภุมภณซึ่งมีความสามารถมากก็ไม่อาจจะเอาชนะได้ จึงไปเฝ้าทูลถามพระอินทร์
และโคตรามว่า ฤทธิวิเศษทั้งนั้น เป็นเพราะบารมีของพระกุมาร ซึ่งจะเป็นผู้ใดศรีสุ
พระโพธิญาณ

อินทาเจ้าบนดวงนายบอก อันนั้นเป็นเคชเจ้า
กุมารน้อยหน่อพุทโธ¹

เนื้อเรื่องนิทานชาดก มุ่งให้ผู้อ่านเห็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์อย่าง
แท้จริง ทุกเรื่องจะปรากฏว่า ทรงเป็นผู้อนุเคราะห์ มีเมตตา เสียสละ กล้าหาญ ฉลาด
และมีปัญญาอดเยี่ยม ไม่ว่าจะทรงมีชาติกำเนิดสูงหรือต่ำก็ตาม

ท้าวกาหะ เกษมทองระเหเรรอนพลัดบ้านเมือง พรากจากสิ่งที่รัก และผู้เป็นที่
รักทั้งปวง เกือบตลอดพระชนม์ชีพ ทรงได้รับความเดือดร้อนสาหัส แต่ก็ทรงอุปถัมภ์
ขันติบารมีอย่างสูงยิ่ง ทรงยอมรับภาวะที่มามีกาบพาเหาะหนีจากบ้านเมืองโดยคุณิ
เมื่อโคทมนางมาลีจันทร์และโคทมนางเป็นชายา ถูกลอบสังหารลอยแพไป จนพระธานีชুব
ชีวิตให้ใหม่ก็มานะเล่า เรียนวิชาการกับพระธานี เพื่อจะหาหนทางกลับมาซึ่งนางให้ไ
ควยปัญญา โดเอาชนะพอลาด้วยความสามารถ จึงบากบั้นเดินทางกลับบ้านเมือง แต่เหตุ
การณก็มีไถ่สะกดอย่างที่ควรจะเป็น ต้องพบพานยักษ์และงูร้าย ซึ่งต่างก็หมายปองชีวิต
ท้าวเป็นอาหาร หรือศัตรูที่มุ่งจะพรากพระองค์จากพระมเหสีไป เป็นคูครอง จนต้องทำสัง
ครามยาวนาน รวมเวลาที่พรากจากพระนครตั้งแต่อายุ 14 มี จนไถ่กลับไปอีกครั้งหนึ่ง
นานกว่า 30 ปี แต่ทว่าบากบั้น มุ่งมั่นจะทำตามที่ตั้งพระทัยไว้ก่อน จนบรรลุผลสำเร็จ
ไถ่กลับคืนครองพระนครด้วยความสุข แสดงให้เห็นว่าทรงบำเพ็ญขันติบารมีอย่างเค้นซัก
นอกจากนั้น ยังทรงมีวิริยบารมีมุ่งจะกลับพระนครไม่ทอดอย บำเพ็ญเมตตาบารมีต่อศัตรูก็
เพื่อจะเอาชนะตามกลสงคราม แต่เมื่อทรงเห็นว่าศัตรูสำนักนิคค์ขบชีวิตคืนให้ใหม่ และ

¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 317.

ให้ทรงนครตามเดิม รวมทั้งทรงตั้งสอนหลักธรรมให้เป็นทางประจักษ์ปฏิบัติต่อไปด้วย

จริยวัตรของท้าวกาปะเกษ เป็นอุทาหรณ์ที่พุทธศาสนิกชนควรจะเอาอย่างบุคคล
ควรจะประกอบด้วยความมานะอดทน บากบั่นทำงานให้สำเร็จ มีความเตตราเชื้อเพื่อ ตั้ง
ตนอยู่ในทางที่ชอบที่ควร เพื่อให้บรรลุความสุขในชีวิตนี้และเป็นผลในชีวิตหน้า จุดมุ่งหมาย
สำคัญเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระโพธิสัตว์ ถือได้ว่าเป็น บุคคลาธิษฐาน (Personification)
ชี้ให้เห็นบุคคลตัวอย่างที่สมบูรณ์แบบ ใช้บุคคลเป็นตัวแสดงทำให้ผู้อ่านผู้ฟังโดยเฉพาะชาว
บ้านเข้าใจง่ายดี และสนุกตื่นเต้นพร้อมกันไป

จากเหตุผลที่กล่าวแล้ว หอจะสรุปได้ว่า เนื้อหาสำคัญของ นิทานชาดกและนิทาน
ธรรมของภาคอีสาน ต่างมีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ มุ่งจะสอนหลักธรรมให้เป็นแนว
ปฏิบัติ ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า เรื่อง กาปะเกษมีลักษณะเป็นนิทานทรงเครื่องจักร ๆ
วงศ์ ๆ และจัดประเภทตามความมุ่งหมายได้ว่า เป็นนิทานชาดก ซึ่งเรียกในภาษาอีสาน
ว่านิทานธรรม ตามที่ผู้เขียนกล่าวไว้ต้นเรื่องว่า

บัดนี้ จักกล่าวถึงท้าวกาปะเกษกุมาร ก่อนแล้ว
แปลนิทานธรรมกล่าวมามีเสียง¹

และในตอนท้ายเมื่อจบเรื่องว่า.-

ในคณนาเบื้องนิทานธรรม กาปะเกษ ไผ่อ่าน
แล้วขยอขึ้นใส่หัว คับเจ๊กซังเที่ยงแท้ให้ทั้งแต่ง
บูชา แทนอ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 480.

หลักกรรมในวรรณคดีเรื่องกาหะเกษ

1. เรื่องกรรม

เรื่องกาหะเกษ บิดหลักคำสอนในพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุคคลประกอบกรรมเช่นไร บ่อมได้รับผลกรรมเช่นนั้น เวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสาร จนกว่าจะชดใช้กรรมเสร็จสิ้น บ้าเพ็ญบารมีทำลายกิเลส จนหมดลงในที่สุด จึงจะได้บรรลุนิพพาน ท้าว กาหะเกษ เป็นพระโพธิสัตว์ชาติหนึ่ง ซึ่งจุติลงมาใช้เวรเก่าตามวาระ เมื่อใช้กรรมแล้ว ศรีที่พระอินทร์มอบให้ไปด้วยนั้น จะชี้ทางให้กลับไปคืนสวรรค์ตามเดิม เมื่อไปเกิดเป็นมนุษย์ ต้องรักษาศีล ไม่ฆ่าสัตว์ หรือทำกรรมใดอีก เพื่อเป็นทางให้บรรลุนิพพานต่อไป -

กรรมบาท้าวเวียนมาสนองตอบ เจ้าจงลงใช้กรรม
ย้ายคอบกึ่ง พอทอน เจ้าจงลงไปตอนตามกรรมภูวนาด
คั้นหากหมคบาปแล้วศรีให้สงนำ พอแล้ว ... .. อย่า
ไคทำปามาบาปเวรนำตอง ให้เจ้าครองคูให้หน้าคองพอ
สั่ง เจ้าจักเถิงยอดชั้นพุทโธล้ำยอดญาณ พอแล้ว 1

กรรมที่ท้าวกาหะเกษก่อไว้ในชาติก่อน จนเป็นผลตอบแทนในชาตินี้ นั้น มีกล่าวไว้ว่า โจรอำมหิตผู้หนึ่ง เทียวลักขโมยของผู้อื่น ถูกเขาจับได้ โจรตอสู้อย่างกล้าหาญ ท้าวกาหะเกษซึ่งในชาติก่อนนั้น เป็นเจ้าของทรัพย์โกรชเคนมาก จึงจับโจรตัดมือตัดเท้า ไล่พลอยนำไป ให้พรากจากลูกเมีย จนจมน้ำตายอย่างทารุณ -

ยังมีโจรฮ้ายลักเอาของท่าน เขาไล่ตอนโตนเตน
แล่นหนี เขาก็นำกุมบัวจับโจรทำถีบ โจรขนาดกล้า
แธงฮ้ายบดอง กิ่งฮ้องเฮียกเจ้าเสือนมอมมาเปื่อง

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

หนักเหว้พะลันบ่ดวงลงมีข้า ไปเจิงฝุงโจรโรคน
 ดอย ปัดกิ่งป่ากุมโคผู้กตี เขาก็จับโจรย้ายตักคืน
 มือขาด ถ่มใส่หน้าแพนอยล่องไหล มันก็พลัดพราก
 แก้วเมี่ยมิ่งสามเดือน วอยวอยอิก่อนตายจมน้ำ ¹

กรรมเกาที่ท้าวกาทะเกษ เคยพรากโจรจากลูกเมีย ใส่เปลอยน้ำไป
 เป็นผลให้กาทะเกษต้องพลัดพรากจากบ้านเมือง บิดามารดา ญาติพี่น้อง อยู่นาน ต้อง
 เดินทางอย่างโดดเดี่ยว มีแต่เพียงม้ามณีกาบเป็นเพื่อนคู่คิด และแม่จนพรากก็มา
 มณีกาบก็ยังมี เมื่อท้าวกาทะเกษได้พบนางมาลีจันทร์จนได้ชื่นชมสมสุขกันแล้ว ผล
 กรรมก็ยังซ้ำให้กาทะเกษต้องพรากจากนาง จนถึงกับเสียชีวิตลอยแพไป เคระบารมี
 พระโพธิสัตว์ ทำให้พระอินทร์ลงมาช่วยชุบชีวิตให้ใหม่ ครั้นได้กลับไปพบนางมาลีจันทร์
 ภูมิใจแล้ว ตั้งใจจะเดินทางกลับพระนคร ผลกรรมก็ยังตามมาซ้ำคนทั้งสอง ให้ต้อง
 พลัดพรากจากกันอีกถึง 2 ครั้ง คือ นางกินรีสามพี่น้องแอบอุ้มเอากาทะเกษไปจากนาง
 มาลีจันทร์กลางป่า และพญากุมภพลักตัวนางไปอีกครั้งหนึ่ง ท้าวกาทะเกษต้องติดตาม
 หานนาง ทำสัจกรรมควยความยากลำบาก จึงได้พบกันและมีความสุขที่สุดในที่สุด

การที่ท้าวกาทะเกษ พรากโจรผู้นั้นจากลูกเมียเพียงครั้งเดียว เป็นผลให้
 ตัวเองต้องพรากจากสิ่งที่รัก แม้เพียงชาติเดียวเท่านั้นก็เกือบตลอดชีวิต แม่แต่ญาติพี่
 น้องและมเหสี ซึ่งมีได้มีส่วนในกรรมนั้นควย เพียงแต่มีความเกี่ยวข้องกับเท่านั้น ก็
 พลอยต้องทนทุกข์จากการพลัดพรากกันนั้นควย เช่นเดียวกับ เรื่องจุลลันนทียชาคก เมื่อ
 พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวานร สละชีวิตแทนมารดา ถูกพรานฆ่าตายทั้งมารดา
 และน้อง เมื่อพรานผู้นั้นกลับถึงบ้าน ภรรยาและบุตร 2 คนถูกฟ้าผ่าตาย บ้านถูกไฟไหม้
 เหลือแต่เสาที่มีชื่อ ชื่อหูกงมาถูกศิระพระนางแตก แผ่นดินแยกออกสูบชายผู้นั้นลงสู่
 อเวจี พรานผู้นั้นต้องใช้กรรมควยชีวิตบุตรภรรยาควย รวม 3 ชีวิต เช่นเดียวกับที่ข้า

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20-21.

วานรพระโพธิสัตว์ มารดา และน้องนั้น จึงให้เห็นชัดว่า การสมาคมและร่วมรับประโยชน์จากคนตัว ย่อมได้รับกรรมนั้นด้วย

ชีวิตของท้าวกาปะ เกษ จึงถือเป็นตัวอย่างหนึ่ง ที่ชี้ให้เห็นจริงตามพระพุทธภาษิตที่ว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม กมฺมุนา วตฺตติโลกิ 2

นอกจากกรรมหนักที่พรากรโจรจากลูกเมียในชาติก่อน ซึ่งเป็นผลให้ท้าวกาปะ เกษต้องถือกำเนิดในโลกมนุษย์ เป็นแกนสำคัญในการดำเนินเรื่อง คือ ต้องพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก เป็นการชดใช้กรรมนั้นแล้ว ตลอดเนื้อเรื่อง ยังกล่าวอ้างความเชื่อเรื่องกรรมในลักษณะต่างๆตามหลักธรรม ดังนี้

1.1 ผลกรรมดี-ชั่วในชาติก่อน

บุคคลใดทำกรรมไว้ในชาติก่อนอย่างไร จะมีผลส่งมาในชีวิตปัจจุบันให้บุคคลนั้น เป็นสุขหรือทุกข์ได้เสมอ คำสอนข้อนี้เป็นเครื่องปลอบใจผู้ทุกข์ร้อน ไม่ให้เสีราเสียใจจนเกินเหตุ เพราะการที่หลายยอมเป็นไปตามกรรมเก่า ซึ่งไม่มีทางจะแก้ไขได้ เมื่อสิ้นกรรมนั้นแล้ว ก็มีโอกาสจะได้รับความสุขบางตามกรรมดีที่กระทำไว้

เมื่อท้าวกาปะ เกษถูกพญาผีแมนต์ทำหอกย่นศกักจนสิ้นชีวิต ก่อนตายได้คร่ำครวญถึงนางมาลีจันทร์ อาจว่าเป็นเพราะกรรมเก่าตามมาทัน จนทำให้ต้องพลัดบ้านเมืองมาถึงกับเสียชีวิต เกินที่จะแก้ไข เพราะความตายเป็นสิ่งที่ไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงได้

โอนอ เวรเจิงเนื้อจวนจ่านาวจอง ญอน พี้จัก
พลัดพรากบ้านมานี้เพื่อกรรม ชาติที่คำตายนี้มีขึ้นชด
หลักเป็นรือ 3

1. เฉลิม มากนวล, การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป, หน้า 45-46.

2. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2468), หน้า 10.

3. พระศรียานุวัตร, กาปะ เกษ, หน้า 74.

ขณะเดียวกัน ท้าวกาฬะ เกษก็คร่ำครวญถึงพระบิดามารดาว่า ต้องพลัด
 ทานทั้งสองมาตายในเมืองอื่น ทั้งบ้านเกิดเมืองนอนให้ร้างเปล่า เป็นเพราะผลกรรม
 เก่ามาทวงหนี้ และหนี้ความตายนี้หนักเกินกว่าที่จะแก้ไขได้ ขอให้พระมารดาสร้าง
 บุญกุศล เพื่อแผ่ไปให้ด้วย แม่เมื่อท้าวกาฬะ เกษจะสิ้นชีวิต ก็ยังเป็นห่วงว่า ยังไม่มี
 โอกาสบำเพ็ญกุศลใดๆ จึงขอให้พระมารดาช่วยสร้างบุญอุทิศให้ เพื่อจะเป็นผลให้ได้
 รับความสุขบ้าง ความคิดเช่นนี้ มีปรากฏอยู่ในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง เช่น ใน
 ลิลิตพระลอ เป็นต้น

นางมาลีจันทร์คร่ำครวญเมื่อท้าวกาฬะ เกษสั่งลา อ้างความเชื่อที่ว่า เป็น
 เพราะกรรมเก่ามีผลให้ได้รับความทุกข์ในชาตินี้แน่ บางครั้งก็ทำให้เกิดความรู้สึกเหลือ
 จะทนทานได้ ที่กรรมนั้นคอยติดตามไปทุกเมื่อ ไม่มีเว้นว่าง ชวนให้สงสัยกันว่าจะมีรูป
 ลักษณะอย่างไร จึงทรงมหิทธานุภาพเพียงนั้น ครั้นนี้ท้าวกาฬะ เกษกลับมาคืนดี ยอม
 สมานาโทษ หลังจากฟื้นชีวิตจากที่ถูกหอกยนต์จนลอยแพไปในครั้งกระโน้น แต่พญาเฒ่า
 ก็ไม่โปรด ไม่ยอมรับเป็นเชยอยู่ที่ กลับจะฆ่าให้ตายเสียอีก เมื่อท้าวกาฬะ เกษอ้าง
 ว่า เพราะ "เวรังของจ่าจรเจียรระจาก แสนจิกทุกชะเวหนโ้ไกลหน้าบเห็น" จึง
 ทำให้นางมาลีจันทร์คั่งแค้นระคนโหม่นสออย่างยิ่ง ถึงกับครวญว่า อยากเห็นนักงว่าตัวเว
 กรรมที่วานนั้นมีรูปร่างอย่างไร จะได้จางวานคนสังหารเสียให้สิ้น ไม่ให้มารังควานได้อีก

- กรรมหากมาจ่องนำวพลัดพรากพอยหนี เเวริตามจ่องดิ่ง
 ไกลข้าง บอหากพลัดพรากเว้นเวรหากจ่องจำหนี บอหาก
 ไกลสายคอแม่เวรหากพาเว้น อยากเห็นโตแม่เวรเคเป็น
 โตจั้งโตแค เป็นโตจั้งหอยเป็นสอยจั้งข้าง พออยากไป
 เที้ยวจ่างพานเพื่อนไลยิง¹

การกล่าวอ้างถึงเวรกรรม โดยเปรียบเทียบในลักษณะปุจฉาธิษฐานเช่นนี้ แสดง
 ชัดเจนว่า ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผลกรรมมาก ชีวิตความเป็นไปขึ้นอยู่กับผลกรรมชาติ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

ก่อนโดยที่ไม่อาจจะแก้ไขได้เลย นอกจากกรรมจะพาให้ทุกข์แล้ว ที่มีผลบังคับกาลให้
เป็นสุขในชาตินี้ ก็มีกล่าวอ้างไว้ไม่น้อย เช่น ถึงจะพรากจากบ้านเมืองไป บุญเก่าก็
จะชักนำให้ท้าวกาสะ เกาและนางมาลีจันทร์ กลับคืนนครไค้โดยปลอดภัย - "ตั้งหาก
เป็นแต่บุญมาท้าวนางลานปางก่อน" ¹

1.2 ผลกรรมปัจจุบัน

การประกอบกรรมชั่วในชาติปัจจุบัน จะมีผลสืบเนื่องให้ต้องชดใช้กรรมใน
ชาติต่อไป เป็นวัฏจักร การประพฤตินิตทางกามเป็นบาปชนิดหนึ่งเช่นกัน เมื่อครั้งที่
กนิรีพี่น้อง 3 นางธิดาเลี้ยงพระธานี ลักตัวท้าวกาสะ เกาไปครองนั้น เมื่อโค่นล้ม
แล้ว ต่างก็สำนึกในความผิดว่า การแย่งสามีผู้อื่นพรากคู่เขานั้นเป็นบาป จะพลอยส่ง
ให้ทรมาณอยู่ในนรกที่ร้อนแรง -

กนิระรินน้อยสามนางน้องพี่ กะสันโศกเศร้านำ
ท้าวมิ่งขวัญ บัดนี้เป็นเวรของจรเอาตัวเพื่อน กลัว
แกลงอยู่ไฟใหม่เนาสงก ²

การผิดคู่ยัวเมียนี้ มีห้ามไว้ในศีลห้าข้อ 3 ซึ่งในความที่ชั่วทั่วไป มักจะ
ให้อธิบายเป็นข้อยกเว้นฝ่ายชาย ไม่ถือเอาลูกเมียผู้อื่น แต่ที่จริงแล้ว หญิงชายที่ทำ
ควยผิดเมียผู้อื่น เมื่อตายแล้วจะต้องไปตก โลกสิมพื่อนรก ซึ่งเป็นป่าจิวต้นสูงถึงโยชน์
มีหนามยาว 16 นิ้วมือหว่าด่าตน มีเปลวไฟลุกตลอดเวลา มีมมบาลคอยทอนขึ้นต้นจิว
และมี "แรงปากหนา กวปากเหล็ก" คอยจิกเนื้อ มีสุนัขคอยกัด มีสำนวนในภาษา
ไทยว่า "ตายไปแล้วจะต้องขึ้นต้นจิว" ถือเป็นบาปหนัก ต้องทนทุกข์จนกว่าจะสิ้น
กรรม -

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 104 - 105.

ใครสร้างกรรมทำชุกด้วยกูเขา ไทรอันเราร่างโรยอยู่โทยหิว
ครันชีวันบรรลบัก็ไหลปลิว ให้ขึ้นนั่งยมบาลประหารแห่ง

ทางที่จะมอดคล้ายโทยมาป็นดังไคบางนั้น พระดาษีแนะนำไหนางกินรีทั้ง
สาม ไปขอสามโทยนางมาดีจันทรเสียว ด้านางไมถ้อโทยอาสาทต่อไป ก็จะทำให้ผล
กรรมนั้นเบาบางดงได้ -

ก็เล้ามีใจเลี้ยวอาเอาผิวเพื่อน โทยหมื่นชั้นขอ
เจ้าโทยคณาย แดทอน มหารัศีคีต่านสามนางนงถาว ดู
หากทอฟ้ากรรมของคาคคิง ให้ดูไปหาน้อยสมมาไดโทย
นางนั้นอนุญาตน้องกรรมเสียวจึงมา ²

ธรรมที่ควรประพฤติตามคติพุทธศาสนาประการหนึ่ง คือ การช่วยเหลือเอื้อ
เฟื้อกัน ถ้าเคยอุปการะอยู่ร่วมกันมาในชาติก่อน ก็จะเป็นผลให้ได้อยู่ร่วมกันในชาติ
อื่นด้วย³ นับเป็นต้นเค้าความคิดเกี่ยวกับ "สายแนน" หรือ บุญเพ็ญนิवास โดยทั่วไป
นั้นด้วย การโคตรองคู่กันนั้น เกิดจากการที่เคยพบปะอยู่ร่วมกันในชาติก่อน เป็นผล
ให้โคตรองกันในชาตินี้ด้วย เมื่อท้าวกาฬะ เกษและนางมาดีจันทร เดินทางอยู่ในป่าใหญ่
โคตรองนางยังมีสาระกาย ซึ่งหลงรักท้าวกาฬะ เกษ ขอติดตามไปด้วย ท้าวกาฬะ เกษปฏิเสธ
และโคตรองเหตุผลว่า ไม่เคยประกอบบุญกรรมใดร่วมกันมาแต่ชาติก่อน จึงได้แต่
เพียงมาพบพานกันเท่านั้น และถึงแม้ว่าจะดิ่งกันร่วมชีวิตกันไป ก็ต้องมีอันเป็นให้เลิก
รักกันไปในที่สุด -

¹ เสฐียรโกเศศ, เล่าเรื่องในไตรภูมิ (ม.ป.ท., อนุสรณ์งานพระราช
ทานเพลิงศพพระธรรมนาถมุนี (โส กาโร) ป.ศ.6, 2514), หน้า 41.

² พระอริยานุวัตร, กาฬะเกษ, หน้า 166.

³ พระขัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค 2 : อภิปนาทวรรค วรรคณา(พิมพ์ครั้งที่ 8
พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517), หน้า 28 (ความรักนั้น ย่อมเกิดด้วยเหตุ
2 ประการอย่างนี้ คือ ด้วยความอยู่ร่วมกันในกาลก่อน 1 ด้วยการ เกื้อกูลกันในกาลปัจจุ
บัน 1 เหมือนอุบล (อาศัยเมื่อกตมและน้ำ) เกิดในน้ำฉะนั้น)

ท้าวกล่าวทานจาตอ นางผี พิจักนางแพงพระขึ้นค้ำองค์
 นอง เจ้าจึงเนาไพรกว้างสามหมก่นอยู่ บิไซญูประกอบ
 แก้วเขื่อนเขี่ยมพิริลา ท้าวแดงเนื้อคิแลวสั่งลา บิไซแน
 นำห้อยบุญหลัง เจียรจาก ชาติที่ขุมเคยประกอบแก้วกุมได
 ก็ไฉววาง ¹

เมื่อพญาอุณโณทลันนางมาดีจันทร์ ไปจากท้าวกาฬะเกษ นางโคอิชิฐาน
 ขอให้พระอินทร์มาควบคุมครองให้ปลอดภัย พระอินทร์จึงลงมาแปลงนางเป็นพวงมาลัย
 ห้อยหายรถพญาอุณโณทไว ไม่มีผู้ใดหาพบเลย กวีผู้แต่งโดยยกไว้เป็นตัวอย่างว่า การ
 ที่พญาอุณโณทไค่นางไปนั้น เป็นเรื่องที่ไม่คู่ควรกัน ทั้งสองไม่เคยสร้างบุญร่วมกันมาก่อน
 จึงยากที่จะไค้ครองกัน ทั้งไค้ให้ความเปรียบเทียบไว้อย่างไพเราะลึกซึ้งควยว่า เหมือน
 กับสร้างฝายกันแม่น้ำก็จะพังกลางคัน คนทอดแหไม่เป็น ไปทอดแหปลาไค้ไค้ไม่ได้
 ปลา รังแต่จะมีภาชนะวางเปล่าทุกชนิด เปรียบไค้กับนาชาคนำ ทอให้ทคนำจาก
 เหมือนเข้าใส่ ก็จะเป็นเหมือนกับสูมน้ำขึ้นจอมปลวก ย่อมเป็นไปไค้ยาก หรือเปรียบ
 กับคนที่ใจคคิ สองกระจกก็ไค้เห็นเงาตนเองตามที่เป็นจริง ที่ซ้องก็ไค้รู้สึกดังไฟเราะ
 เป็นทน นับเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนว่า ถ้าไม่เคยอยู่ร่วมกันมาก่อนแล้ว
 ย่อมไม่มีช่องทางให้อยู่ร่วมกันไค้โดยตลอดเลย -

โยติกาถลอนันกุมกัถหวัระเทศ มินไค้แกวมึงเหง่า
 นางน้อยพรากเพา นางยั้งแก้วเวณพากพอยไค้ใด เทวี
 นางพระยอดเนาเมืองนี้ มุญบค้อมกันสร้างแสนชิปองก็ยิน
 ยาก แสนจักปั้นแม่น้ำฝายคอนหากชาคกลาง ปลาบทมาน
 แสนชิเอาแหหวาน ซองไปธองย้าให้หาทอนตงปลา นา
 เซินน้ำจักแบ่งเหมืองเข้าใส่ น้ำไหลทอทยคือเอาน้ำขึ้น
 สู่โพน คือใจบใส่ทอแกวแยงเงาก็บสอง ใจบใส่ทอมีองคิ
 ไค้กับคัง นั้นแล้ว อันนี้แบ่งถววยไวโลกาคคิหยัง ดูเหอญ ²

¹ พระอริยานุวัตร, กาฬะเกษ, หน้า 127.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 242-243.

บุคคลผู้ปรารถนาจะโคพบพานกันอีกในชาติต่อไป จึงต้องประกอบกรรมดี
 ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในปัจจุบันด้วย เป็นตัวอย่างความประพฤติกี่สอนให้มีเมตตา เอื้อ
 เพื่อต่อเพื่อนมนุษย์ ซึ่งวรรณคดีนิทานของอีสาน เน้นความสำคัญมาก ¹

2. คำสอนอื่นๆ

2.1 การรักษาศีล

นอกจากเนื้อเรื่องจะแสดงผลดีบเลื่องของบาปบุญคุณโทษอย่างชัดเจนแล้ว
 กวียังแทรกสุภาษิตสอนใจในเรื่องหลักธรรมไว้มากมาย เช่น เมื่อท้าวกาฬะเกษปราบ
 ยักษ์โซโน จนโค่นชีวิตคืนให้คืน โศกสอนศีลธรรมความประพฤติกี่หลายไว้อย่าง
 ละเอียดย ให้ตั้งอยู่ในธรรม แจกแจงศีล 5 ระบุไว้ว่า ผู้ประพฤติกี่ตามคำสอนดังกล่าว
 จะมีความสุขอยู่ชั่วอสงไขย ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติกี่ตามนั้น จักสิ้นชีวิตในวัยเยาว์ มีโรค
 ภัยไข้เจ็บเบียดเบียน ได้รับความทุกข์ยากสาหัส ผู้ที่กระทำตามคำสอนของพระพุทธองค์
 เกรงครัด แม้จะยากจนเข็ญใจ ผลบุญจะพาให้มั่งคั่งร่ำรวย มีทรัพย์สมบัติมหาศาลปาน
 เเศรษฐีนั้นเทียว -

กักบอกไว้ปางเดือนยี่กลาง ให้ตั้งเพียงหมั้นในแห่งครอง
 ธรรม บั้วระมิตศีลจักสูงเอื้องในพื้น ในศีลห้าภาวนาย่า
 เว้นห่าง โคโคกกว้างซิ่นหมั้นหมั้นอสงไขย เฒ่ตั้งเพียง
 หมั้นในแห่งครองธรรม บั้วรักษาศีลหังครองคุณแก้ว มั่นนั้นจัก
 มฤตยาเมียนอายุวัยอันค่า โรคพยาธิย้ายในเนื้อเจ้าเป็นน
 จักอายุสิ้นมรณาทายไป โภภักย์เชื่องบาปเวรตำต้อง อัน
 วาครองคุณแก้วทุกโศกสอนสั่ง ไชโคตั้งเพียงหมั้นศีลแก้วฟ้าเพ็
 มุญจักนำฐขึ้นบารมีเอื้องอยู่ แสนจักทุกข์ยากไ้ไปหน้าหาก
 มั่งมี บั้วทุกข์ยากแท้เอื้องอยู่เมืองคน มีแต่หงความสุขอยู่
 เป็นทายอดอน คองเอื้อนสร้างนาสวนชั่วไ้ ก็จักบุญมากสน
 เทียมเจ้าเศรษฐี แท้แล้ว ²

¹ ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน, หน้า 454.

² พระอริยานุวัตร, กาฬะเกษ, หน้า 228-229.

การแทรกคำสอน มักจะตามหลังตัวอย่างผู้ที่ใครสักคนแล้วคิดจะกลับตัว จึงทำให้คำสอนมีน้ำหนัก น่าเชื่อถือมากขึ้น ตรงกับจุดหมายที่มุ่งจะให้ชาวบ้านชาววังหลักธรรม การอธิบายก็ทำซ้ำๆ ย้ำให้ชัดเจนขึ้นอีก เช่น ผู้ที่นอกกริตนอกรอยก็ถนัด "จักมรณาเมียนอายุวัยด้านคำ โรคพยาธิร้ายใบเนื้อเลาเปียน" แล้วยังย้ำความเดิมอีกว่า "จักอายุสั้นนอยมรณาตหายไป โภภยเชษฐบายเวรคำตอง" ซึ่งเป็นการซ้ำเกลียวให้แน่นขึ้นอีก ครั้งแรกเหมือนกับจะบอกข่าว ครั้งหลังย้ำให้ไตร่ตรองจนแน่ใจ ทำให้คำสอนนั้นฝังใจ จดจำได้นาน

2.2 การให้ทานที่ชอบ

นางมาลีจันทร์ เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมยิ่ง เมื่อท้าวกาฬะ เกษลักลอบเข้าปราสาทของนางได้ ตองโงโถมนางอยู่นาน ชักหลักธรรมมาอ้างว่า ขอให้นางยกตัวเป็นทานให้แก่ท้าวกาฬะ เกษ เพื่อจะโคช่วยต่อชีวิตพระองค์ไว้ ผลบุญอันนี้จะส่งให้นางเสวยสุขในสวรรค์ได้ นางมาลีจันทร์ โศกฉาวแฉาว ตามคำสอนของพระพุทธองค์นั้น ผู้ที่ยกตัวเป็นทานในเชิงประเวณี สตรีประพฤตินอกจากคำสอนของบิการมารดาที่เลี้ยงมาถือว่า กระทำผิดคลองธรรม ความโลภอยากได้สิ่งของ ไปลักขโมยมาทำทานก็นับเป็นผิด ต่อเมื่อไรทรัพย์สินของตัวเองทำทาน มิใช่ยกตัวมาให้ทาน จึงจะเป็นบุญส่งให้ได้รับความสุขในชาติต่อไป อีกประการหนึ่ง การประพฤตินชอบ หมั่นรักษาศีลภาวนาก็จักมีความสุขอยู่นานเท่านั้น นับเป็นกุศลทั้งสิ้น การที่จะยกตัวให้เป็นทานเช่นนี้จะถือว่า เป็นบุญนั้น ย่อมไม่มีผู้ใดกระทำได้ เพราะผิดศีลธรรม -

ในอุทานทอดเนื้อในอิตกามคุณ อึงพาดานอกใจบิดาเลี้ยง นิคธรรมแท้ประเวณีคลองชว่ม แหตาย อันหนึ่ง ออย่าได้โถม เลี้ยวบังเกิดโจโร ผู้นี้เป็นโทษบาปจวนจำใกล้ ผิดศีลแท้ชโมยคลองพ่อแม่ ทีเอย อันหนึ่งมีของล้นเงินคำทานทอด ก็จึงบังเกิดไต่บุญค่าส่งเถิง เจ้าเอย ของนอกเนื้อทานทอด ในธรรม จึงจักเป็นกองบุญชาติสิมากายหน้า อันหนึ่ง หงศีล หมั่นภาวนาเขาคำ ก็จักเป็นเหตุให้หอมเกื้ออภัยยาว ผู้นี้เป็นบุญ

โกศลนำส่ง ไชยโชนทานหอคเนื่อเป็นเบื้องส่วนบุญ ที่เคย 1

การโต้ตอบกันเช่นนี้ ทำให้ขคิดเกี่ยวกับหลักธรรมแง่ต่างๆ มารวมกันหลายอย่าง แสดงความเชื่ออย่างแนบแน่นว่า บุญทานที่ทำไว้ในชาตินี้จะมีผลส่งสนองในชาติต่อไป แต่จะต้องเป็นบุญทานที่ถูกตองตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เหลาชนล่วงพนสรพทุกซ์ได้ เพราะสมათานสัมมาทิฏฐิ สมนาทิฏฐิสมาทานา สพุทฺ ทุทุกซ์ อปจจุคฺ 2 กวีเลือกให้หนุ่มสาวแสดงโวหารชักชวนให้เป็นประโยชน์แก่ตน แลวหักล้างใหญ่ทั้งเขาใจได้เองว่า ความคิดใดจึงจะถูกตอง เพื่อยึดเป็นแนวปฏิบัติต่อไป

2.3 สัจธรรมของโลก

นอกจากจะสอนแนวปฏิบัติแล้ว ยังแทรกคำสอนทางใจให้ปล่อยวาง ไม่ยึดถือสิ่งใดมากเกินสมควร ตามหลักพุทธศาสนาที่ว่า ชีวิตนี้เป็นสังสารวัฏ อนิจจุ ทุกซ์ อนตฺตา ทั้งสิ้น 3 ไม่เป็นสุขประการเดียวเหมือนในสวรรค์ (นิพทาน) มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นธรรมดา คนทั้งหลายทั่วไปจึงมีทั้งที่เป็นหม้ายเพราะหย่าร้างกัน และหม้ายเพราะตายจากกัน เหมือนดังคำท้าวกาฬะ เกษสอนใจนางมาดีจันทร์ คราวที่นางไม่เชื่อแนว่าท้าวกาฬะ เกษฟื้นชีวิตกลับมาได้ใหม่จริง -

น้องอย่าเคืองพระที่ แคนคิงหาของเก่า โลกนี้มีเพียง
หมั้นพันเพียงคังสวรรค์ ชาติที่สังสารนี้เวียนตายเวียนเกิด
บางพองอย่างบางพองหม้ายตาย เมียนอยู่เลิง ในนงคคิอำ
ชู่โดยโลกสงสาร ในโลกียหากเกิดตามเรองเดอย นั้นแล้ว 4

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 56-57.

2 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต, หน้า 33.

3 พระศรีวิสุทธิโมลี "พุทธธรรมหรือกฎธรรมชาติและคุณค่าสำหรับชีวิต" วรรณไวทยาการ เล่ม 1 (ไทยวัฒนาพานิช, 2514), หน้า 20-21.

4 พระอรียานุวัตร, กาฬะเกษ, หน้า 94.

2.4 ความเป็นผู้ไม่โกรธ

การครองชีวิตนั้น จะผิดพลาดให้เสียใจก็เพราะบุคคลขาดสติไตร่ตรอง ทำให้ได้รับความเดือดร้อนเช่นเดียวกับเมฆฝนบังไว้ ความโกรธที่สุ่มใจอยู่นั้นเป็นเชื้อร้ายที่จะพาตัวให้ตกต่ำ เมื่อขาดสติประกอบกับความโกรธที่ทำบาปไต่งาย ยากที่จะสร้างสมบุญ บาปนั้นจะซ้ำให้ทุกขรอนราวกับตกนรก ไม่มีทางจะพบทางรอดได้เลย พญากุมภคเฒ่าได้ประสพมาดังนี้ จึงออกตัวให้พญาสุบรรณรับรู้ถึงสาเหตุที่ลงไปลักตัวนางมาลีจันทร์ และโคสรุบกับท้าวกาละ เกษรา -

เฮาหากนิคมะหลากล้ำมีไค้ไค้คอง วิบากนั้นคือเมฆมัวฝน
โกษาแรงแม้ดีเป็นฮ้าย ซาติที่โกษาฮ้ายหากพาโตตกต่ำ บาป
อยู่ไกลบุญนั้นอยู่ไกล ตัวพิศแสนแสบไหมฮ้อนเฮงปานไฟ ทน
ทวงทุกขลวกลคนเฒ่าเนื่อ บิให้เห็นสูงแจ่งคือบาเงาฟาง
แพแล้ว ¹

พุทธศาสนสุภาษิต กล่าวถึงความโกรธว่าพาตัวให้ตกต่ำ กอปรกรรมบาปชั่ว
ใดๆได้ทั้งสิ้นตรงกันว่า โภชาภิกุโต กุศลฺล ชหติ คนถูกความโกรธครอบงำแล้ว ย่อมละ
กุศลเสีย ² นับว่าคำสอนในเรื่องกาละเกษไศไค้ทุกสมัย และมีอยู่มากมายตลอดเนื้อ
เรื่อง วิธีแสดงคำสอนนั้น กวีเลือกกลวิธีที่แตกต่างกันไป ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับรส
โดยไม่รู้ตัว แต่ทั้งหมดก็รวมกันเน้นความเชื่อเรื่องเวรกรรมที่เกี่ยวข้องกันไปเป็นสัง-
สารวัฏ ผลปัจจุบันมีเหตุมาจากชาติก่อน และจะส่งผลสะท้อนไปถึงชาติหน้าที่จะมาคด้วย

ลักษณะตัวละคร

ตัวละครมีบทบาทในการดำเนินเรื่องให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมาย โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งตัวเอกของเรื่อง เช่น พระเอกในนิทานจักรๆวงๆๆ ต้องเป็นผู้มีความสามารถ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 323.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต,

เกินมนุษย์ธรรมดา มีการต่อสู้แสดงความสามารถอย่างยิ่งยวด พระเอกในนิทานชาดกต้องเป็นพระโพธิสัตว์ เกิดมาเพื่อชดเชยกรรมเก่า เนื้อเรื่องจะแสดงสังกรรมของชีวิต เป็นคติสอนใจผู้อ่านผู้ฟัง การศึกษาลักษณะและบทบาทของตัวละครในเรื่องกาหะเกษจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจโครงเรื่อง และแนวความคิดทางวรรณคดีของชาวอีสานได้ชัดเจน

วรรณคดีอีสานเรื่องกาหะเกษ เป็นทั้งเรื่องโรมานซ์หรือนิทานทรงเครื่องจักรวาลต่างๆ และเป็นนิทานชาดกด้วย ตัวละครจึงแบ่งเป็นฝ่ายธรรม มีท้าวกาหะเกษเป็นตัวผู้เรื่อง มีตัวประกอบสนับสนุนการดำเนินเรื่องว่าธรรมะเป็นฝ่ายถูก อยู่หลายประเภท คือ นางมาลีจันทร์ วิद्याพญายักษ์ มามณีกาบ พระดาณี และ ครุฑ เป็นต้น ส่วนฝ่ายธรรมมีอยู่ประเภทเดียวกัน ซึ่งมีอำนาจหลายระดับแตกต่างกันออกไป แต่ทั้งหมดก็เป็นผู้กลับตัวได้ เนื่องจากได้เห็นบารมีพระโพธิสัตว์ และหันมาประพฤติตนอยู่ในธรรมต่อไป ผู้วิจัยขอยกตัวละครมาพิจารณาเป็นลำดับ ดังนี้

1. ท้าวกาหะเกษ

ท้าวกาหะเกษเป็นตัวเอกของเรื่อง มีความสำคัญเป็นพิเศษโดยตลอด คือเริ่มตั้งแต่เป็นชื่อเรื่อง เป็นชื่อพระเอก เช่นเดียวกับตัวพระเอกในวรรณคดีไทยอื่นๆ เป็นต้นว่า สมุทโฆษกคำฉันท์ สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย ท้าวกาหะเกษเป็นพระโพธิสัตว์ซึ่งมาอุบัติเป็นมนุษย์ธรรมดา แต่ได้รับพรวิเศษ จึงมีความสามารถเกินมนุษย์ และมีลักษณะพิเศษหลายประการ ดังนี้

1.1 กำเนิด

พระเอกเป็นผู้มีบุญญาธิการสูง กรูจึงวางพื้นฐานให้ผู้อ่านเห็นโดยชัดว่า ท้าวกาหะเกษเป็นโอรสภคินทรียที่ทรงอำนาจ บิดาครองเมืองพาราณสีซึ่งอุดมสมบูรณ์ มีหัวเมืองขึ้นมากมายและทรงวิหยาคุณ มีพันธมิตรที่มีอำนาจ คือ พญาสุบรรณ และ พญาภุมภณท์ มีอาวุธวิเศษ และมีม้าแก้วเหาะได้ ฉะนั้นเมื่อนางกาหะทอนทำพิธีขอโอรสสืบเชื้อสาย พระอินทร์จึงรอนอาสน์ทันที ต้องมองหาเทวบุตรผู้มีบุญให้ไปจุติสืบเชื้อสายในกรุงพาราณสี หลังจากนั้นนางกาหะทอนก็นับว่า พระจันทร์ส่องสว่างอยู่กลางท้องฟ้า

ชั่วคราว เคียวก็คล้อยหายไปทางเชิงป่าหิมพานต์ไกลโพ้น แต่อีกไม่นาน ก็กลับส่องสว่างขึ้นใหม่ แล้วคอยลอยมาถึงเมืองพาราณสี สองสว่างอยู่อย่างเดิม

การดำเนินเรื่องใหม่มีการผันเช่นนี้ เขาหลักตัวละครในเทพนิยายที่ถือว่า เป็นนิมิตหมายให้รู้ว่า ตัวเอกนี้จะได้เป็นใหญ่ต่อไป เนื้อความในผันคล้ายกับแก่นเรื่อง คือ พระจันทร์ลอยหายไปชั่วคราว มีความหมายถึงการพลัดพรากชั่วคราว เป็นการบอกเหตุการณ์ล่วงหน้า เขาทำนองที่ว่า เมื่อถึงครรถ์ผู้มีกรรมก็จะผันแปลกๆ เป็นนิมิตบอกให้รู้ล่วงหน้าว่า บุตรในครรถ์จะเป็นชายหรือหญิง มีลักษณะดีหรือชั่ว เมื่อเติบโตไปภายหน้า จะเป็นคนชนิดไร¹

นอกจากการเกิดตามธรรมชาติแล้ว เนื้อเรื่องยังกำหนดให้พระเอกเสียชีวิต แล้วมีผู้ชุบชีวิตให้ และได้โอกาสเรียนศิลปวิทยาการต่างๆจนเชี่ยวชาญ การดำเนินเรื่องให้เกิดขึ้นใหม่ น่าจะมาจากความคิดของคนอินเดีย ที่ถือว่าพวกพราหมณ์เป็นทวิชาติ (เกิด 2 หน) คือ เกิดเป็นคนครั้งหนึ่ง และเกิดใหม่เมื่อศึกษาคัมภีร์ครบตามธรรมเนียมพราหมณ์แล้วก็ประกอบพิธีขีญโชปวีต สวมลูกประคำ เป็นพราหมณ์โดยสมบูรณ์ ถือเป็นการเกิดครั้งที่ 2 การที่ท้าวกาเหาะ เกษได้คืนชีวิตมาใหม่น่าจะต่อกับความเชื่อนี้และสอดคล้องกับความคิดที่ว่า พ้อคาโกรชถูกเขมรมากที่ไม่บอกกล่าวก่อน ความโกรธนี้มากมายถึงกับจะฆ่าให้ตายได้ ทำให้เรื่องราวดูน่าเชื่อถือขึ้น

1.2 การเรียนศิลปวิทยา

พระเอกวีรบุรุษจะต้องเดินทางผจญภัยอย่างโลดโผนพิสดาร จึงจำเป็นต้องมีวิชาความรู้อยู่มาก กวีไม่สนใจในท้าวกาเหาะ เกษตั้งหน้าลาพระบิดาไปเรียนวิชาเสียทีเดียว แต่ให้เชื่อมโยงกับแก่นของเรื่องที่ต้องมีการพลัดพรากกัน เนื่องจากผลกรรมในชาติก่อน ระหว่างที่พลัดบ้านเมืองนี้ ท้าวกาเหาะ เกษลักลอบเข้าหาธิดาเจ้าเมืองยักษ์ พญา

¹ กิ่งแก้ว อัจฉกร, ลัทธิวิทยา, หน้า 164.

นิมนต์ผู้ทอดาโกธแค้นจนให้เขาแล้วลอยแพไป พระดำริช่วยชุบชีวิตให้ใหม่ จึงเป็นโอกาสให้ได้เรียนวิชาอาคม "เขียนเอาแก้วมณฑยาศาสตร เพท" เพื่อจะหาถูกทางกลับมาแก้แค้นพ่อตาจริงนางคืนต่อไป การดำเนินเรื่องให้ท้าวกาทะ เกษมฤทธิเดชในตอนหลัง ทำให้ดูสมจริงอยู่ว่า ต้องมีการศึกษาเล่าเรียนจึงจะมีวิชาอาคมได้ แต่ผลของการเรียนรู้นั้นมีมากเหนือบุคคลธรรมดา เพราะผลจากบารมีที่สร้างสมมาก่อน

การไปเรียนวิชาเช่นนี้ เข้าทำนองการชอนตัวของพระเอกแบบวีรบุรุษ โดยเหตุที่ยังมีความรู้น้อย เพื่อสะสมวิชา ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการสร้างเสริมบุคลิกภาพในช่วงที่ชอนตัวนี้ เป็นวัยที่เหมาะสมกับการ เรียนรู้ เพื่อพัฒนาตนเองมากที่สุด หลังจากนั้น ท้าวกาทะ เกษ ก็พร้อมที่จะเผชิญชีวิต เป็นพระเอกแบบวีรบุรุษเต็มตัว มีอาวุธวิเศษคู่บารมี ซึ่งพระอินทร์นำลงมามอบให้ คือ ศร และ พระขรรค์ ศรนี้มีฤทธิ์วิเศษ สามารถยิงออกไปเหมือนห่าฝน ฆ่าคนได้เป็นจำนวนมาก และสามารถชุบให้ฟื้นชีวิตได้อีก

เมื่อได้ศรและพระขรรค์ ซึ่งเป็นอาวุธที่มีอำนาจเหนือสิ่งอื่นใด ประกอบเข้ากันมามีกำลัง ซึ่งสามารถเหาะเหินเดินอากาศได้แล้ว ก็นับว่าท้าวกาทะ เกษเป็นพระเอกที่สามารถจะสู้รบปราบพญายักษ์รายๆได้อย่างง่ายดายทีเดียว ครบสูตรพระเอกนิทานทรงเครื่อง ที่จะต้องมีฤทธิ์วิเศษ มีวิชาอาคม ได้สู้รบกับควมมนต์คาถาทางไสยศาสตร์ ความคิดเรื่องอาวุธวิเศษนี้ คล้ายกับไม้เท้าสหัสเดชะในเรื่องรามเกียรติ์ และไม่เท่าวิเศษอื่นๆ ในเรื่อง โศบุตร โม่งป่า สีหนาทซาดก และ สุบินซาดก ซึ่งมีต้นและปลายชี้ให้เห็นและตายได้ทั้งสิ้น ส่วนการที่พระเอกต้องสามารถเดินทางได้ฉับไวนี้ มีในสุบินซาดก จันทคาซาดก และ ศิริมสูรวิงศ์ เป็นต้น พระเอกล้วนมีเกือกแก้ว ซึ่งจะช่วยให้เดินทางได้ไกลในชั่วพริบตา แม้ในจินตนาการ เห็นให้เห็นว่า พระเอก คือ บุคคลที่มีความสามารถเหนือมนุษย์

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176-178.

1.3 การมีคู่ครอง

ตามธรรมเนียมกษัตริย์ในนิทานชาดก หรือมหาดรอนอก มักจะมีคู่ครองเมื่ออายุประมาณ 15-17 ปี การเลือกคู่ มีทั้งแบบที่เป็นเชื้อสายกษัตริย์เหมือนกัน และที่ต่างเผ่าพันธุ์กัน เช่น มนุษย์กับยักษ์ หรือกับเงือกน้ำ เช่น พระสุวรรณหงส์ ส่วนขั้นตอนการสู่ขอ นั้น มักจะไม่มี ตัวพระจะลักลอบสมัครสังวาสกับตัวนางก่อนพิธีอภิเษก เพื่อให้การดำเนินเรื่องเป็นไปอย่างสนุกสนาน มีการต่อสู้ระหว่างพ่อตากับลูกเขย การที่ตัวพระได้พบตัวนาง ส่วนใหญ่เป็นเพราะที่เลี้ยงชกน้ำ และมีเทวดาช่วยเหลือ เช่น ที่เลี้ยงของนางเกศสุริยา ในเรื่องสุวรรณคีรี ได้เดินทางไปสืบเสาะหาคู่ครองให้นางถึงต่างเมือง พระไชยเชษฐา เดินทางไปพบกับนางสุวิญาในสวนกับที่เลี้ยงสี่คนเท่านั้น ท้าวกาปะ เกษเดินทางรอนแรมไปกับม้ามณีกาบ ได้ยินกิตติศัพท์เรื่องนางมาลีจันทร์ ประรตนาจะใคร่ชม จึงลักลอบเข้าไปในสวน และขออำนาจพระอินทร์ให้ช่วยเหลือ จนได้อาศัยม้ามณีกาบพาเหาะข้ามปราสาท เข้าไปในห้องนางมาลีจันทร์ได้ โดยไม่มีใครเห็น

กษัตริย์มักมีมเหสีหลายองค์ ซึ่งอาจจะแสดงถึงความมีอำนาจยิ่งใหญ่ มีบุญญาธิการมาก มเหสีเหล่านี้อาจจะอิจฉาริษยาต่อกัน แล้วจึงอยู่กันเป็นปรกติ เช่น นางเกศสุริยง นางอรพิมพิ และนางบุษยลิกา ในเรื่องสุวรรณหงส์ หรืออาจจะอยู่กันอย่างปรกติสุขเลย เช่น นางฉกาเกสร นางจันทร์ และนางเหมวัน ในเรื่องพิณสุริวงศ์ บางเรื่อง ตัวพระมีมเหสีหลายองค์ แต่มีบทบาทปรากฏอยู่เป็นตอนๆ เช่น ในสุวรรณคีรี และพระรถ เป็นต้น กาปะ เกษก็จัดอยู่ในประเภทหลัง คือ นอกจากนางมาลีจันทร์แล้ว ท้าวกาปะ เกษยังมีมเหสีอื่นอีก นางกนิริสามพี่น้องได้ออบลักตัวท้าวกาปะ เกษไปจากนางมาลีจันทร์กลางป่า และได้นางกาลินาด ชิดาพญากุมภภท ซึ่งผู้เป็นพ่อยกให้ ตามข้อผูกมัด เพื่อนำมาสาบาน ระหว่างท้าวเกสรราชกับพญากุมภภท ในตอนต้นเรื่องด้วย นับว่า คู่ครองของท้าวกาปะ เกษมีทั้งแบบเชื้อสายกษัตริย์เหมือนกัน และเป็นแบบต่างเผ่าพันธุ์ สืบวงศ์กนิริและยักษ์ด้วย จำนวนมเหสีมีบทบาทยึดเวลาการเผชิญภัยของท้าวกาปะ เกษให้ยาวนานขึ้น เป็นรางวัล -

ความเหนื่อยยากในชีวิตแต่ละครั้ง นางกนิรีทั้งสามดักตัวท้าวกาทะ เกษไป ก็เพราะเวรกรรมของกาทะ เกษและนางมาลีจันทร์ยังไม่สิ้น เมื่อมามณีกายออกตามหากาทะ เกษเหวตาก็บิดตามาเสีย มีให้กลับมาหานางมาลีจันทร์ได้ และนำให้มาพบกับพระฤาษีจนได้พบนางกนิรีทั้งสาม ซึ่งเป็นธิดาเลี้ยงของพระฤาษี จึงได้ทราบข่าวท้าวกาทะ เกษว่า ออกติดตามหานางมาลีจันทร์ไป เมื่อกาทะ เกษตามหานางมาลีจันทร์ไม่พบและกลับมาหานางกนิรีทั้งสาม นางจึงพาท้าวกาทะ เกษไปเฝ้าพระฤาษี พอถึงที่สิ้นเวรแล้ว จึงจับยามเห็นว่า นางมาลีจันทร์ไปพึ่งบุญท้าวอู่สุริย พระฤาษีจึงขอให้กาทะ เกษพานางกนิรีทั้งสาม ไปขอขมานางมาลีจันทร์ด้วย เมื่อได้พบกับ นางทั้ง 4 คนก็นอบน้อมต่อกันตามสมควร มิได้มีใจอิจฉาริษยากันแต่อย่างใด จากนั้น นางกนิรีทั้งสาม ก็ลากลับไปพำนักอยู่กับพระฤาษีตามเดิม ส่วนท้าวกาทะ เกษและนางมาลีจันทร์ก็ลาท้าวอู่สุริย เดินทางกลับกรุงพาราณสีพร้อมกับมามณีกาย

ในตอนท้าย หลังจากทีสิ้นศกการทำสงคราม พญาสุบรรณ พญากุมภภนต์ ทราบความว่า กาทะ เกษเป็นโอรสของท้าวเกษนุราช เพื่อนร่วมสาบาน ก็จัดทำพิธีอภิเษกให้ท้าวกาทะ เกษกับนางมาลีจันทร์ และยกนางกาลินาถ ธิดาพญากุมภภนต์ให้เป็นการรับขวัญด้วย ในพิธีนี้ พญาสุบรรณได้เชิญให้นางกนิรีทั้งสาม ธิดาเลี้ยงพระฤาษีมา เข้าพิธีอภิเษกเช่นกัน จนที่สุดนางกาลินาถ มีโอรสสืบเชื้อสายให้กับท้าวกาทะ เกษ คือ พระกาลิยะ - สัตตามาต นางอื่นๆก็ได้มีโอรสรับขวัญแต่อย่างใด นับว่า มเหสีทั้งหลายเป็นเครื่องบอกลาสนาบารมีของพระเอก ตามแบบนิทานทรงเครื่องเท่านั้น ¹

1.4 การผจญภัย

พระเอกแบบวีรบุรุษในนิทานทรงเครื่อง จะต้องมีการผจญภัย แสดงความสามารถอย่างโดดเด่น แก่นเรื่องกาทะ เกษ คือ การพลัดพรากเพื่อขอใช้กรรมเก่า ฉะนั้น อนุภาค หรือ แก่นเรื่องย่อย จึงเกี่ยวข้องกับการเดินทางและอุปสรรคนานัปการที่

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 163.

ขัดขวางตัวพระและนางมิให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ใ้ทองติดตามหากัน ถ่วงเวลาที่จะถึงพระนครให้ช้าลง อนุภาคของการผจญภัยมักจะซ้ำๆกัน คือ เป็นการต่อสู้กับอมนุษย์ที่มีอำนาจมาก คือ ยักษ์ ซึ่งมีความประสงค์จะกินเป็นอาหาร หรือคิดจะแย่งตัวนางไปครอง วิธีการเอาชนะ ก็มักจะเป็นแบบนิทานไทยทั่วไป คือ การใช้เวทมนต์สะกดให้หลับ เช่น นางกนิษฐีทั้งสาม สะกดนางมาลีจันทร์และน้ามณีกาบ แล้วลักเอาตัวท้าวกาพะเกมไป หรือพญากุมภตสะกดท้าวกาพะเกมและมา แล้วพาตัวนางมาลีจันทร์ไป เป็นต้น ตลอดจนมีการสำแดงฤทธิ์มหัศจรรย์ เช่น การแปลงตัวของยักษ์ การชุบชีวิตผู้ตาย และการเหาะเหินเดินอากาศ ซึ่งตัวพระสามารถจะตอบโต้ได้ โดยอาศัยอาวุธวิเศษคู่บุญ ถ้าเข้าตาจน ตัวพระก็จะขออำนาจพระอินทร์ ผู้มีหน้าที่คุ้มครองคนดี ผู้มีบุญบารมีที่เดือดร้อน ใ้ช่วยคุ้มครองและเอาชนะศัตรูได้ในที่สุด

ตลอดระยะเวลาการผจญภัย ท้าวกาพะเกมต้องต่อสู้กับยักษ์ใหญ่ที่มีฤทธิ์เดชมากถึง 4 ครั้ง คือ รมกับกัศปะยักษ์ พญาทอน ยักษ์ไซโน และ พญากุมภต สองครั้งแรก เป็นการต่อสู้ที่กาพะเกมเอาชนะได้โดยง่าย ส่วนยักษ์ไซโนต้องต่อสู้กันอยู่นาน ยักษ์ไซโนเสียลูกหลาน ญาติวงศ์ และ เสียชีวิต แต่ท้าวกาพะเกมก็ชุบชีวิตคืนให้ และมอบให้ครองเมืองต่อไป

การผจญภัยครั้งสุดท้าย เกิดจากพญากุมภตสะกดท้าวกาพะเกมและมา แล้วพาตัวนางมาลีจันทร์ไป ทำให้เกิดการสู้รบกันอย่างเข็ดรอน เพราะพญากุมภตเป็นยักษ์ที่มีฤทธิ์เดชมาก มีอาณาจักรกว้างขวาง จึงเกณฑ์ไพร่พลมาช่วยทำสงครามได้มากมาย แต่ถูกฆ่าตายหมด ความเป็นผู้กล้าหาญ

มารคุมคามปดอยดมเขา ทาวตามนางตะบองปิงกาเวง
 เขา เคงคอนสูม เขาชู่ทาง ควบมอด เมียนมวนมากมาชู่ พาศี
 หลบหลีกตะบองมีตอง กุหนาลนฮวายมนทอมอาน ทะยาน
 คืดไคปุ่นเป็นเคชศร ¹

¹ พระอริยานุวัตร, กาพะเกม, หน้า 267.

พญาอุกฤษฏ์โกรธแค้นนัก ว่า ชายผู้เดียวยังสามารถฆ่าไพร่พลของตนได้หมด
ก็อามนตฺรุมชีวิตพลกษัตริย์บ้าง จะเห็นได้ว่า มีการต่อสู้โดยใช้เวทมนต์ไสยศาสตร์ที่เกิน
จริงในโลกมนุษย์ ช่างน่าก็มีลักษณะแปลกออกไป พิถีพิถันก็ถือตามแบบสัตว์ในนิยาย เช่น
มีแปดหัว รวมกันเป็นกองทัพเต็มแผ่นดิน รวากับน้ำท่วมทุ่ง -

เมื่อนั้น ยักษ์ใหญ่กว่าพลธีราชพญาณี โกรธข้ามเคียดปาน
ไฟไหม้ ชายเดี่ยวน้อยใจโรใบบอด สึงเลามาฆ่าเพ
มังนอดทะเลาย มันกลาวแล้วเคียดเคงสนระวน ฮววย
อาคมเป่าคีนพลันนั้น อาทะไนยม่ากฤษฏ์โรช่างเคื่อง คิน
พ้านอมใจกาแปดหัว พายสารเพี้ยจสี่สรรพมยั้ง ควันชวี
ยงทงฮูฮอการ คินคินกองคัมแผนจักรวาด โยธาดีบเกิด
มาปานน้ำ ¹

ท้าวกาปะเกษเห็นชัดว่า ตีกรครั้งนี้หนักหนานัก เกินกำลังตนเอง จึงขอให้พระ
อินทรช่วย พระอินทรจึงนำน้ำทิพย์ลงมาให้ เสวยทั้งท้าวกาปะเกษและนางมาลีจันทร์ รวม
ทั้งมามณีคามควย "อินทรก็ทววยเอาน้ำกระแสดินธุลีหิเคช ลงสู่ทวารบุณจวางหน่อโพธิ์
อินทรก็เอาสินแก้วเตโชอันประเสริฐ ลงมอบให้มาท้าวจงเสวย" เมื่อการต่อสู้เป็นไป
อย่างไม่มีทางเอาชนะได้โดย ท้าวกาปะเกษก็จะสำรวมใจระลึกถึงพระอินทร แล้ว
แกลงศรสำแดงเดช จากนั้นจะเกิดเสียงกึกก้องสะเทือนไปทั่ว แมแต่ฟ้าผ่าซุนเขาก็
ไม่อาจทนทานได้ ท่างทะเลายองเป็นทางตามที่อำนาจศรแ่นไปถึง

ฮววยมนตโยงเค่งสายเพ็อนพัน ภูมินาวสายแสงกาวเค่ง
เสียงคินก้องคือฟ้าฮานแสง โยงแยงซึ้นโทมไกวแกว่ง
ฟ้าซาคชอนเซาคอมทั้งเพ็อน เตโชม่างกงทะเลดังเพ็อนทั้ง
จตุโลกม่างเห็งให้คอบง่า ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 316.

น่าสังเกตุว่า การเปรียบเทียบให้เห็นฤทธิ์เดชของผู้มีบุญ มักจะอ้างถึงฟ้า
แผ่นดิน ภูเขา เพราะถือว่าเป็นธรรมชาติที่มั่นคง แข็งแรง หนักแน่น ยากจะขยับเขยื้อน
ได้ แต่กระนั้นก็ไม่อาจทานกำลังได้ เสียงนี้ไต่ย็นไปถึงพญาศุภรณ ผู้มีฤทธิ์เดชกล้า จึง
เกิดสงสัยว่า เกิดเหตุอะไรขึ้นในโลก จนได้ไปเฝ้าพระอินทร์ทูลถามสาเหตุ และได้
ทราบว่า พระโพธิสัตว์ลงมาปราบยักษ์ที่เบียดเบียนชาวโลก "ให้ท่านลงสู่พื้นดินค้นสิ่ง
ซ่อน ผูกหมุมารักษ์มาย่อยยาให้เบียดโยบ" แสดงแนวคิดสำคัญว่า คาถาอาคมทั้งหลาย
ก็ไม่อาจสู้อำนาจบารมีของพระโพธิสัตว์ได้

ฝ่ายพญากุมภนต์เสียวีฬและญาติพี่น้องไปมาก เมื่อออกรบเอง อารูทที่ยัง
ออกไปก็ไม่ทำร้ายกาหะเกษ กลายเป็นปรางค์ทอง เป็นของบูชา ไฟก็กลายเป็นแก้วไฟ
ทูลย์ไปหมด ความคิดเรื่องอารูทจะไม่ทำร้ายญาติของตนนี้ มีอยู่ในวรรณคดีไทยส่วนมาก
ควย เช่น เรื่องพินธุวรรค พระกฤษณวงศ์ กับ พระพินธุริยา พี่น้องรบกันโดยไม่รู้ว่า เป็น
ญาติ ศรีที่พระกฤษณวงศ์แปลงไปกลายเป็นอาหาร และศรีของพระพินธุวรรคผู้นองกลับ
กลายเป็นพวงมาลัยบูชาพระเชษฐา เป็นต้น พญากุมภนต์แน่ใจว่า ฤทธิ์อำนาจของทูล
มนุษย์คนเดี๋ยวนี้นี้ไม่ได้นั้น จึงแสดงศรีไปถึงพญาศุภรณ เพื่อนร่วมสาบาน เสด็จความให้
หังแอะขอโทษมาช่วย เมื่อพญาศุภรณมาถึง ได้ซักถามความเป็นไป จึงได้ทราบว่า กาหะ
เกษเป็นโอรสของท้าวเกษบุรุษ เพื่อนร่วมสาบาน การสู้รบจึงสงบ เหตุร้ายกลายเป็นดี

การเผชิญภัยของท้าวกาหะเกษ เป็นไปตามธรรมเนียมนิทานทรงเครื่อง การ
ต่อสู้เนื่องมาจากยักษ์ลักนาง แล้วตัวพระตามไปเอาคืน จึงได้สู้รบกัน เช่นเดียวกับมห
กัณฐ์ลักสีดาในเรื่องรามเกียรติ์ ท้าวกุมภนต์ลักนางเกษรศุมณฑาในเรื่องสังข์ศิลป์ไชย
แอะคล้ายกับปาริสีลักนางเฮเลนในนิยายกรีกควย เมื่อขึ้นสู่ค่ายกษัตริย์ ฤทธิ์เดชต่างๆ
มักจะอยู่ในรูปที่เกินจริง เช่น เทาะได้ แผลงกายได้ ซึ่งเป็นเรื่องคิดเป็นผสมกับความเชื่อ
เรื่องเวทมนต์คาถาต่างๆทางไสยศาสตร์ ซึ่งต้นเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องเวทกรรม
ควยว่า ถ้าเป็นผู้ที่ทำบุญบารมีสร้างสมไว้แล้ว เทวดาจะคุ้มครองให้ปลอดภัย และอำนาจ
พรให้เสมอ ไม่ว่าจะร้ายแรงแค่ไหน เขาท่านองตนนำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ ฤทธิ์ฉำ
นาจต่างๆ จึงเป็นการ เปรียบเทียบในแบบพระมาฆิฐาน โดยมุ่งสอนให้ทำความดี ไม่
เบียดเบียนใคร เพื่อว่าจะไม่ต้องตามโทษนี้กรรมในชาติต่อไปควย

1.5 ความเป็นผู้ประพฤติกิธรรม

คุณธรรมสำคัญของพระเอกในเรื่อง เลียนแบบนิทานชาดกอีกประการหนึ่ง คือ ทรงคุณธรรมอย่างยิ่ง ท้าวกาสะเกษเป็นผู้มีเมตตา เมื่อเอาชนะศัตรูจนทำลายชีวิตได้ ก็ชุบชีวิตคืนให้และมอบให้ครองเมืองต่อไป พร้อมกับสั่งสอนให้ประพฤติกอบ อยู่ในศีลธรรม ปกครองบ้านเมืองให้ไพร่ฟาร์มเย็นเป็นสุข เช่น เมื่อครั้งที่ปราบพญายักษ์โซโนได้ ท้าวกาสะเกษก็เฝ้าโลกาวสั่งสอนหลักธรรมหลายอย่าง -

ทานังนี้ดูคูศีล้ายิ่ง ไฉจ้อแจ่งจำหมั้นแจกทาน ภวานาพน
โลกาทัชชาติ พิลลาไสสองแจ่งมีเกือเก็งปาน อทินนาเวณ
ชะโมยโจรหนีหลีก แสนจักทุกชยากแคนให้ขอเช่าเพ็งบุญ
กาเมเวณาโรเมียทาน ดูสาวเพื่อนทามตนเจ้าทางไกล
สุราเวณเมรยั้งชั่ว อย่าไปเกือกกัวตนเจ้าขิมนหมอง
ปาณาเวณปาบั้งทางชั่ว อย่าไคทำข่มฆ่าเขาเมียนมอดชีวัง
อย่าไคทำตนกลาโทสังแข็งขนาด เตนไคตอนหนีเวณเบียด
เบียน ในเมื่อเขาตายแล้วกรรมเวรเวียนคอบ ขาบไค
ตอนกรรมหอยเมื่อสุน ¹

การที่ท้าวกาสะเกษสั่งสอนยักษ์โซโน โปรคให้ครองเมืองต่อไป แสดงให้เห็นความมีกนอย เป็นผู้ให้ความอนุเคราะห์ และมีปัญญาดีล้ำ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เพื่อให้บรรลุชีวิตที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นต่อไป

ในตอนท้าย เมื่อท้าวกาสะเกษโคกกลับปกครองเมืองพาราณสีแล้ว ก็ได้สั่งสอนให้ประชาชนประพฤติกิธรรม จึงเกิดความสุข ความอุดมสมบูรณ์ทั่วไปทั้งมนุษย์ สิงสาราสัตว์ มีข้าวสาธิตเกิดขึ้นในนาเอง มีกาตพุกขซึ่งเป็นไม้อาวรรคอดกอดคงงามอยู่ทั่วไป ภาชนะต่างๆ เต็มด้วยข้าวปลาอาหาร แม้สัตว์ทั้งหลายที่เคยเป็นศัตรูกันก็กลับเป็น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 223 - 224.

มิตร เช่น นกเค้าแมวกับหนูและแมว งูกับเขียด เลื้อกกับเนื้อ เป็นต้น -

บุญญาโยธาพลไพ่ กับทุกขยากไสสังแหส้าชายู อื่นว่า
 สารีเขาในนามูลมาก คนบิโคปุกสร้างสังแหเกิดมี กา
 ระพิกุลนลวาทลากเค็มแดน เป็นกอกกเกิดมาเหลือล้น
 แหมมองคางหวิงนามนาง กะตาทางโพนแสบหอมมี เจ้า
 เอย อื่นว่าโยธาทาวเสนาอันอยใหญ่ ก็บั้งเบียดส้าคณา
 เนื้อมอดชิวัง มีทอจำศีลสร้างภาวะนาเขาค้า สัตว์สิ่ง
 เคาคณาเนื้อเพ็งบุญ ผุงเขาซ้าศัตร์กัณเวหน่าง วาง
 คาคเวไนใจหมันทอศีล หนูแมวไว้ปฏิญาณเป็นเสี้ยว กัณ
 แลแล้ว นกเค้าเวหนสหายเพี้ยงฮวมกา รุวางเวหนคำซึ่ง
 ฮักเขียด เสือฮวมเวหนคณาเนื้อชอกแพง ซ้างใหญ่ฮอย
 เป็นเสี้ยวราชสีห์ ไมค์ฮักเพือบุญบาทาว 1

เมื่อท้าวกาทะเกษมีโอรสสืบเชื้อสายแล้ว ก็มอบหมายให้โอรสครองเมือง
 พาราณสี พระองค์เองย้ายไปครองเมืองนิมนต์ของนางมาลีจันทร์แทน กาลิยะสัตถา
 มาต ผู้โอรส ได้ไปเยี่ยมญาติพี่น้องต่างๆ เป็นการ เชื่อมสัมพันธ์อยู่เสมอ นับเป็นตัว -
 อย่างการครองชีวิตที่สมบูรณ์แบบ ผู้ที่ประพฤติกิริยรรณ กระทำความดี ย่อมได้รับผลตอบแทน
 แทนที่ดี ตามจุดมุ่งหมายของนิทานธรรมที่เน้นความสำคัญเรื่องการทำความดี และจบ
 ลงด้วยความสุขของตัวเอง ซึ่งเป็นอุคมการของคนทั่วไป

2 นางมาลีจันทร์

นิทานที่มีพระเอกประเภทวีรบุรุษ คงจะจึกซึกไปมากที่สุดที่เกี่ยวกับชาดตัวนาง
 เอก นางมาลีจันทร์ เป็นตัวนางตัวเดียว ที่มีบทบาทแทรกอยู่ตลอดเรื่องนี้ เป็นคู่ร่วมทุกข์
 ร่วมสุขของท้าวกาทะเกษ ตั้งแต่จุดเริ่มต้นกำเนิดไขวเระ จนถึงชีวิตกลับไปสวรรค์ด้วย
 กัน ลักษณะเด่นของนางมาลีจันทร์ จะเป็นแบบนางในวรรณคดีทั้งหลาย คือ มีรูปโฉม

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 416-417.

งดงามอย่างยิ่ง มีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง ซื่อตรงจงรักต่อสามีเหนือสิ่งใด¹ มีความกล้าหาญอดทนตามฐานะนางกษัตริย์ โดยเฉพาะเรื่องที่ว่าชายเป็นตัวละครสำคัญนั้น บทบาทของตัวนางจะอยู่ที่ เป็นคนเหตุโดยทางตรงหรือทางอ้อม ให้ตัวละครต้องพลัดพรากบ้านเมือง ความงดงามของนางนั้น ก็เป็นเหตุขงใจให้เกิดการลักพา เป็นโอกาสให้พระเอกได้แสดงความสามารถทุกประการ ทั้งในเชิงการสู้รบ และควมมีเมตตาต่อศัตรูผู้แพ้ แนวความคิดที่ความงามของตัวนางก่อศรัทธาให้กับตัวละคร ต้องสู้รบเอาชนะกันอยู่นานเช่นนี้ มีอยู่ในชาดกเรื่องสุพรมโฆกชา²ด้วย นางไซฟามีรูปงามเป็นที่เลื่องลือ จนเจ้าผู้ครองนครหาทางกลั่นแกล้งสุพรมโฆกชา ชายหุดศเห็งใจ เพื่อที่จะชิงภรรยา และเป็นทางให้สุพรมโฆกชาเอาชนะเจ้าเมืองนั้นได้ ด้วยธรรมะและความอดทน จนโค้ครองเมืองแทนในที่สุด

ความงดงามของนางมาลีจันทร์ ก็เป็นที่เลื่องลือทั่วไปเช่นกัน ท้าวทางเมืองรอบเอ็ดเจ็ดพระนครทางมีสารมาขอไป เป็นมเหสี พญาผืนดินก็ไม่ยอมยกให้ใคร ทรงไว้คูเมือง สร้างปราสาทเสาศูงเ็ทสูงเ็ทใหญ่ มีทหารแวดล้อมอยู่ยามอย่างหนาแน่น เช่นเดียวกับชิตากษัตริย์ในนิทานไทยทั้งหลาย

พอกั้ก็ยั้งเพียงแพงไว้เก็งเมือง ย้อยเทศท้าวเต้าตีมตรา
 สาสัน ภูมิอักษะวางเวนเ็ท อั้นว่า มาลีจันทร์นอยนางแมน
 งามอุป ตั้งแทงสร้างทีลสร้อยขอบทาน อุงค้ำเขาเพ็ชรแทง
 ะรงทีล คองนึระพานทอนไลวางเวน นางก็เนาอยู่ทองฉา
 สาทเสาศูง ราชาแพงมิ่งมาลีจันทร์แกว บุนคนเฝ้าคั้ระนา
 แสนหมื่น เขาอยู่เฝ้าแสนชั้นเ็ช้นยาม ³

¹ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, "บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 122-123.

² จารุวรรณ ธรรมวัตร, ลักษณะวรรณกรรมอีสาน, หน้า 137.

³ พระอรียานุวัตร, กาพย์เห่, หน้า 40.

นอกจากความงามปานนางฟ้าแล้ว มาลีจันทร์ยังเป็นผู้ทรงศีล ทั้มนั้ทำทาน อยู่เสมอ โดยหวังบรรลุนิพพาน ซึ่งนิทานไทยอื่นๆจะไม่ระบุคุณลักษณะอันนี้ไว้ ตรงกับความเชื่อที่กล่าวไว้ในวรรณคดีอีสานเรื่องท้าวคำสอนว่า หญิงดีที่ควรจะเลือกมาเป็น คู่ครองอย่างหนึ่งนั้น ท้องศรัทธาในศาสนา มีส่วนช่วยสืบศาสนาให้ยาวนาน¹ จึงนับว่า นางมาลีจันทร์เป็น "นางแก้ว" ของบิตามารดาตั้งแต่เยาว์วัย

การพรรณนาความงามของนางมาลีจันทร์นั้น ผู้เขียนในวิธีเปรียบเทียบให้อ่าน ใ้จินตนาการเอง เช่น "นางแมน" ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นจริงว่า นางนั้น คือ นางฟ้า มีความงามปานพระอินทร์บันแถลงลงมาให้คนชมทีเดียว "โสมเส้งี่ยมน้อยอินทร์ แปลงงามเก้ง" หรือ "โสมเส้งี่ยมย่องอินทร์ทองแปลงอุป" และในตอนทีพญาอุกมณฑลได้ เห็นนางจนเกิดความหลงใหลนั้น ก็เพียงแต่กล่าวว่า นางมีความงามปานนางฟ้า "มันก็เห็น อ่อนน้อมงามเก้งเก้งแมน" ไม่มีการบรรยายความงามละเอียดละอออย่างใด กวีกล่าว ถึงสภาพที่ตองใจกาพะเกษขณะนางมาลีจันทร์ไปชมสวนนั้น ก็เพียงแต่บรรยายว่า ผมดำ งามเป็นประกาย ลำแขนงามไ้รูป คิ้วโค้ง เขียวเข้มเหมือนสีสาทราย ผมงามเป็นมัน -

หมผมแก้วเมามัวชมมวน ทัดดอกไม้ถ้อยคำ ช่างคำ
 เหลื่อมแขนทองกวางทอง ซ้ำพเจ้าหมื่นมาวงมเพียงเก้ง
 แมน คิ้วคาค้อมเขี้ยวยิ่ง เข้มเทา เกษางามดูมันมว
 เกลา²

การชมความงามโดยเปรียบกับสิ่งที่มีอยู่แล้ว เช่น พระอินทร์ ผู้ซึ่งใคร่ ว่าเป็นเทพที่มีรูปโฉมงดงามยิ่ง หรือ "โสมเส้งี่ยมน้อยอินทร์" งามเหมือนกับคนประจ้ง สร้างสุคติมีอนันต์ ย่อมทำให้ผู้อ่านผู้ฟังสร้างจินตนาการได้ตามความคิดเห็นของตนว่า แล่นจะหยาดฟ้าเพียงใด

¹ จารุวรรณ ธรรมวัตร, ลักษณะวรรณกรรมอีสาน, หน้า 74.

² พระอริยานุวัตร, กาพะเกษ, หน้า 45.

เมื่อท้าวกาฬเกษไคยีนชาวเมือง กล่าวถึงความงามของนางมาลีจันทร์ ก็ใคร่จะได้เห็น ครั้นได้เห็นแล้ว ก็เกิดจิตประศิปิทธิ์ จนต้องขอพรจากพระอินทร์ให้ช่วยกำบังตัวมิให้ใครเห็น จนเข้าไปถึงปราสาทแล้ว จึงไค้ปลุกนางขึ้นมาเจรจาฝากรัก นางไค้เฝ้าทูลเตือนให้ท้าวกาฬเกษสำนึกถึงความรับผิดชอบตามฐานะกษัตริย์ โดยเฉพาะเชื้อสายพระโพธิสัตว์แล้ว ไม่ควรจะประพฤดิเยี่ยงสามัญชน พอใจรักใคร่ก็สมสู่กันได้ ควรจัดทำพิธีสู่ขอ หมั้นหมายให้ถูกต้องตามประเพณี จนถึงการแต่งงาน เพราะนางนั้นมีโทษของฝากจะยกให้ใครไค้ง่าย ๆ แต่เป็นกษัตริย์ที่จะต้องทำตัวให้เป็นเยี่ยงอย่างของคนทั่วไป ราษฎรทั้งหลายจะไค้ยึดถือเอาเป็นที่พึ่ง เชื่อถือต่อไป -

แต่นั้น นางเฝ้าเยื้อนคำไซ้แกลงกล่าว พื่อยาคิดไค้แม้งไซ้
 ขอเงื่อนเชิง หันทอน ชาติที่เป็นแนวเชื้อสกุลวงศ์พุทธโคตร
 สัจจะไค้ว่าแลวมาบหมั้นเป็น ไค้แล้ว อย่าไค้โสภภาพ
 เพียงเสมอไพร่ใจเภา เป็นราชาหน่วงกะบรวนให้หมายหมั้น
 คับประสงคค้อมน้องโหมจากตานกล่าว เว้าบอนนั้นทางซีหมั้น
 ไวแคงคอง บแมนของฝากตอนยาสุมพูทัน ที่แลว หากแมน
 ของกับแมนเภาสกุลมีไว้ ขอเชิญพระบาทเจ้าหนึ่ทอนยาวนาน
 ไท้อายตกแคงไค้ตามแห่งหิมพ์เมือง คองบุญฮานอย่าไค้สูญ -
 เสร้า ดังนั้น โยชากำทั้งแคนปูนเปรี๊ยบ เมืองมิ่งเง้อมสอง
 ก้ำกายกะไค้ เป็นแห่งทางทองไมตรี โยชเอาเพ็งบุญเฮา
 สร้าง ¹

ถ้อยคำของนางมาลีจันทร์ให้เห็นว่า กุลสตรีในทัศนะของคนอีสานนั้น ต้องรักษานวลสงวนตัวจนกว่าจะไค้ทำพิธีแต่งงานให้ถูกต้องเสียก่อน การปฏิบัติตามหลักประเพณีโบราณจะช่วยให้ครองชีวิตต่อไปอย่าง เป็นสุข* เกิดความสงบในบ้านเมืองด้วย โดยเฉพาะตามฐานะกษัตริย์ นอกจากจะต้องวางตัวให้ถูกต้องตามจารีตประเพณีเป็นตัวอย่าง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

* ดูแนวความคิดทางสังคมในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า 101.

ที่ตีของราษฎรแล้ว ความถูกต้องนั้น จะอำนวยประโยชน์ให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองด้วย
 การที่เมืองทั้งสองได้เป็นทองแผ่นเดียวกัน จะเป็นการสร้างไมตรีระหว่างราษฎรทั้งสอง
 เมืองอย่างดียิ่ง เหตุผลของนางมาลีจันทร์สะท้อนสภาพสังคมสมัยนั้นได้ชัดเจนว่า
 กษัตริย์ทรงปกครองบ้านเมืองด้วยความรักใคร่ เช่นมิควรถือบุตรอย่างแท้จริง ทรงคำนึง
 ถึงความสุขของราษฎรเสมอ

นอกจากจะเคารพประเพณีเดิมแล้ว นางมาลีจันทร์ยังมีความเฉลียวฉลาด
 สามารถไขฉันทาคอบโต้กับท้าวกาทะเกษได้อย่างไพเราะ พยายามชักนำให้ท้าวกาทะเกษ
 กระทำตามประเพณี คือจัดผู้ใหญ่มาสู่ขอ มีการอ้างถึงนิทานโบราณ นางเจียงคำ ฮิดา
 แมนนางฟ้า มีเทวดามาร่วมสม เป็นเหตุให้บิดาโกรธมาก ให้ทหารเอาตัวไปเสียนแล้ว
 ไล่พลอยไป จนรอนถึงพระอินทร์ต้องมารับตัวไปชุบเลี้ยง จึงได้เรียนวิชาอาคม แล้ว
 เสด็จกลับไปบ้านเมือง ต่อมา ยกกองทัพกลับมาจึงนางไปไต่ถามหลัง การรู้จักยกนิทาน
 เก้าม่าอ้างอิงโต้ตอบเป็นคำคมได้ แสดงถึงความรอบรู้ฉลาดเฉลียวของนางอยู่มาก เมื่อ
 นางได้ออนวอนถึง 7 ครั้ง 7 ทน จนท้าวกาทะเกษใจอ่อนยอมคล้อยตามแล้ว แต่เป็น
 เพราะกรรมเก่า จึงทำให้นางเปลี่ยนใจกลับปลงใจควบ นับเป็นการหักมุมเรื่องของกวี
 อย่างฉลาด ถึงนางจะยึดหลักจริยธรรมมั่นคง แต่ตนกรรมเก่าก็มีแรงมาก ทำให้นาง
 หลงผิดจนได้ แต่หลังจากนั้นตลอดมา นางก็จงรักภักดีต่อท้าวกาทะเกษเสมอ แม่พญา
 ฝึมนาคูมีดาจะโกรธแค้นอย่างไร นางก็ยอมทนทุกอย่าง ถ้อยคำที่นางอ้างถึงท้าวกาทะ-
 เกษล้วนแต่แสดงความรักความภักดี เช่น นิ้วแกวผู้ขวัญ พระยอดคุณ พระบาทเจ้า เป็น
 ตน

ภายหลัง เมื่อกาทะเกษถูกหอกบนคอกของพญาฝึมนาคู นางก็นำศพท้าวกาทะเกษ
 และมา ลอยแพไปตามคำขอของท้าวกาทะเกษ จากนั้น นางก็ไม่ได้ข่าวใดอีก ฉะนั้น
 เมื่อกาทะเกษฟื้นชีวิตกลับมาหานางใหม่ รูปงามกว่าเดิมมาก นางจึงมิได้ปลงใจเชื่อ
 ง่ายๆ ได้ขอให้กาทะเกษแปลงร่างกลับให้เหมือนเดิม จึงยอมเชื่อ แสดงว่านางยัง
 รักษาความภักดีต่อสามีไว้เสมอ

ครั้นพญาผีมันต์หายโกรธกาพะเกษแล้ว นางก็ลาบิดามารดาขอตามสามีไปบ้านเมือง
 คุ้ม ระหว่างทางนั้นคุ้มกรรมเก่ายังไม่สิ้น นางกินรี 3 พี่น้องลักพาตัวกาพะเกษไป นาง
 ก็เฝ้าติดตามหา คุ้มความดีและบุญญาธิการของนาง พระอินทร์จึงให้เทวดามาแวดล้อมรักษา
 และชักนำให้ไปพบพญาอสูรย์ ซึ่งรักใคร่เลี้ยงดูนางเหมือนลูก นางก็สั่งให้ข้าทาสของ
 พญาอสูรย์ คอยสอดส่องผู้คนที่เดินทางผ่านไปมา ให้ตามข่าวคราวและค้นหาที่คนแปลกหน้า
 อยู่เสมอ การพลัดพรากและติดตามหาเหมือนกับนางพินทุมดีที่สัดพรากจากสมุทรโฆษ นาง
 จีร์ปภาต้องพรากพระสุชนู กลางทะเลหลวง ทั้งนางพินทุมดี และนางจีร์ปภา ต้องให้ช่าง
 เขียนเรื่องราวความหลังไว้ที่ศาลาคอยท่า เมื่อพระหัตถ์คูไคมาเห็นจึงแสดงอาการวิปริต
 แค้นนางมาลีจันทร์ให้ข้าทาสเที่ยวสอดส่องสอบถาม แสดงถึงความพยายามอย่างขอดี้ง แม้
 เมื่อได้ข่าวว่ามีชายรูปงามพร้อมกับมาตองตามลักษณะท้าวกาพะเกษเดินทางมาถึง และมี
 นางงามติดตามมาคุ้มถึง 3 คน "ยังมีชายสามเชื้อพาลีเคิบตอก ทั้งแจมเจ้าสามน้อยลงมา"¹
 นางก็มีใคร่รักโกรธแค้น กลับมีแต่ความโสมนัสยินดีที่จะได้พบสามีอีก และเมื่อนางกินรีทั้ง
 สามขอลูกะโฆษ ก็ยอมตามโดยไม่เกี่ยงงอน แสดงความมีน้ำใจรักใคร่บูชาสามีอย่างแท้
 จริง วางเฉยไม่ห่วงใยกับความปรวนแปรใด ๆ สมกับเป็นนางแก้วคุณุพระโพธิสัตว์
 อย่างยิ่ง

ความซื่อสัตย์ของนางที่เห็นโทษจัด จนยอมถึงพระอินทร์ต้องลงมาช่วยเหลือคือ ครั้ง
 ที่พญาอุฆมนท์สะกดท้าวกาพะเกษและมา แล้วลักนางไป นางได้ทูลขอความช่วยเหลือจาก
 พระอินทร์ คุ้มอำนาจความจงรักภักดีของนาง พระอินทร์จึงลงมาแปลงร่างนางให้กลายเป็น
 เป็นพวงมาลัยหยอหยายรดพญาอุฆมนท์ โดยไม่มีใครสังเกตเห็นได้เลย แม้กระทั่งท้าวกาพะเกษ
 ก็ต้องอาศัมนามตีตาม คอยเตือนสติความโลภที่หยอหยายรดพญาอุฆมนท์นั้น ก็อนางมาลีจันทร์ เมื่อ
 รับกลับมาแล้ว มาลัยนั้นจึงกลายร่างเป็นนางมาลีจันทร์อย่างเดิม

บทบาทของนางมาลีจันทร์ เป็นไปตามธรรมเนียมนางกษัตริย์ในวรรณคดีไทย มี
 คุณสมบัติตามที่นิยมกัน เป็นตัวชูเรื่องที่เน้นให้เห็นโครงเรื่องสำคัญที่ว่า ชรามะยอมเป็น

¹ พระอริยานุวัตร, กาพะเกษ, หน้า 169.

ผู้ชนะ ฝ่ายที่ประพฤติธรรมเหวตาคจะคุ้มครองให้ปลอดภัยเสมอ แม้จะพลัดพรากกันไป ก็
มีวันที่จะไถ่กลับมาครองคู่อีก ชาวบ้านที่ได้อ่านได้ฟัง เข้าใจหลักธรรมในนิทานได้ง่ายขึ้น
เพราะเป็นตัวอย่างให้เห็นชัดเจนแล้ว

3. มามณีภาม

ในวรรณคดีไทย ตัวเอกของเรื่องไม่ว่าจะเป็นพระหรือนาง จะมีพี่เลี้ยงหรือบริวาร
สำคัญคอยช่วยเหลือแนะนำ เตือนสติตัวละครในเวลาคับขัน หรือกระทำสิ่งใดโดยปราศจาก
ความยั้งคิด เช่น พี่เลี้ยงของพระไชยเชษฐ ช่วยห้ามปรามพระไชยเชษฐ เมื่อตั้งประหาร
นางสุริยงา เมื่อเข้าใจว่าคลอกโอรสเป็นทอนไม้ หรือพี่เลี้ยงของนางเกศสุริยา ในเรื่อง
สุวรรณศิมป์ ช่วยออกแสวงหาคุ้มครองให้นาง เกศสุริยา

นอกจากพี่เลี้ยงจะเป็นมนุษย์ธรรมดา ยังอาจจะเป็นสัตว์อื่นได้ด้วย เช่น นาง
แมวพี่เลี้ยงของนางสุริยงา ในเรื่องไชยเชษฐ เป็นต้น ตัวละครประเภทนี้ ในวรรณคดีไทย
เกี่ยวข้องกับตัวละครในฐานะเป็นผู้รับใช้ใกล้ชิด คอยช่วยเหลือและป้องกันอันตราย มักจะเป็น
ม้าวิเศษ สามารถเหาะเหินเดินอากาศ มีวิชาอาคม ต่อสู้กับศัตรู และพูดหรือเข้าใจภาษา
คนได้ เช่น ม้ามังกร ของสุกษาศร ม้าพาหี ของลักษณวงศ์ มามณีภิกษิของเจ้าสุชน ในสุชน
ชาดก และม้าสีหมอกของขุนแผน เป็นต้น

มาเป็นตัวละครสำคัญในฐานะเป็นพาหนะให้พระและนาง ซึ่งเป็นแต่เพียงมนุษย์
ธรรมดา และการเดินทางจะต้องผ่านป่าเขาตำเนาไพรหุบอุปสรรคอันตรายต่าง ๆ ความ
เป็นมาของม้ามักจะไม่ปรากฏชัดเจนนักเมื่อตัวละครออกโรง มักจะออกโรงด้วย มีคุณสมบัติ
ที่ทันทานอำนาจเวทมนต์คาถาได้ แม้จะไม่มีอำนาจต่อสู้ศัตรู แต่เมื่อตัวเอกหมดบทบาท
สำคัญ ม้าก็จะหายไปด้วย¹

¹ เสาวลักษณ์ อนันตทานต์, "บทละคอนนอกสมัยอยุธยา", หน้า 171-172.

มามณีกำม เป็นน้ำวิเศษ เมื่อเริ่มเรื่อง ไม่มีที่มาชัดเจนตามธรรมเนียมที่กล่าว
แล้ว ผู้แต่งนำเรื่องแต่เพียงว่า ท้าวเกษมราชมีม้าที่เหาะเหินเดินอากาศได้ เป็นที่ชื่น
ชมของคนทั่วไป "มีทั้งอัศวกรฝ่ายเวทอากาศ เหาะดวงเด่นคนง้อทั่วแดน"¹ ท้าวเกษมราช
ได้อาศัยมามณีกำมเป็นพาหนะไปเรียนวิชาที่พระฤๅษี ถึงในป่าหิมพานต์ และได้เป็นที่รู้
จักของพญาสุบรรณและพญากุมภภตไปด้วย เมื่อท้าวกาฬะเกษมถูกหอกยนต์เสียชีวิตพร้อมกับมา
พญาสุบรรณได้เห็นทรากศพมาจึงพาให้มองกาฬะเกษม และเห็นว่าเหมือนพระสหาย.-

ก็หากมีในแพทรากมะณีทั้งท้าว พญาสุบรรณเจ้าหญิงแลทุกที
ทั้งมาแก้วคูแล้วประหลาดใจแท้เถอ อันนี้แนวนคนเชื่อกุมารอันมอด
คูแปลกหน้าสกุลเชื่อถึงสหาย...²

นับว่ามามณีกำมเป็นตัวโยงความสัมพันธ์ระหว่างสหายร่วมน้ำสาบานของพระมิดา
ให้ได้เกื้อกูลกันต่อไป เช่นเมื่อครั้งพญาสุบรรณทวนความหลังว่า ท้าวกาฬะเกษมเป็นโอรส
ของท้าวเกษมราชพระสหาย พญากุมภภตน่าจะเห็นมา และนึกได้แต่พญากุมภภตก็อ้างว่าไม่
เห็นมา และบอกว่ามามณีกำม ว่ามาถึงเมืองแล้ว ไม่แวะเข้าไปเฝ้าเยี่ยมเหมือนเคย
มณีกำมก็อ้างว่าไปกินหญ้าอยู่ที่อื่น จนเกิดเหตุร้ายขึ้นเสียก่อน.-

เมื่อนั้น สุบรรณท่านจาสะหายกับใจ ตั้งภูเลศเมือง
แนวเชื่อแปลกโสม อัศวกรคั่นคามสะหายถึงราช มาบอกมาแก้วตัว
ท้าวซีเคิน กุมพลกล้าจาสะหายโดยฮีบ เสาบเห็นมาแก้วสหาย
แล้วซีมา สุนทรท่านพาซีตัวอาจ เจาบมาทำพรอมสหายแก้วฮอด
เมือง ฮาซีคานชานคำพญาใหญ่ ซอยก็เนาอยู่คาวกินหญ้ากลม
เกียง มิได้เคินคั่งคั้นถึงไขพญา ราชาเจ้ากุมพลพญาใหญ่
กับเห็นฮูปฮอยมิได้จ้อจา³

¹ พระอริยานุวัตร, กาฬะเกษม, หน้า 3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 323-324.

ม้ามดีกาบเป็นพาหนะของท้าวเกษนุราช บิดาท้าวกาฬะเกษ และเป็นม้ามคู่ใจของท้าวกาฬะเกษด้วย เป็นกวีละครที่โยงความสัมพันธ์ระหว่างพญาสุบรรณ พญาภุมภักดิ์กับท้าวกาฬะเกษตามคำสาบานที่ทำไว้กับท้าวเกษนุราช กวีน่าจะได้อิทธิพลความคิดมาจากม้ามคู่ของพระสิทธัตถะ จึงให้ม้ามดีกาบมีอายุเป็นจนได้เป็นม้ามคู่บุญ พาท้าวกาฬะเกษไปชกมวยกับความหมายของชีวิต ในกรณีที่ไม่เหมาะที่จะเป็นเพื่อนร่วมเดินทาง เพราะไม่อาจจะเป็นพาหนะได้ และตามธรรมเนียมวรรณคดีไทย คนที่เป็นพี่เลี้ยงตัวเอก จะไม่มีฤทธิ์หรือความสามารถพิเศษอย่างใด เพราะไม่มีบุญบารมีมาก่อน จึงนิยมให้สัตว์เป็นมนุษย์ฤทธิ์วิเศษต่าง ๆ และเป็นพี่เลี้ยงตัวเอกพร้อมกันไป

ม้ามดีกาบมีความสามารถในการต่อสู้ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่มีฝีมือ แต่ก็มีใบบอกไว้ว่าได้เรียนวิชาการสู้รบนี้มาอย่างไร เมื่อก่อนพญาภุมภักดิ์ลักนางมาสีจันทร์ไป ม้ามดีกาบก็ได้ออกสู้รบรวมเป็นรวมตายกับท้าวกาฬะเกษอย่างกล้าหาญ จนพญายักษ์ทั้งหลายที่พญาภุมภักดิ์เกณฑ์มาช่วยสู้รบนั้น ทานกำลังไม่ได้ ยุทธวิธีการสู้รบของม้ามดีกาบ ก็เหมือนมนุษย์ทั่วไป คือมีการยั่วยุให้โกรธ ฝ่ายศัตรูจะได้ล้มระวางตัว ทำให้เสียกำลังพลขาดใจ ม้ามดีกาบสามารถหาคำพูดมายั่วยุได้อย่างชัดเจน เช่น คำว่าเป็นยักษ์บาปสารเลว เที้ยวลักขโมยลูกเมียผู้อื่น ฉีกกฎหมายบ้านเมือง ไม่ไ้สติศรित्रอง เลวเกินกว่าจะหาใครสั่งสอนได้

อาวะไนยแจ่งกลอนคำเ็นคำ ดูรายักษ์ถอยแพผี
 ขาบาปหนา กูก็หัวระหวายไหวส่งสารโดยชอบ สู้หากใจบาบไ้
 มีฐายคนาง ลักควนคั่นใจจักโตโต เป็นกะโมยนิคสีตคอง
 เมืองบ้าน ก็มีไ้สูลหเดียงสอนสั่ง สู้รือ ยักษ์ถอย
 เถามีฐอสมสั่ง กันคานไ้คินคำคอบเคียด คำเคื่อน
 สู้เล็งมาคอบคอง...¹

นอกจากจะช่วยรบพุ่งเมื่อคับขัน ม้ามดีกาบยังคอยเตือนสติท้าวกาฬะเกษตามที่ควร เช่น เมื่อท้าวกาฬะเกษลอบเข้าไปชมนางมาสีจันทร์ไปปรากฏ ทองรุ่งสว่างจึงจะหลบออกมา

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 258.

มาก็จะเฝ้าคอย เห็นชานักก็จะร้องเตือน เกลือกว่ามีผู้เห็น เขาจะอันตราย ส่วนวนเรียก
ก็อ่อนหวาน ออกอ่อนนื้ทำตาม.-

“มาก็คิดอุ้งน่องทะยานดำลวงมา ไปถึงห้องปรารงค์ของนาง
นาค มาถึงเอนเอนงอแงงแงออกมา มาเยอสายสมรผู้ถือเกียรติ
นงอิน อวนเอย สุริยพงษ์ฉายฉาดอันรุ่งแสง พี่แล้ว อย่าได้
เนาในห้องทอมนางนงอิน อวนเอย แสงส่องแจ่มคนชิวเอื้อง
ปรี พี่แล้ว มาถึงเอนเอนงอแงงแงบาวบาวเทียวพะลัน พี่ทอน”¹

คำที่ขีดเส้นใต้ มาเยอ เป็นคำเสริม อวนเอย พี่แล้ว พี่ทอน เป็นสร้อยคำ เสริม
เข้ามาทำให้บทกลอนนุ่มนวลขึ้น* ประกอบกับคำที่ใช้ เช่น นง นงแงงแงง ผู้ถือเกียรติ
นงอิน แสงถึงความรักทะนุถนอมที่มีมัจฉายจะคอยปกป้องท้าวกาพะเกษให้พ้นภัย เพราะ
ได้เวลาที่พระอาทิตย์เคลื่อนที่ “พ่าย” มาอย่างรวดเร็ว จะทำให้คนอื่นมาพบและเป็น
อันตรายได้

เมื่อเดินทางรอนแรมกลางป่า ก็นิรสามพี่น้องลักเอาตัวกาพะเกษไป มัจฉาย
ก็ทำหน้าที่พี่เลี้ยง คุ่มครองนางมาดีจันทร์อย่างดี จักการไ้หนางมาดีจันทร์อยู่คอย ตัวเอง
ออกไปตามหาท้าวกาพะเกษ และสั่งเสียนางไว้อย่างรอบคอบ ไม่ให้ย้ายที่ไปไหน ให้
คอยอยู่ก่อน จวนค่ำแล้วจะรีบกลับ.-

อาชะไนยทานกุมมารีน้องนาค เจ้าที่เนาอยู่นี้อย่าได้แหวไพร
พี่จักไปหาท้าวบุญกาพะเกษ วันค่ำอวยชิเวียนเต้าทาวมา²

ครั้งกลับมาไม่พบมาดีจันทร์ เพราะกรรมพรากนางไปไซ้แวร มาถึงเสียใจ โทษ
ตัวเองว่ามัวแต่หลงป่า หิงไ้หนางคอยอยู่นานเกินไป ไม่มาส่งข่าว จนนางทนรอไม่ไหว

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

* คุณมัทลภษะ ในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า 126.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 154.

"นางหากคงคอยถ้ามานานมากอบ ที่หากหลงป่าไม่หลายมือชาวระดู" คำสรรพนามที่ม้ามณีกายใช้แทนตัวเอง และใช้เรียกนางมาลีจันทร์เป็นที่เป็นน้อง แสดงความอ่อนโยน ความรักใคร่ห่วงใยด้วย

จากนั้น ม้ามณีกายก็เที่ยวกระเซอะกระเซิงเที่ยวตามหาทั้งนางและท้าวกาพะเกนต่อไปอย่างห่วงใย เมื่อพบพานสิ่งใดก็เฝ้าถาม เมื่อจะใคร่ร้องรอยบ้าง เช่นสอบถามจากยักษ์ จนได้สู้รบกัน และสอบถามนกล่าลิกาป่า

แต่นั้น สารีกาท่านชานคำมะณีกาย ชายเห็นแจ่มเจ้านาง
ท้าวความมา อาชะไนยเตนเห็นคงคั้นป่า ไปจวบพอดีเสื่อ
แวงถาม ดูรา เจ้าผีหลวงยักษ์ใหญ่ เห็นแจ่มเจ้านางท้าว
ความมา นี้อ¹

เห็นได้ชัดว่า ลักษณะของม้ามณีกาย เข้าใจความนึกคิดอ่านของมนุษย์ มีความรู้สึก
ลึกซึ้ง ละมุนละไมเหมือนมนุษย์ ได้ติดตามเป็นที่เลี้ยงให้กาพะเกนตลอด คอยช่วยเหลือ
คุ้มครองทุกโอกาส ช่วยบอกเหตุการณ์ที่คนธรรมดาของไม่เห็น เช่น การที่พระอินทร์แปลง
นางมาลีจันทร์ให้กลายเป็นพวงมาลัยหยอหยายรถพญากุมภกษัตริ์ จนกระทั่งในตอนท้ายเมื่อกาพะเกน
มีความสุขได้ครองเมืองแล้ว บทบาทของม้ามณีกายก็หมดไป กล่าวได้ว่าผู้แต่งกำหนดบทบาท
ของผีเลี้ยงให้เป็นมา เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งว่า มิใช่มนุษย์ธรรมดา และไม่
เป็นเทวดา แต่อาจจะเป็นสิ่งมีชีวิตใดก็ได้ ที่สามารถเคลื่อนไหวได้รวดเร็ว ว่องไว สมชื่อที่
เรียกมา อีกอย่างหนึ่งว่า มโนมาย (เร็วเพียงใจคิด) จึงกำหนดรูปให้เป็นมา เพื่อให้ติดตาม
ช่วยเหลือกาพะเกนได้ทันทั่วทั้งที่เท่านั้น เมื่อท้าวกาพะเกนขึ้นเวร แวดล้อมด้วยญาติพี่น้อง
บริวารมีความสุขทุกประการแล้ว บทบาทของมาก็หมดไปด้วย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 156.

4. ฤาษี

ตัวประกอบที่มักจะมีอยู่เสมอในวรรณคดีไทย โดยเฉพาะวรรณคดีประเภทนิทาน ทรงเครื่องคือ ฤาษี หรือพระฤาษี แล้วแต่ศักดิ์และความสำคัญ ฤาษีจะมีหน้าที่คอยช่วยเหลือตัวเอกเมื่อเข้าที่คับขัน นอกเหนือไปจากที่พระอินทร์จะทรงช่วยเหลือคุ้มครองอีกแรงหนึ่ง และคอยแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ให้ดำเนินไปด้วยดี ลักษณะนิสัยของฤาษี จะมีเมตตากรุณา ฉลาดรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เข้าใจชีวิตและนิเวศวิทยา เช่น พระฤาษี ในเรื่อง คาวีช่วยจับลูกโคให้เป็นคน ตั้งชื่อให้ว่า หลวิไชย และคาวีตั้งสอนศิลปศาสตร์ต่าง ๆ จนสำเร็จแล้ว จึงให้ออกท่องเที่ยวแสวงหาบ้านเมืองคุ้มครอง

ในวรรณคดีไทย ฤาษีจะทำหน้าที่เป็นครูผู้รู้ศิลปวิทยาทุกประการ ทั้งเหาะเหินเดินอากาศมีวิเศษขบดินฟ้าทั้งปวง และตั้งอยู่ในศีลธรรม บรรดาโอรสภักดิ์ทั้งหลาย จะต้องไปเรียนวิชากับพระฤาษีในป่า จนเกิดเรื่องราว "ลัทธิสาวกัษยาพากันจร" ติดตามมา ความคิดนี้น่าจะมาจาก หลักการครองชีวิตของคนอินเดียชั้นที่ 4 คือ สันยาตี* ซึ่งเป็นชั้นที่ยากจะทำได้ พวกสันยาตีจะศึกษาอุปัชฌ์โดยเฉพาะ แยกจากชั้นเรียนท่องเที่ยวไปอยู่

* การครองชีวิตของคนอินเดีย มี 4 ชั้น คือ

1. พรหมจารี นับตั้งแต่จนอายุได้ 12 ขวบ เป็นวัยศึกษาหาความรู้ เรียนพระเวท และวิชาเฉพาะจากพรหมณ์ โดยต้องเอาเงินไปให้ครู และอยู่กินปรนนิบัติคนในครอบครัวของครูนั้นด้วย
2. กฤหัสถ์ หลังจากเรียนรู้วิชาแล้ว ก็แต่งงานมีครอบครัว
3. วณปรสถ์ เป็นชั้นที่ออกป่า เพื่อพักผ่อนหลังจากสร้างหลักฐานครอบครัวแล้ว โดยอาศัยอยู่ป่าใกล้ ๆ บ้าน และเรียนคัมภีร์ อารัมภะ คนส่วนมากจะทำได้แต่ขั้นนี้เท่านั้น และเริ่มได้ยาก
4. สันยาตี อยู่ป่าศึกษาคัมภีร์อุปัชฌ์ หาได้ยาก (ดร. ศักดิ์ศรี แยมันดคา, "ภารตวิทยา" คำบรรยายชั้นปริญญาโท คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2520.)

เดียว เพื่อเสาะหาความจริงในชีวิต ไม่สนใจการตกแต่งร่างกายแต่อย่างใด คนไทยจึง
ถือว่า สันยาสี คือ ฤๅษี ผู้รู้อัจฉ และกำหนดให้เป็นครู ผู้ที่อยากจะมีวิชา ต้องตามไปขอเรียน
รู้ถึงในป่า

ฤๅษีในวรรณคดีอีสาน เรื่อง กาทะเกษ มีอยู่เพียงคนเดียว และถือเป็นบรมครู
ของตัวละครทั้งสิ้น ท้าวเกษบุรุษสุริวงษ์ เจ้ากรุงพาราณสี อยากจะเรียนรู้วิชาการ ก็
ต้องไปเรียนกับพระฤๅษีคนนี้ เมื่อท้าวกาทะเกษและมาม่าดีกาบถูกหอกยนต์พญาผีมันต์สิ้นชีวิต
พญาสุบรรณก็นำทราภสพไปขอให้พระฤๅษีชุบชีวิตให้อีก และได้เรียนศิลปวิทยาการทั้งหมดจน
เชี่ยวชาญ ได้เอาวิชาพิเศษจากพระอินทร์ที่อาศรมพระฤๅษีนี้ เมื่อท้าวนครเทพนารี (หรือเมือง
กินรี) มีธิดาแฝด 3 คน โทรท้านายว่าเป็นกาลกิณี จึงให้ลอยแพไปเสีย แพนี้ก็ไปถึงทำน้า
ที่อาศรมพระฤๅษี พระฤๅษีได้นำมาชุบเลี้ยง สอนวิชาความรู้ให้อีก เมื่อกินรี 3 นางนี้ไปลอบ
ลักท้าวกาทะเกษมาเซยชม จนต้องพลัดกับนางมาลีจันทร์ ภายหลังพระฤๅษีได้บัญชาว่า
เวรของท้าวกาทะเกษและนางมาลีจันทร์สิ้นแล้ว จะไต่ไปพบกัน พระฤๅษีก็สอนกินรีทั้ง 3
นางให้ไปขอขมานางมาลีจันทร์เสีย เพราะการที่ไปพรางคู่เขาอื่นนั้นจะเป็นเวรกรรมสืบไป
ครั้งสุดท้าย เมื่อพญาสุบรรณ และพญาอุภยพิทักษ์เมกกาทะเกษ พระอินทร์เสด็จลงมาพร้อม
ด้วย พญาสุบรรณก็ให้ไปเชิญวิชาเลี้ยงของพระฤๅษีทั้ง 3 มาร่วมพิธี และพระฤๅษีเองก็มา
ร่วมอำนวยการด้วย นับว่าพระฤๅษีเป็นที่นับถือของทั้งมนุษย์ และอมมนุษย์

บทบาทของพระฤๅษี นอกจากจะเป็นไปตามธรรมเนียมการแต่งชาติที่นิยมกันแล้ว
ยังขูรสให้เรื่องเด่นขึ้น มีลักษณะสมจริงมากขึ้น ท้าวกาทะเกษเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดา การ
ที่จะมีฤทธิ์พิเศษ มีวิชาสารพัดก็ต้องมีครูสอน การที่ครูเป็นที่นับถือของเทวดาและอมมนุษย์ทั่วไป
ด้วย ทำให้มีคุณลักษณะเหมาะสมว่า ควรจะเป็นครูของพระโพธิสัตว์ได้

5. ครุฑ

ครุฑเป็นสัตว์ในวรรณคดี ถือกันว่าเป็นนกที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในบรรดานกทั้งปวง ไครภูมิ
พระร่วงกล่าวถึงลักษณะรูปร่างของครุฑว่า "ครุฑราชเป็นพระญา นกครุฑทั้งหลายนั้น มีคนนั้น
ใหญ่ได้ 150 โยชน์ ขนปีกซ้ายก็ดี ขนปีกขวาก็ดี หางก็ดี คอก็ดี ย่อมยาว 50 โยชน์ ปากนั้น

ยาวได้ 9 โยชน์ และคืนทั้งสองยาวได้ 12 โยชน์ แล เมื่อครุฑนั้นทางปีกไปดวงกลาง
 ทวารเต็มทีไปได้ 70 โยชน์ เมื่อครุฑนั้นอ้าปีกออกให้เต็มทีได้ 80 โยชน์¹

แม้ครุฑจะเป็นสัตว์เคร่งครัด แต่มักจะมีบทบาทเข้ามาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า
 และมนุษย์ รวมทั้งเทวดา โดยอาศัยเหตุที่เชื่อกันว่ามีกำเนิดคือ มีกล่าวไว้ในพระไตรปิฎก
 ว่า บุคคลที่ปรารถนาจะเกิดเป็นครุฑ ต้องตั้งความปรารถนาไว้ แล้วสร้างทานบารมี
 เมื่อสิ้นชีวิตแล้วจะได้บังเกิดเป็นครุฑตามความปรารถนา ครุฑมักจะได้รับยกย่องว่าเป็นสัตว์
 ที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด รู้จักเจรจาความ มีความเคารพยำเกรงต่อเทพบรรพต²

ตามเนื้อเรื่อง ครุฑเป็นตัวละครฝ่ายดี และเป็นพญาในหมู่ครุฑ เป็นสหนายร่วมน้ำ
 สหายกับพญากุมภกัณฑ์และพวาทเวศนุราช และได้ให้ขนิษฐาพิเศษแก่พวาทเวศนุราชเป็นอาวูฐ
 เมื่อท้าวกาฬะเกษและมามณีกำภูกุยก์ของพญาณินต์เสียชีวิต พญาสุบรรณก็รุ่มร้อน
 ต้องออกบินเที่ยว จนได้พบทารกศพท้าวกาฬะเกษและมา พญาสุบรรณจำมาได้ จึงคาบศพ
 ทั้ง 2 ไปขอให้พระฤาษีช่วยชุบชีวิต บทบาทพญาสุบรรณจึงถูกตามลักษณะครุฑในวรรณคดี และ
 เค้นในส่วนที่คอยอารักขาท้าวกาฬะเกษ พาไปให้พบพระฤาษี จนได้เรียนวิชาอาคม และ
 เมื่อท้าวกาฬะเกษทำศึกกับพญากุมภกัณฑ์อย่างยึกเยื้อ พญาสุบรรณก็เป็นผู้รอมขอม ให้ทั้งสอง
 ฝ่ายได้รู้จักกันว่าพญากุมภกัณฑ์เป็นสหนายพระบิดา เมื่อทั้งสองฝ่ายยอมหย่าศึกเป็นมิตรก็ต่อกัน
 แล้ว พญาสุบรรณก็แนะนำให้จัดพิธีสมโภชและอภิเษกท้าวกาฬะเกษ รวมทั้งได้เชื่อเชิญให้
 นางกนิษฐาทั้ง 3 ธิดาเลี้ยงพระรัศมีมาเข้าพิธีอภิเษกกับกาฬะเกษร่วมกับนางมาลีจันทร์ และ
 นางกาสินาด ธิดาของพญากุมภกัณฑ์เองด้วย นับว่าพญาสุบรรณเป็นผู้ใหญ่ที่รู้ความควรไม่ควร
 อย่างดี และตั้งมั่นอยู่ในธรรมะ

¹ พระญาติไทย, ไตรภูมิพระร่วง, (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2504),
 หน้า 41.

² ยมโคย เฟิงพงศา, "ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี" (วิทยานิพนธ์
 อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521),
 หน้า 61-78.

การที่ผู้แต่งนำพญาครุฑเข้ามาเป็นตัวประกอบ ก็เพื่อจะสร้างบารมีของท้าวกาฬะเกษ ให้แผ่ไพศาลยิ่งขึ้น แม้แต่พญาครุฑซึ่งมีสภาพกึ่งเทวดา เป็นใหญ่ในฟากฟ้า เหนือมนุษย์ทั้งหลาย ก็เป็นพันธมิตรกับท้าวกาฬะเกษ และยอมคารวะตามสมควร เพราะถือว่าท้าวกาฬะเกษเป็น พระโพธิสัตว์ เพื่อสร้างศรัทธาความเชื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเคลิบเคลิ้ม ยึดมั่นในหลักธรรมที่แฝง อยู่ในนิทานว่า ผู้ที่ประพฤติธรรมจะได้รับการยกย่องเสมอ

6. ยักษ์

ยักษ์เป็นตัวประกอบสำคัญในวรรณคดีประเภทชาดก ที่มีอ้างอิงในวรรณคดีไทย มักจะเป็นฝ่ายชั่ว ต้องต่อสู้กับพระเอกด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ไม่ตั้งตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ความประพฤติขยาบช้า คอยทวงตัวว่าไม่มีใครสู้ เพราะมีอำนาจพิเศษในตัวหลายอย่าง ในวรรณคดีชาดก มักจะให้ยักษ์ต่อสู้กับพระโพธิสัตว์ในชาติปางก่อน เพื่อเสริมสร้างบุญญา บารมีของพระพุทธเจ้า เมื่อประชุมชาดกในตอนท้าย ยักษ์ก็คือ วสวัตทีมาร ซึ่งถือว่าเป็น เรื่องบุคคลาธิษฐาน (Personification) พระโพธิสัตว์สามารถเอาชนะยักษ์ที่มีฤทธิ์เดช มากได้

ความเป็นมาของยักษ์นั้น มีผู้อธิบายว่า.-

เป็นความเชื่อที่มีอยู่ในชาดก จัดอยู่ในประเภทความเชื่อของคนในสมัยก่อนพุทธกาล ยักษ์จัดอยู่ในจำพวกภูติผีปีศาจที่ทำอันตรายแก่มนุษย์ จึงเป็นที่หวาดกลัวกันทั่วไป ท่านท้าว เวสวัตโลกบาล ผู้ปกครองโลกประจำทิศเหนือ เป็นประมุขของยักษ์เหล่านี้ พวกมนุษย์ที่ กลัวยักษ์ก็ต้องบูชาเพื่อขอให้ท่านปกครองรักษาตน สำหรับประชาชนอินเดียสมัยชาดก ยังมีความ คิดว่า โลกนี้เป็นที่สิ่งสูงเต็มไปด้วยยักษ์ ซึ่งไม่มีรูปร่างให้เห็นด้วย นัยน์ตาเหมือน อย่างยักษ์วัดแจ้ง หรือยักษ์วัดโพธิ์ ในสมัยที่สชาดกจะรู้จักยักษ์ได้ก็ด้วยการสังเกต เช่น ถ้า เป็นยักษ์ ตาจะไม่กระพริบ และมีใจคอดุร้ายเสียงชีวิตคอยการกินมนุษย์และสัตว์ทั่วไป อยู่ ตามป่าริมภูเขาหรือสุสาน บางคนมีรากไม้พิเศษทำให้หายตัวได้ ในนิทานชาดก กล่าวว่ ยักษ์สามารถแปลงตัวให้สูงเท่าคนตาลได้ ศีรษะเท่าเรือนยอด นัยน์ตาและข้างเท่าล้อเกวียน เขี้ยวทั้งสองข้างแต่ละอันเท่าหัวปลีตูม หน้าขาว และในสุตตชาดกกล่าวว่า ยักษ์ได้พรจาก

ท้าวเวสสวัณ ให้กินมธุขยที่เข้าไปใกล้คนโหด ที่ยืนอยู่บนแผ่นดินใกล้ที่อยู่ของคน ในเคลือบตะ
 ซากก กล่าวถึงยักฉิฉีซึ่งเป็นยักษ์เพศหญิงว่า ยักษ์ประเภทนี้น่ากลัวมากกว่ายักษ์เพศชาย เพราะ
 อาศัยความงาม การเล่นดนตรี มนต์และมายา ตลอดจนความนุ่มนวลอ่อนหวาน ลวงให้ชาย
 หนุ่มตกหลุมเป็นเหยื่อของคนได้ คนในสมัยนั้น ยังเชื่ออีกว่า ยักษ์สามารถเข้าสิงในตัวคนได้
 เช่น ในมโหสถชาดก กล่าวว่า เหมินทอมาตย์ของเจ้าวิเทหะ เมืองมิลินทานครถูกยักษ์ชื่อ
 นรเทพสิงร่องเหมือนสุนัขบ้า

จินตภาพเกี่ยวกับยักษ์ในชาดกยังมีอีกหลายเรื่อง เมื่อพิจารณาจะเห็นว่า น่าจะ
 เป็นความเชื่อที่สร้างและขยายจินตนาการเกี่ยวกับชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิมของอินเดีย ที่มี
 ลักษณะคล้าย ป่าเถื่อน ดูจะเกี่ยวกับจินตนาการของท่านวาลมิกิเกี่ยวกับ ราชณ์ในรามายณะ¹

ในกาพะเกษ มียักษ์เป็นตัวประกอบอยู่ถึง 7 คน ล้วนมีบทบาทในทางชั่ว เป็น
 ศัตรูกับพระเอก เช่น ยักษ์ฉิฉิสาระกาย แปลงกายมาฝากรัก หวังจะเอาเป็นเหยื่อ ยักษ์โซโน
 และพญาคุมภคต ผู้เป็นใหญ่ในหมู่ยักษ์ หวังจะแย่งนางมาสีจันทร์เข้าทำนอง "เมียมันท้าว
 โสมงามเสมอหลอ เสาจกไปชมฆาตว์เมี้ยนยากเมีย"² ส่วนยักษ์ที่มีฤทธิ์เดชมาก ก็จะได้
 สู้รบกับกาพะเกษ จนเสียรพญาตีวงศ์ไปมาก และเสียชีวิตในที่สุด จากนั้นด้วยความเมตตา
 ของท้าวกาพะเกษ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ ก็จะชุบชีวิตคืนให้ใหม่ และเมื่อเห็นว่ายักษ์สำนึก
 ผิด ก็จะสั่งสอนให้รู้จักธรรมะต่าง ๆ แล้วมอบให้ครองบ้านเมืองต่อไป การที่มียักษ์เป็น
 ตัวประกอบหลายตัว ก็เพื่อจะเน้นให้เห็นบารมีของพระโพธิสัตว์ชัดเจนนั่น ว่าต้องทรงมีขันติ
 ต่อสู้กับยักษ์มากมาย และทรงมีเมตตาสั่งสอนให้ยักษ์เหล่านั้นกลับตัว เพื่อสร้างชีวิตที่ดีขึ้นต่อไป
 ยักษ์ที่ทรงเอาชนะ ไม่คืนชีวิตให้ เปรียบได้กับบัวใต้น้ำ ที่ไม้อาจจะสั่งสอนได้ ก็ต้องปล่อยให้
 ให้เป็นเหยื่อเตาปลาไปก่อน ส่วนยักษ์ที่กิเลสเบาบาง ก็จะให้ชีวิตและให้หลักปฏิบัติ เช่น
 พญาผิมนต์ และยักษ์โซโน

¹ฐานิสร์ ชاکรัตพงศ์, "ความรู้เรื่องชาดก" อภิธรรมสาร, หน้า 37-38.

²พระอรียานูวัตร, กาพะเกษ, หน้า 140.

พญายักษ์ที่มีฤทธิ์เดชมาก จนท้าวกาฬะเกษไม่สามารถจะเอาชนะได้ ไม่มีใครแพ้ใครชนะ คือ พญากุมภภท จนรอนถึงพระอินทร์ ต้องเอนำทิพย์ "สินแก้ว" (สินธุแก้ว) มาให้กาฬะเกษเสวย เพื่อให้มีกำลังวังชา อยู่ยงคงกระพัน ฯลฯ พญากุมภภทผู้แสนจะทนงตน ค่ายถึงว่ามีฤทธิ์มาก ไม่มีใครต้านทานได้ "เราบมีหยอนยานมันท้าวทอโย อันแต่ไตลุมฟ้าเขาขอบแคนดิน ไผจักเพียงฮบฮ่อเฮามีได้" ก็ลั่นหนทางที่จะเอาชนะได้ ขอให้ญาติพี่น้องซึ่งมีฤทธิ์เดชไม่น้อยหน้าใคร เข่นกันมาช่วยรบ ก็เสียชีวิตหมดสิ้น ไพรพลกัตายดง เป็นโกฏเป็นกือ จึงตัดสิ้นใจยิงศรแรงๆ ไปยังพญาสุบรรณ เพื่อนร่วมน้ำสาบาน ขอให้มาช่วย เมื่อพญาสุบรรณมาถึง ถามข่าวคราวทั้งหมด จึงได้ความว่า ศัตรูของพญากุมภภท คือ ท้าวกาฬะเกษ โอรสของท้าวเกสสุรราชสุริวงษ ผู้สหายร่วมน้ำสาบานกันเข่นกัน พญากุมภภท จึงยอมประนีประนอมกับท้าวกาฬะเกษตามคำชี้แจงของพญาสุบรรณ ยอมยกธิดา คือ นาง กาลินาถ ให้อภิเษกกับท้าวกาฬะเกษตามที่เคยให้คำมั่นกันไว้ก่อน และเมื่อได้ทราบวาท้าวกาฬะเกษคือ พระโพธิสัตว์ ก็ยอมขอโทษ "ทูลแทบไต่บาท้าวโยคผาย ขอโทษน้อมบาท้าวแทบดิน"¹ และให้จักษ์ชีเณลิมฉลองพระเกียรติอย่างมโหฬาร

การต่อสู้กับยักษ์ เป็นเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ทั้งสิ้น เช่น ต่อสู้กับ กิตตะยักษ์ ท้าวกาฬะเกษหันคอยักษ์ฆ่าถึง 2 ครั้ง ก็ยังไม่ตาย กลับตบหัวตึกได้อีก นามธิดากองเขาช่วยกระทับหัวยักษ์ให้แตก จึงต่อสู้ไม่ได้.-

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 326.

บาคานทาวตาวเปยตั้งตอ คำคอมารลาวลมเซเซียนทบถาว
 เลือคหลังหงเพิงกามหลังไหล มันก็ทงตนเค้นเถิงบายุตตะราช ท้าว
 ถอคเบื่องพื้นกึ่งกึ่งลง มันก็คาบคุดมหัวชวนสะเค้นชาก มันก็ติด
 คอขึ้นขวางเตนคอกี ทาวสงเบื่องคอกชากสองที อาชะไนยผันชอย
 พระอวมองคนอง ยอตันเทงกะคานหัวเค้นคืด หัวแตกเมียนกะจวน
 พังหัวไพร มันก็มรณาเมียนโลหิตังไหลหลัง เลือคพุงพ่นไฟล่านไม้ปาน¹

เมื่อต่อสู้กับพญากุมภคท์ ก็มีการใช้คาถาอาคมขุมชีวิตไฟพรพลที่ตายแล้วให้กลับฟื้น
 คืนมาต่อสู้กันไปอีก ไม้รู้จักจบสิ้น และกลับแข็งแรงมีฤทธิ์เดชมากกว่าเดิม คอบโตกลับมา
 อีก.-

บาคานเบื่องตายลงล้านลำ มันก็มันต์เป่าเบื่องตายแล้วเกิดมา มัว
 มีคืดคือฟ้าหาเงาคุงบน บาคานพันชากดงโดยคือ หลุมหลวมเข้า
 กุมมะฉิม่างมูน คงคานไม้เค็มพื้นมีคีมัว เขาแกวงคอนเหลื่อมเลา
 มุงสวน บาคานเอานางหลบเหล็กไวเวียนข้าง คายลงพื้นสังขยาเกา
 ติ้ว มาคืดเบื่องตายลมตีวก็อ มันบายเอาไคมันต์ย่ำซ่าเป่า คีน
 สูเถาแข็งฮายเคงเค็ม คอนแกวงไคโดยโกฏิมุงสวน²

การดำเนินเรื่องให้ตัวเอกต้องต่อสู้กับยักษ์ ซึ่งถือว่าร้ายมีอำนาจมาก โดยเริ่ม
 จากยักษ์กเลาะราค ไปจนถึงพญายักษ์ที่มีอำนาจเสมอกัน เป็นการขมวดเรื่องให้เข้มข้นเรื่อยๆ
 ทำให้เรื่องโลดโผนขึ้นตามลำดับ พญากุมภคท์เป็นผู้มีศักดิ์สูง ก่อนที่จะทำสงครามกับกาฬะเกษ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 289.

ก็มีดวงสังหรณ์ประเภท "บุรพนิมิต" * เกิดจากอำนาจอุศลเทิมบันดาลใหม่เหลือฝันร้ายตอน
 ปฐมยาม (21.00-24.00 น.) ซึ่งทางโหราศาสตร์เชื่อว่ามีจริง และจะรู้ผลภายใน
 ใน 1 วัน ในคืนนั้นว่า มีมานพน้อยทรงมามาหยุดอยู่ที่เขตเมืองยักษ์ พญากุมภทนต์ไปแยงเม็ย
 มานพนั้นมาได้ จนเกิดสงครามชิงนาง พญากุมภทนต์ให้ญาติพี่น้องออกช่วยรบก็เสียชีวิตกัน
 หมด กระทั่งพระเทวีต้องถวายพระธิดาให้มานพน้อยนั้น มานพจึงชุบชีวิตไพร่พลทั้งหลายคืน
 ให้หมด ต่างชื่นชมบารมีมานพนั้นถ้วนหน้า -

เทวีเจ้าแดงกลอนชี้อ่าง ห้ามแจมเจ้าตัวแก้วอย่าไป มัน
 จักเป็นโพบเห่าเมืองมัวเมาโทษ ข้อยหากนรีมีศตองคืนนี้เที่ยงยาม
 ฝันว่า มาณะวะคั่นทาสีทองจอก บายูยังแค้นคุมแหงเฮา พระบาท
 เจ้าห่มฮวมกัลยา ชิงชูเอายากเปียเลยไต บาคานท้าวพันถมถางลาว
 คับเฒ่าเสียเสียงสาปพงษ์ เลยเอาขอมถวายหน้าใจเมือง นาง
 คานเค็มมอบถวายนางน้อย บายิงกุกาให้โยธาคืนเกิด ชมชื่นนอม
 บุญเจ้าชุกคน¹

* โบราณเชื่อว่า ความฝันเกิดจากเหตุ 4 ประการ คือ

1. ชาติโชค ชาติเป็นเหตุ เกิดจากชาติในร่างกายไม่ปรกติ ทำให้ใจคอไม่
 สบาย ครั้นนอนหลับแล้วจึงฝันร้าย เช่น ลี้คว่ำรายโลธรม เป็นต้น
2. จิตนิรวณ ฝันที่เกิดจากจิตกังวลด้วยเหตุหนึ่งอยู่ก่อน เมื่อหลับไปจึงฝันถึง
 เรื่องนั้น
3. เหวศุปลสังหรณ์ เกิดจากเทพยดาอารักษ์บันดาลให้ฝันไป
4. บุรพนิมิต ฝันบอกเหตุล่วงหน้า อันเนื่องมาจากอำนาจอุศลและอุศลคคไล
 ให้ฝันไป ทำให้รู้เหตุที่ร้ายล่วงหน้า (พลุหลวง (นามแฝง) โหราศาสตร์แผนใหม่
 พระนคร : โรงพิมพ์ศิลาธรรม 2513 น. 171-174.)

¹ พระอริยานุวัตร, ภาพะเกษ, หน้า 235.

แม้เมล็ดจะหักท้าวการแบ่งซึ่งเมื่อยู่อื่นนั้นเป็นยาป ไม่ควรกระทำ พญากุมภทนต์
ก็ไม่ฟังเสียง และแล้วเหตุการณ์ก็เป็นไปตามความฝันของพระเทวีทุกประการ บทบาทของ
กุมภทนต์เป็นไปตามธรรมเนียมการแต่งงานนิทานชาดก ที่กำหนดให้ยักษ์เป็นฝ่ายชั่ว มีคัมภีร์
พิศลูกเมื่อยู่อื่น เช่น ทศกัณฐ์ ในเรื่องรามเกียรติ์ เป็นต้น การที่ท้าวกาพะเกษ ไม่สามารถ
เอาชนะพญากุมภทนต์ได้ ทำให้เกิดความรู้สึกว่า ท้าวกาพะเกษเป็นมนุษย์ธรรมดาที่ต้องมีการ
แพี่ยง มิใช่จะชนะเสมอไป แมกระนั้น พญากุมภทนต์ก็ยอมขอโทษ เมื่อได้ทราบว่า ท้าว
กาพะเกษคือพระโพธิสัตว์ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ธรรมเป็นอาวุธที่ทรงอำนาจมากที่สุด ผู้ประพฤติ
ธรรมและครุผู้ซึ่งทางธรรม ย่อมจะได้รับการเคารพทุกโอกาสและทุกสถานที่ เช่นเดียวกับ
ท้าวกาพะเกษ ผู้เป็นพระโพธิสัตว์อันประเสริฐ "บัดนี้ โพธิญาณเจ้าโคคมตนประเสริฐ มา
ย่ำเท้าแถวแผ่นดินใดคืน"¹

เมื่อพญากุมภทนต์ยกธิดาให้ท้าวกาพะเกษ ก็รู้สึกดีใจมิถอยให้อย่างมโหฬาร สม
พระเกียรติของพระโพธิสัตว์ และสมศักดิ์พญายักษ์ผู้มีบริวารมากมาย และเมื่อข่าวแพร่หลาย
ไป ชาวเมืองต่าง ๆ ในทวีปอื่น ๆ ก็พากันมาชมบุญบารมี -

บัดนี้จักกล่าวห้องชาวที่บดินแดนไกล เขาก็เอ็งมาบุญโคดม
เห็นหน้า พญาเถนเจ้าครองบนฟ้ากิน ลงสู่พื้นมวน ฝ่าหนอธรรม
อมระโคเถาอุตรกรุทีป บูพะวิเทหะที่บดินแดนชั้นกว่าไกล
เชิงเขชน้อยนามะนาดแนวอินทร์"²

ด้วยเหตุที่ลักษณะของเรื่องเป็นนิทานชาดก แก่นของเรื่องกาพะเกษ คือการพลัดพรากและ
การผจญภัย กวีผู้เขียน อาศัยโครงเรื่องแบบจักร ๆ วงศ์ ๆ พระเอกเป็นพระโพธิสัตว์
จุติมาอุบัติในโลกมนุษย์เพื่อชดใช้กรรมเก่า ได้ท่องเที่ยวผจญภัย แสดงความสามารถใน
ถิ่นที่ไม่ใช่บ้านเกิดเมืองนอนของตน ตลอดเวลาที่เกิดทางนั้น ได้ปราบปรามยักษ์ผู้ชั่วร้าย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 325.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 343.

ทั้งหลาย จนสำนักบวชและโคสังสอนให้ประพาศคนให้ชอบ เพื่อให้ได้รับความสุขในบั้นปลาย
 กาทะ เกษมีลักษณะ เป็นนิทาน มีการบรรยายสั้น ๆ พยายามให้ความคิดในรูปนามธรรม เช่น
 เรื่องของความดี ความซื่อ ความฉลาด ความโง่ ได้เปลี่ยนรูปออกมาเป็นเชิงของรูปธรรม
 เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน เข้าใจง่ายและประทับใจในความทรงจำได้นาน ตัวละคร
 ต้องมีลักษณะเหมือนกับที่เราต้องการเท่านั้น และแสดงหน้าที่สำคัญแต่เพียงด้านเดียว¹ ฉะนั้น
 ลักษณะตัวละครในเรื่องกาทะเกษ จึงเป็นรูปแบบ (type character) เป็นบุคคลในอุดม
 การ เพื่อให้เป็นตัวอย่างตามคำสอนในนิทานธรรมเท่านั้น ท้าวกาทะเกษต้องใช้กรรมทุกข
 ยากแสนสาหัส แต่เป็นพระโพธิสัตว์มีบุญญาธิการมาก จึงได้รับความคุ้มครองอำนวยพรอยู่
 เสมอ และไม่มีลักษณะที่ควรจะตำหนิปรากฏให้เห็นเลย นางมาลีจันทร์ก็เป็นนางในนิทาน
 ทรงเครื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป และเด่นเป็นพิเศษที่ว่า เป็นผู้ประพาศธรรมเคร่งครัด
 เหมาะสมกับที่เป็นนางเอกในนิทานธรรม

ส่วนตัวประกอบทั้งหลาย มีทั้งที่เป็นมนุษย์และอมมนุษย์ ตัวประกอบที่เป็นมนุษย์มักจะ
 เป็นฝ่ายดี และไม่มีบทบาทหนัก เช่น ท้าวเกษนุราชสุริวงษ์ พระบิดาท้าวกาทะเกษ มี
 ความสำคัญเพียง เป็นพื้นฐานให้เห็นว่า ทรงสมควรที่จะมีโอรสที่ทรงบุญบารมีได้ เพราะทรง
 มีมาวิเศษ ทรงรำเรียนเวทมนตร์คาถา มีพันธมิตรเป็นใหญ่ในท้องฟ้า และพื้นดิน คือ พญา
 สุบรรณ และพญาภูมภทท์ เป็นต้น

ตัวละครฝ่ายอมมนุษย์ที่เป็นตัวโยงเรื่องสำคัญ คือ พญาฝืนนคัมุบิดานางมาลีจันทร์
 ซึ่งเป็นตนเรื่องให้ท้าวกาทะเกษเสียชีวิต เป็นโอกาสให้โคไปเรียนศิลปศาสตร์ต่อมา พญา
 ฝืนนคัมุมีลักษณะเหมือนมนุษย์ ไม่มีฤทธิ์เดช แต่ที่สามารถเอาชนะท้าวกาทะเกษได้ในคอนต้น
 ก็เพราะมีเสนาญ์เชี่ยวชาญธนูเวทมนตร์เท่านั้น การที่กำหนดให้พญาฝืนนคัมุเป็นยักษ์ น่าจะ
 เป็นไปตามความนิยม ลักษณะพอคทาในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไปเท่านั้น ยักษ์ฝ่ายชั่วที่มีฤทธิ์

¹ ลัลลนา ศิริเจริญ, "การศึกษาคุณค่าของชาคกเพื่อใช้ในกาการสอนวรรณคดีไทย"
 วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต แผนกมัธยม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517),
 หน้า 16.

มากมาย คือ พญากุมภกัณฑ์แมทวาทะเกษผู้รับจนออกใจก็ไม่อาจจะเอาชนะได้ จึงต้องขอ
ให้พระอินทร์ช่วย การที่ท้าวทนต์ให้ยักษ์ซึ่งเป็นฝ่ายอธรรมมีฤทธิ์เดชมากมายนี้ เท่ากับ
ส่งเสริมบารมีของตัวเองคือ ท้าวทนต์เกษ ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ปางหนึ่งให้มากขึ้นไปด้วย
การที่พระอินทร์นำน้ำทิพย์ลงมาให้ท้าวทนต์เกษ เพิ่มพลังกำลังความอดทน จนเอาชนะ
พญากุมภกัณฑ์ได้ในที่สุดนั้น เป็นเครื่องสนับสนุนแนวความคิดของชาวอีสานในข้อที่ว่า ชรรมะ
ทรงพลังอำนาจมากที่สุด แม้อาณาเขตต่าง ๆ ก็เอาชนะผู้มีบุญบารมีซึ่งทรงคุณธรรมไม่ได้

การที่วางเนื้อเรื่องให้พระอินทร์เข้ามามีบทบาทสำคัญอยู่มาก ทำให้บรรดาคณะ
หมายของการแก่งนิทานธรรม ที่ต้องการจะสอนให้ทำความดี เพราะ "คนดีมีคุ้ม" เสมอ
ทำให้การดำเนินเรื่องสมจริง มีโอกาสที่จะเป็นไปได้มากขึ้น เมื่อถึงคราวคับขันเกินความ
สามารถมนุษย์ อำนาจที่เหนือกว่าก็จะเข้ามาเอาชนะให้เรื่องร้ายกลายเป็นดี เข้าลักษณะ
บุคคลชั้นฐาน ทำให้คนสามัญเข้าใจคำสอนต่าง ๆ ได้ง่ายขึ้น ส่วนผู้ที่มีการศึกษาขึ้นมาอีก
หน่อย ก็อาจจะถือเอาเพียงว่า "เทพเจ้าจึงเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งมนุษย์นำมาใช้เพื่อเป็นคำตอบ
เกี่ยวกับธรรมชาติและความลึกลับที่มนุษย์ยังพิสูจน์ไม่ได้ ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์"¹

¹ ลัดดา ปานุทัย, "วิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย" (ปริญญาณิพนธ์ การ
ศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520), หน้า 11.

การศึกษาแนวความคิดทางสังคม

นอกเหนือไปจากความไพเราะทางวรรณคดีโดยทั่วไปแล้ว วรรณคดี โดยมาก จะสะท้อนสภาพสังคม ใญ่ผู้อ่านผู้ฟังได้ทราบความคิด ความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้เป็นอย่างดี Herskovits กล่าวถึงคุณค่าทางสังคมของวรรณคดี นิทานว่า

นิทานชาวบ้านให้อะไรมากกว่าการแสดงออกทางฐานวรรณคดี คือ ให้อาฟลึกเข้าไป ถึงการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน เป็นแหล่งรวบรวมเรื่องราวของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ทำให้คนสมัยปัจจุบันมองเห็นวัฒนธรรมของคนสมัยโบราณได้อย่างชัดเจนเป็น คนว่า ภาพวัฒนธรรมทางวัตถุ เศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม และความเชื่อทาง ศาสนา เป็นภาพของการดำเนินชีวิตของคนชั่วระยะเวลาหนึ่ง คติชาวบ้านที่อยู่ในนิทานจะ แสดงถึงสิ่งบันเทิงใจ คุณค่าของสังคม และจุดมุ่งหมายในชีวิตของคนสมัยนั้น¹

เรื่อง กาทะเกษ มีลักษณะเป็นนิทานชาวบ้าน มุ่งจะสั่งสอนหลักธรรม โดยวิธี ปุคลาภิธาน คือ แสดงการดำเนินชีวิตของ พระโพธิสัตว์ ให้เป็นตัวอย่าง วิธีชีวิตของตัว ละครตามเนื้อเรื่อง จึงชี้ให้เห็นสภาพสังคมชนบทโคตหลายประการ ในที่นี้ผู้วิจัยได้เลือก ศึกษาตามหัวข้อต่อไปนี้

1. ลักษณะครอบครัว
2. การปกครอง
3. วัฒนธรรมทางจิตใจ
4. ธรรมเนียมประเพณี

¹Melville J. Herskovits, "Folklore, Drama, and Music,"

1. ลักษณะครอบครัว

1.1 เกณฑ์การสมรส

เมื่อท้าวกาทะเกษลอบไปหาม้ามณีกาบนั้น มีอายุเพียง 14 ปี หลังจากนั้นม้ามณีกาบก็นำเสด็จเที่ยวป่า จนเวลาพอสมควรจึงได้พบนางมาลีจันทร์ จึงน่าจะประมาณได้ว่า เมื่อรวมทอกับนางมาลีจันทร์นั้น อายุจะกว่า 15 ปีแล้ว นางมาลีจันทร์เองก็กำหนดให้อายุกว่า 15 ปีเช่นกัน "นางก็ลืมหำชวเข้าป็นี่ฮ่วมมา นี้แล้ว"² จึงให้เห็นเกณฑ์การสมรสของชาวบ้านอีสานว่า หญิง-ชายควรจะมีอายุ 15 ปีขึ้นไป ใกล้เคียงกับเกณฑ์อายุคู่สมรสที่กล่าวไว้ในกฎหมายแพ่งและพาณิชย์สมัยปัจจุบัน เกี่ยวกับเรื่องเงื่อนไขการสมรส หมวด 2 มาตรา 1445 ข้อ (1) ซึ่งระบุว่า การสมรสจะทำได้เมื่อชายมีอายุ 17 ปีบริบูรณ์ และหญิงมีอายุ 15 ปีบริบูรณ์ ทั้งนี้ต้องอยู่ในความยินยอมของบิดามารดาทั้งสองฝ่าย

การที่กำหนดอายุสมรสตั้งแต่วัยนี้ อาจจะเป็นเพราะต้องการให้มีบุตรหลานไว้นั้นชมนโดยเร็ว จะได้อาศัยพึ่งพายามแก่ชรา ประกอบกับการประกอบอาชีพ ไม่จำเป็นต้องศึกษาเล่าเรียนจากสถานศึกษา เพียงแต่ฝึกหัดตามอย่างบิดามารดาอยู่กับบ้าน เช่น หอผ้า ช่างทอง หรือการเกษตรกรรม การแต่งงานจะทำให้รู้จักรับผิดชอบเร็วขึ้น การที่กฎหมายปัจจุบันกำหนดว่า ต้องได้รับความยินยอมจากบิดามารดาทั้งสองฝ่าย เป็นเรื่องยืนยันว่า เกณฑ์การสมรสนี้ ทั้งหญิง-ชายยังไม่มีความคิดอันรอบคอบนัก ฉะนั้นจึงเป็นสาเหตุพอเหมาะที่ภรรยาจะนำมาผูกเรื่อง ให้พ่อทองหวงลูกสาว ไม่พอใจที่ลูกสาวเลือกคู่เองตามความพอใจ แม้ชายนั้นจะมีฐานะเป็นลูกกษัตริย์เท่าเทียมกัน และการที่ได้ทำสงครามต่อสู้กัน ก็เนื่องมาจากความหวงนั่นเอง

¹ พระอริยานุวัตร, กาทะเกษ, หน้า 25.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.

³ โสภณ เนตรจารย์, รวมกฎหมายสารบัญญัติ (พระนคร : การพิมพ์ไชยวัฒน์, 2512), หน้า 389.

1.2 การเลือกคูครอง

ธรรมเนียมการเลือกคูครองของไทยนั้น ฝ่ายชายจะต้องไปขอสู่ฝ่ายหญิง เสรีบริโกเศศเล่าถึงประเพณีการแต่งงานของไทยว่า ฝ่ายชายต้องจัดการสู่ขอ สอบถามความยินยอมของญาติฝ่ายหญิงก่อน ดังนี้

ผู้ใหญ่ฝ่ายชายมักสืบถามชาวบ้านหรือคนที่รู้จักมักคุ้นกับฝ่ายหญิง ดูเสียใ้ไหนนอนว่า หญิงที่จะไปขมาเป็นลูกสะใภ้เป็นหญิงเช่นไร ถ้าใ้ความวาวเป็นคนเรียบร้อยขยันขันแข็ง ไม่มีชื่อเสียเสีย มีวิชาความรู้ มีปรากฏหน้าตาหมดจด มีทรัพย์สินเงินทอง หรือมีอะไรอย่างอื่นตามที่นิยมหรือนับถือกันวาทิในสมัยหรือในท้องถิ่นนั้นๆ จึงวานผู้รู้จักมักคุ้นกับผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง เป็นสื่อไปพูดจากุลาตเลาวา ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะเต็มใจยอมยกใ้หรือไม¹

เมื่อท้าวกาทะเกษลักลอบเข้าหานางมาลีจันทร์ในปราสาท ไ้โธมใ้ยินยอมเป็นมเหสี นางมาลีจันทร์บ้ายเบียง อ้างว่า ประเพณีโบราณนั้น จะต้องมีการสู่ขอ ถ้าท้าวกาทะเกษประสงค์นางจริง ก็ขอให้จัดการตามแบบโบราณ การผิดประเพณีนั้น ย่อมจะไม่เป็นผลใ้กายหน้า

คันประสงค์คอมหนองใ้มาโอมตานกลาว เอาทอน นอง
บ่ขึ้นทอกอยบุญฮานตั้งชิตค้อยเคิม พื่อเอย อันนี้บ่เป็นฮิตเบื่องบุญฮานเกา
ป่างปฐุม ออย่าใ้ได้ขึ้นบุญฮานซิบคื่อเมื่อหน้า²

การเลือกสตรีมาเป็นคูครองนั้น สำหรับกษัตริย์จะต้องเลือกสตรีที่มีเชื้อสายกษัตริย์เหมือนกัน หรืออยู่ในระดับเดียวกัน ไม่ต่างเผ่าพันธุ์กัน ในเรื่องกาทะเกษ มีกล่าวถึงธรรมเนียมเช่นนี้ ในตอนที่หนุ่มชาวเมืองพญาณีมนต์เตือนสาวชาวบ้านใ้ลุ่มหลงรูปท้าวกาทะเกษว่า -

¹ เสรีบริโกเศศ (พระยาอนุমানราชชน), ประเพณีเรื่องแต่งงานบ่าวสาวของไทย (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2501), หน้า 27.

² พระอริยานุวัตร, กาทะเกษ, หน้า 53.

ลักษณะท่าทางของท้าวกาฬะ เกษนั้น เป็นเชื้อสายกษัตริย์ จะเหมาะสมก็แต่เพียงนาง มาลีจันทร์ ซึ่งเป็นธิดาเจ้าเมืองเท่านั้น คราวที่หญิงชาวเมืองเหล่านั้นจะรู้จักเจียมตัวบ้าง

มีงส์บ่ออำชายหน้าภาณุโลกไพร่ เพื่อนนั้น ชรรมาชาติเชื้อ
แนวทาวหนอพญา อันจักทัดเทียมแกวมาลีจันทร์ เสมออยู่
แล้ว นางก็เป็นลูกแกวพญาเจ้ายอดเมือง โสมแสงขยับนอย
อินทร์แปลงงามเก็ง อันจักเทียมแทบไท่ปูนเกือเก็งกัน ไคแล้ว¹

ครั้นเมื่อยังมีนิสัยระกายไพบท้าวกาฬะ เกษกลางป่า ก็ขอตามเสด็จเป็น
บาทบริจาริกา ไม่ว่าจะได้รับทุกขเวทนามากมายสักเพียงใด ท้าวกาฬะ เกษอ้าง
เหตุผลว่า เป็นการดีประเพณีที่คนจะไปสมสู่กับยักษ์ ครวจะเป็นคนกับคนด้วยกัน
หรือยักษ์กับยักษ์ด้วยกันเท่านั้น จึงจะประสบความสำเร็จรุ่งเรือง

น้องเป็นพมฺเชื้อภาษาฉิศชาติ อย่าไคตวยไคเตาน่า
ขอยบตี เป็นคนชเอาฉีซอนเทียมสองฉิศฉิต เป็นฉีฉีเอาคน
เข้าซอนเทียมโคมคองคือ เป็นคนให้เอาคนซอนเทียมสอง
มันจั้งแมน เป็นฉีให้เอาฉีเข้าซอนไปหน้าจักสูงเฮื่อง?

ความนิยมในการเลือกคู่ที่เป็นเชื้อสายกษัตริย์ หรืออยู่ในระดับเดียวกัน
อาจจะถือได้ว่า คล้ายกับกฎมนเทียรบาลที่ว่า เจ้านายในพระราชวงศ์ตั้งแต่ชั้นหม่อม
เจ้าขึ้นไป จะเสกสมรสกับผู้ใด จะต้องได้รับพระบรมราชานุญาตเสียก่อน ถ้าฝ่าฝืน
ถือว่าไคทำผิดฐานละเมิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ทีเดียว ซึ่งเท่าที่ว่าจะต้องเลือกสตรี
ที่มียศศักดิ์สูง เหมาะสมพระเกียรติยศเท่านั้น

¹ พระอริยานุวัตร, กาฬะ เกษ, หน้า 40.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 128.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงออกกฎหมายเพื่อบรรณาการด้วยคำสั่งราชสันตติวงศ์ มาตรา 11 หมวด 5 ว่าด้วยผู้ที่ต้องยกเว้นจากการสืบราชสันตติวงศ์ ข้อ (4) "มีพระชายาเป็นนางต่างควา กล่าวคือนางที่มีสัญชาติเดิมเป็นชาวประเทศอื่น นอกจากชาวไทยโดยแท้"¹ ส่วนเจ้านายฝ่ายในนั้นมีกำหนดให้เสกสมรสแบบคนในวงศ์ถึงกับต้องเป็นเชื้อพระวงศ์ด้วย "เจ้าหญิงองค์ใดถ้าจะทำการสมรสกับผู้อื่นซึ่งมิใช่เจ้าในพระราชวงศ์ อันเป็นการไม่คงด้วยพระราชประเพณีนิยมดังนั้นไซ้ ท่านว่าต้องกราบถวายบังคมลาออกจากร้านนครศักดิ์แห่งพระราชวงศ์เสียก่อน"²

การเลือกคู่ครองของกาหะเกษ คล้ายกับ ลักษณะที่กล่าวไว้ในพระราชบัญญัติสำหรับพระราชวงศ์ของไทยปัจจุบัน มเหสีทุกพระองค์ล้วนเป็นธิดาเจ้านครทั้งสิ้น แม้ว่าจะเป็นการสมรสต่างเชื้อพันธุ์กัน ในข้อที่ว่านางมาลีจันทร์ เป็นธิดาพญาภิรมย์มณฑล นางกาสินาดเป็นธิดาพญาภิรมย์มณฑล นางทั้งสามธิดาพระธำมณี เป็นนางกินรี แต่นางเหล่านี้ก็มีสภาพเป็นมนุษย์ทุกคน จึงพออนุมานได้ว่าไม่ผิดธรรมเนียมนัก

1.3 ประเภทการสมรส

สังคมไทยโบราณนิยมการสมรสแบบมากเมีย (polygamy) คือชายหนึ่งคน จะมีภรรยาได้หลายคน มีเรื่องเล่าว่าเมื่อโกษาปานเป็นทูตของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไปเจริญสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2229 นั้น ระหว่างงานเลี้ยงสโมสรสันนิบาตที่บ้านพักของทูตครั้งหนึ่ง ได้มีสุภาพสตรีผู้หนึ่งถามขึ้นว่า กฎหมายัวเมียเมืองไทยยอมให้ชายมีภรรยาได้หลายคนใช่หรือไม่ และท่านทูตโกษาปานมีภรรยากี่คน โกษาปานตอบว่าท่านมีภรรยาถึง 22 คน และอธิบายว่าเป็นธรรมเนียมของ

¹ ร.ต.ท.เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่น ๆ (ผู้รวบรวม), ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 37, 38, พ.ศ. 2467 - 2468 (พระนคร : โรงพิมพ์เคล็ดเมล์, 2478), หน้า 179.

² เรื่องเดียวกัน, เล่ม 45, พ.ศ. 2475, หน้า 196 - 197.

พ่อแม่ของฝ่ายหญิงทราบก่อน เกรงจะนิคหวัง พญาผีมนตรีถือเป็นการดักลอบจึงเรียก
ท้าวกาพะเกษว่า "เซยโจร" ภายหลังที่ท้าวกาพะเกษได้เรียนวิชาอาคมแล้ว จึงชวนกลับ
มาแสดงตัวต่อพญาผีมนตรีบิดาของนางมาลีจันทร์ เมื่อสิ้นยุคเหตุทั้งหลายก็ได้ทำพิธีแต่งงาน
กันอย่างเอิกเกริก การแต่งงานเช่นนี้เรียกว่า "การชู"¹ และเรียกชายนั้นว่า "เซยชู"
นอกจากนี้ชาวอีสานยังมีคำเรียกชายที่ร่วมเป็นเซยในครอบครัวเดียวกันว่า "พ่อเซย"²

คราวที่ท้าวกาพะเกษได้นางกาสินาดเป็นมเหสีนั้น เป็นเพราะพญาอุทุมพรเห็นชอบ
ยกนางให้ท้าวกาพะเกษ ตามคำสาบานที่เคยทำไว้กับท้าวเกษนุราช ผู้บิดาท้าวกาพะเกษ
พิธีแต่งงานจึงไม่มีสินสอดหรือค่าครองแค้นอย่างใด มีแต่การแห่เจ้าสาวไปเข้าพิธีเท่านั้น
ส่วนนางก็รับทั้งสามธิดาพระสุยามีน พญาสุบรรณโกลจักร์ให้มีเถาแก่ไปกล่าวขอกับพระสุยามี
พร้อมกับของบรรณาการ

สองพญาเจ้าหงถุทธิเป็นแก่ จั๊กนำวกล่าไปพอมสี่แสน จัก
เครื่องดวนของฝากบรรณาการ นำไปถวายพระสุยามีเห็นยวนางมาเท้า
ขอให้มหาวิสดีเจ้าบุญกามคนประเสริฐ อย่าได้ขืนขี้คของนางแก้ว
ส่งถวาย นั้นเทอญ³

ส่วนมูลค่าของบรรณาการที่ส่งไปถวายพระสุยามีน มีเงินทองแก้วแหวนต่าง ๆ
มูลค่าถึงโกฏิเป็นทศกอน

ไซในไต้หวันหาทุลเทศ บิดะการ เงินสี่ล้านกำ เข้มสี่แสน
มุกมากแก้วกอนโกฏิทุลถวาย บรรณาการหลายทศกอนนางนอย
ถวายมือเท้าวิสดีเมื่อ⁴

¹ ปรินญาณภิกษุ, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 35.
² ตัมภาษณ พินูร มลิวัดย์, 6 กุมภาพันธ์ 2523.
³ พระอรวิยานุวัตร, กาพะเกษ, หน้า 344.
⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 347.

กำหนดค่าครองตามจารีตอิสานในบางสมัยมีว่า ถ้าเป็นลูกเจ้าเมือง อุปราช
ราชบุตร เมืองแสน เมืองจันทร์ ตรีราคาค่าตัว 6 ตำลึง ถ้าเป็นลูกตาแสงนายกรม ตรี
ราคาค่าตัว 3 ตำลึง ถ้าเป็นลูกคนธรรมดาสามัญตรีราคาค่าตัว 6 บาท¹ แต่บรรณาการ
ที่ท้าวกาทะเกณฑ์ไปถวายพระธานีขุนนางกินรีทั้งสาม สูงกว่าที่กำหนด เป็นค่าครองสำหรับ
ลูกเจ้าเมืองมาก อาจจะเป็นการแสดงให้เห็นว่า ฝ่ายชายผู้ไปขอนั้นมีบารมีสูงยิ่ง

ก่อนจะมอบตัวเจ้าสาวให้เจ้าบ่าวนั้น ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะบอกสอนหญิงนั้นให้รู้จัก
ธรรมเนียมการครองเรือน (ฮีตบ้านครองเมือง) และการวางตัวของสามีภรรยา (ฮีตตัว
ครองเมีย) เสียก่อน จึงจะเสร็จพิธีแต่งงาน เมื่อท้าวกาทะเกณฑ์นางมาดีจันทร์นั้น ไม่ถูก
ตามประเพณีนิยม และอยู่ในบ้านเมืองของฝ่ายหญิง บิดามารดาของฝ่ายหญิงจึงมิได้กล่าว
สอนเอาไว้อย่างไร แต่เมื่อผู้ใหญ่ไปสู่ขอนางกินรีทั้งสามมา เข้าพิธีอย่างถูกต้องธรรมเนียม
พระธานีจึงกล่าวสั่งสอนนางทั้งสาม ให้รู้จักวางตัวให้สมกับเป็นมเหสีของท้าวกาทะเกณฑ์ ไม่
ให้ยุ่งส่อเสียด ให้เจียมตัวตามสมควร ให้ขยันหมั่นเพียรช่วยงานบ้านเมือง วางตัวให้
เป็นธรรมดา ไม่มักได้ ไม่นอนตื่นสาย ไม่ทุเบา ฯลฯ

เมื่อนั้น พระบาทเจ้าสอนสั่งสามศรี กุมารีฟังกล่าวกลอนจำหมั้น
ให้ลูกจงใจตั้งครองพญาตามฮีต อย่าได้สับสอฟังเดือนฮ้ายหอมกรรม อย่า
ได้เทียมผู้ไบบุญหย่อนพาลา เขาจักพาตนตกเมื่อดุนเสียหน้า ให้คอยนำ
พื้นครองธรรมพอสั่ง อย่าได้เกียดคานครองท้าวคอยเพียร อันใดแห้วธา
คณิงมาก ให้ช่วยเก้อการนั้นก่อนองค์ อย่าได้โลภลนหลับคั่นนอนสวย อย่า
ได้ฟังคำสับสอสนเขาท่าน การใดให้คณิงเห็นแจ้งแจบ อย่าทำโทษไหว
การฮ้ายฮอบา คำใดไต่ยินมาผิดชอบ อย่าได้เฮื่องเฮือด้วยเมื่อนหน้าสอ
บา เป็นกรรมช่องเคียนคิ่งนำคอบ โทษทอฟ้ากวมกั้งบ่เห็น

¹ ปรินญาณภิกษุ, ประเพณีโบราณไทยอิสาน, หน้า 28.

ค้อยู่ที่เขย ตูมึงแกวเลี้ยงยากปอมโพ ให้ผู้จักรองราชวงศ์²เรื่อง
เมื่อนา¹

เนื้อความคำสอนนี้คล้ายกำหนดหน้าที่ภรรยา ของชาวอีสาน ซึ่งปริญญานภิกขุ²ไว้ว่า
ไว้ว่า - 1. ทำการงานของสามี 2. สงเคราะห์คนข้างเคียงสามี
3. ไม่นอกใจสามี 4. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาไว้
5. ไม่เกียจคร้านในกิจการงาน

คำสอนของผู้ใหญ่ในอีสานที่ไรสอนหญิงที่จะไปเป็นแม่เรือนควรมีปฏิบัติให้ได้รับ
ความสุขนั้น มักอ้างถึงโอวาทธนัญชัยเศรษฐี ซึ่งตามเรื่องที่เล่ากันธนัญชัยเศรษฐีกล่าว
สอนนางวิสาขาก่อนจะส่งไปเป็นเมียของมิกคารเศรษฐี และเนื้อความที่สอนคล้ายกับคำสอน
ของพระภิกษุดังนี้

1. อัยนำความกตึกในบ้านไปเผยนอกร้าน
2. อัยนำความนินทานอกร้านเข้ามาในบ้าน
3. ใครให้จึงให้
4. ใครไม่ให้ก็อย่าให้
5. ญาติฝ่ายผิวหรือฝ่ายเมียที่ยากจนมาขอพึ่ง เขาจะให้หรือไม่ให้ก็ควรจะ
ช่วยเหลือเขา

6. พอดีแม่ผิวทำงานอย่านิ่งดูเฉย จงช่วยเหลือท่าน
7. ไม่บริโภคอาหารก่อนพ่อผิวแม่ผิว หามาให้แล้วจึงบริโภคที่หลัง
8. ตื่นก่อนนอนที่หลัง
9. ให้ย่าเกรงพ่อผิวแม่ผิว เหมือนกลัวไฟหรืองูพิษ
10. ให้เคารพพ่อผิวแม่ผิวเหมือนเทวดา

¹พระอริยานุวัตร, ปาละเถย, หน้า 349.

²ปริญญานภิกขุ, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 38 - 39.

1.5 การสืบสกุล

ลักษณะการสืบสกุลและรับมรดกของครอบครัวที่เห็นได้จากเรื่องกาพะเกขนั้น เป็นระบบที่ถือฝ่ายบิดาเป็นสำคัญ (patrilineal kinship) เมื่อท้าวกาพะเกขนได้ นางมาลีจันทร์ก็มุ่งพานางกดับเมืองพาราณสี จนเกิดการสู้รบต่าง ๆ ครั้นเมื่อเสร็จสงคราม แล้วจึงพามเหสีและสนมทั้งหลายเดินทางกลับไปเมืองพาราณสี ครองเมืองต่อจากท้าว เกษสุริวงศ์พระบิดา จนกระทั่งโอรสคือกาติยะสัตกามาปกครองพระชนม์ได้ 3 ชวบ นางมาลีจันทร์ จึงขอให้ท้าวกาพะ เกษจัดการให้โอรสได้ครองเมืองแทน ส่วนนางและท้าวกาพะ เกษควร จะกลับบ้านเมือง เพราะพญาผีนกไม่มีโอรสหรือธิดาอื่นอีก ซึ่งท้าวกาพะ เกษทรงเห็นดี คุ้ม

สามชวบเข้าป็นีชวรมหา ราชาเจ้าพญาหลวงองค์หอ จักได้
อุพพิเสกเจ้าเสวยสร้างสืบเมือง อันหนึ่ง ธานีกว้างวางสูญเสี่ยเปลา
น้องหากนำที่นายมาที่ตำนาน นี้แล้ว คอมาว่าพระธำแควตาคอเหวี
เราจักเมื่อธานีแต่งขุนเป็นเจ้า ควรที่วางเมืองให้กุมารลูกมิ่ง จึงแล้ว¹

การที่เจ้านครไม่มีโอรสและได้มอบเมืองให้พระราชบุตร เขยครอบครัวองแทน มีอยู่ในสังข์ทอง คุ้ม ท้าวสามลมีพระราชธิดา 7 องค์ แต่พระราชบุตรเขยองค์เล็กคือ พระสังข์ ได้แสดงความสามารถช่วยรักษาย่านเมืองไว้ได้ จึงได้สืบราชสมบัติต่อมา ใน ส่วนที่เป็นราชบุตรสามัญนั้น ลูกสาวน่าจะได้รับมรดกสืบต่อจากบิดามารดา ถ้าไม่มีลูกชาย อื่นอีก แม้แต่พระราชบัญญัติการสืบสันตติวงศ์ปัจจุบันก็อนุโลมให้พระราชธิดาขึ้นครองแค้นดินได้

2. การปกครอง

2.1 ขรรมะของนักปกครอง

ลักษณะการปกครองของไทยในสมัยสุโขทัย เห็นได้ชัดเจนว่าเจ้าเมืองเป็น

¹ พระอริยานุวัตร, กาพะเกขน, หน้า 424.

"พล" ปักครองไพร่ฟ้าชาวแผ่นดินอย่าง "ลูก" และขณะเดียวกันก็คอง เป็นแม่ทัพที่
สามารถป้องกันบ้านเมืองจากการรุกรานของศัตรูใกล้เคียงได้ควย ลักษณะผู้นำเช่นนี้ น่าจะ
เป็นแนวคิดในอุดมคติของคนอีสาน มีปรากฏในเรื่องกาพะ เกษควย เมื่อพญายักษ์ไซโน
ยอมแพ้วาวกาพะ เกษและถวายเป็นเมืองนั้น ท้าวกาพะ เกษไม่ทรงรับ แต่ได้สั่งสอนให้เสนา
อำมาตย์ทั้งหลายรู้จักประพฤติกวีในศีลธรรม เป็นขุนนางที่รู้หน้าที่ "อย่าอวดกว้างเกิน
ราษฎรบังหลวง" ฯลฯ ส่วนท้าวเจ้าเมืองก็คองมีความเข้มแข็ง กล้าหาญ บ้านเมืองจึงจะ
เจริญรุ่งเรือง คองถือราษฎรทั้งหลายเป็นเหมือนลูก เปรียบได้กับคนไม้ใหญ่ใบคด กิ่งลำ
แข็งแรง ย่อมกันแดดบังฝนให้ร่มเงาแก่คนที่แวะพักได้ก็ เปรียบทหารทั้งหลายเป็นเหมือน
รากไม้ นายคองเป็นกิ่งก้านสาขา ไพร่ไพร่เป็นใบประดับกิ่งก้านสาขาเหล่านั้น ประกอบ
กันเข้าคองกันให้พระราชายู่สุขสำราญดี ส่วนพระมหากษัตริย์อยู่เหนือผู้ใด คองรักใคร่
ทหารเหล่านั้นตามสมควร เสมอหน้ากัน ผู้ใดทำการงานแทนพระองค์ได้ คองเพิ่มทรัพย์สิน
รางวัลให้ตามความชอบ เพื่อบำรุงน้ำใจให้กล้าทำกิจการงานต่อไป เมื่อมีสงครามขุนนาง
ทั้งหลายคองขึ้นอาสาเอาตัวออกหน้าก่อนพอเมือง ฯลฯ

คนใดเป็นขุนกล้าโยธาหงโลก ขุนชัยนครองบ้านบุงเฮือง
อันว่าโยธาท้าวทั้งแค้นโดยลูก เหมือนคองทกกิ่งก้านลำไม้งางาม แคน
บ่อนแฉวสองเถิงคน คนใดเห็นแหวเขาสำบายเนื้อ โยธาท้าวขุน
กระบวนลำฮาก ขุนชนากกล้ากะบวนเลี้ยงงางาม พวกงาทาดทาว
แชนกิงกะบวนใบ มุงพระราชายู่เย็นสำบายแจ่ง องค์กษัตริย์เจ้าเป็น
จอมเหนือโลก ให้ทานฮักฮ่อเถือเขาเพียงเถิงกัน ขุนโลกกล้าทำการ
ทวงพระเนกร ให้ตั้งตั้งสินช้อยชอบเพ็ง ฮางวันลับบ้านนางยกทัพให้ตั้ง
ทัพให้มันกล้าทอไป ยามเมื่อไทยภัยขุนชนตายตางราช¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 225.

การเปรียบเทียบเช่นนี้มีอยู่ในสังคีตปรัชย ซึ่งสังคีตปรัชยสอนวรุณนาค และ
ในท้าวท้าวหน้ามากไถลกระทบ¹ ตรงกันคือ

อันว่าโยเซศท้าว	ทุกทั่วแดนดิน
ให้สำภิปายเหมือน	สากสองอำพัน
ฝูงหมู่เสนาหน้า	มีคุณคงปะเล็ก
ให้เลือดยุ่แก้ว	ชุนไว้ตั้งลำ
ฝูงหนึ่งอำมาตย์น้อย	เอาแอบทางตา
ปุนคังเป็นสาขา	ง่างามระวังไว้
องค์นักทริยให้	เป็นแจอมยังยอด
ระกุ่มแม่มง	ผลด้นคุ่มเงิง
สคสะสงเฮา	ทุกทั่วแดนดิน
พิงคณาส์คว	ชอบชุ่มชบเฮา
อันนียักทาแห	ธรรมนิยมปนเปรียบเทียบ
คินว่าสากบหมนี้	พาคันชุ่มตาย

2.2 การจัดการปกครอง

เมืองพาราณสีมีชื่อเสียงโด่งดังว่าเจ้าแผ่นดินเป็นพระโพธิสัตว์มาถือกำเนิด
บ้านเมืองมั่งคั่งร่มเย็นเป็นสุข มีสำเภาก้าขายไปมาเป็นประจำ ประชาชนประพฤติกวี
ถูกทำนองคลองธรรม ไม่มีการปรับโทษ มีความสนุกสนานป่วนวิมานเมืองฟ้า² ชาวเมือง
อื่นต่างก็พากันมาอ่อนน้อม ขอพึ่งบุญท้าวกาฬะเกษ

¹ คำบรรยายพิเศษของพระเทพโมลี เจ้าคณะจังหวัดนครพนม แก่บรรดาผู้เข้า
ชุมนุมฯ วรณการณอีสาน, 24 พฤศจิกายน 2523.

และ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, หน้า 98.

² พระอริยานุวัตร, กาฬะเกษ, หน้า 467.

ขออนเจ้าบุญทงเณส ขอให้ชายเฒ่าเลี้ยง หอมแก้อไฟ
เมืองนั้นเทอญ กงโลกกว้างนครเทศธานี ถวายภูมิคุ้มป้องเป็นเจ้า¹

เมื่อเสร็จพิธีสมโภชท้าวท้าวพะเกษ กษัตริย์ทั้งหลายทอดลากลับบ้านเมืองตน
ท้าวท้าวพะเกษก็ประทานของที่ระลึกทั่วหน้า พร้อมทั้งสั่งความให้ท้าวพญาเหล่านั้นหันไปมา
ตามทุกซอกซอกข้าง ให้เกิดความคุ้นเคยกัน และขอให้ท้าวพญาเหล่านั้นช่วยกันทำนุบำรุงบ้านเมือง
ของตนให้เป็นสุข จะเป็นผลให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์เป็นสุขกันทั่วหน้า

เมื่อนั้นกษัตริย์ท้าวโจโนกษัตริย์เอก กับทั้งพานสว่างใหญ่ท้าวทูล
นี้เวเลิดดา พระบาทเจ้าบุญแจกรางวัด พานพญาฮัมเกรื่องหงประทาน
ให้ อนุชาเจ้าพญาหมี่มาลีบ เทียนทอดไม้ทูลนี้เวเลิดดา ภูมิฮางวัดบุญแจ
นาคใหญ่เทียนน้อมชาบลา ท้าวสี่เขียนเห็นชอบกะดีความ เทียวไปมา
ออย่าฮามการไซ้ นั้นเนอ ทั้งปวงเจ้าแสนพญาคนเทศ กันว่าฮักฮ้อฮ้อย
เชื่อเจ้าหมี่นยาม แคทอน ท้าวสี่เขียนแสนสี่หลายพญา ยอมมือโดยชาบ
ลงดาเจ้า เมืองเฒ่าเมืองมันเกินฮอก กันเนอ แสนสี่ท้าวบุญสร้าง
แต่งแปง กงทะดังกว้างธานีนักเรศ บ้านทั่วเข้าประมาณกำไกแสง
ทุกถิ่นค้ำวประมาณไกบีนตก เคืองเสนหาหมี่นเทียวยามฮ้อย ทุกท่วยให้
สนุกมากบุญบุญ ฮานีเืองชบเคนคินฟ้า สาดี่เข้ามีมามูลมาก เป็นเพื่อ
บุญแจมเจ้ากวางพื้นเกิดมานั้นแล้ว²

ลักษณะการปกครองที่หัวเมืองซึ่งอ่อนแอจะอ่อนน้อมยอมเป็นเมืองขึ้นกับหัวเมือง
ที่เข้มแข็งกว่า เป็นสภาพชาวเมืองในประวัติศาสตร์ ยุคสร้างบ้านเมืองใหม่ ๆ เมืองที่
แข็งแรงจะเป็นเมืองแม่ เจ้าพญาทั้งหลายที่อ่อนแอจะอาศัยกำลังกัน ซึ่งชาวอีสานถือว่าเป็น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 457.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 466.

บารมีของเจ้าแผ่นดินเมืองแม่ประการหนึ่ง การไปช่วยป้องกันการรุกรานมิให้บ้านเมืองอื่น มาแย่งชิงทรัพย์สิน การหมั่นเยี่ยมเยียนที่กล่าวถึงในที่นี้ก็เท่ากับการถวายสักการะ แสดง ความจงรักภักดีเป็นครั้งคราว และถ้าท้าวพญาเหล่านั้นไม่อาจจะมาเองได้ก็จะมอบสิ่งของ มาเป็นบรรณาการแทน เช่นเดียวกับความในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่ 1 ที่ว่า ผู้ใดเคื้อครอนเมมาหากก็จะช่วยเอื้อเอื้อบำรุง ให้ทั้งข้าง มา ผู้คนชายหญิง และทรัพย์สิน เงินทอง เพื่อให้ตั้งหลักฐานบ้านเมือง แม้จะรบพุ่งกันมีชัยชนะก็ไม่ทำร้ายฆ่าศึก

คนโคขี้ข้างมาหา พาเมืองมาสู่ ช่วยเหลือเพื่อกู
มันบ่มข้างบ่มมา บ่มย้อมบ่มนาง บ่มเงิน
บ่มทองให้แก่มัน ช่วยมันทองเป็นบ้านเป็นเมือง
โคขี้เลือกฆ่าเลือกหัวฟุ้งหัวรบก็ดี บ่มขานต์¹

ความคิดเรื่องการปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็น เช่นที่ท้าวกาฬะ เลขกล่าวสอน พญาโชนนี้ เป็นแบบแผนที่มีอยู่ในสังคมไทยทุกสมัย ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แผ่นดินไทยรุ่งเรืองและร่มเย็นเป็นที่สุด พระมหากษัตริย์ทรงเป็นที่รักของราษฎรทั่วไปยิ่งกว่าบิดาแล้ว ทรงได้รับถวายพระนามว่า "พระปิยมหาราช" ก็เพราะทรง มีคุณลักษณะ เช่นที่กล่าวนี้

3. วัฒนธรรมทางจิตใจ

วัฒนธรรมคือความเจริญงอกงาม เป็นระเบียบเรียบร้อย สังคมใดมีความสงบสุข ประชาชนมีความเอื้อเฟื้อท่วงโยกัน ประพฤติชอบ ย่อมแสดงว่าสังคมนั้นมีวัฒนธรรมทาง จิตใจสูง มีหลักยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ ทำให้ร่วมกันอยู่ได้อย่างเรียบร้อย ซึ่งจะพิจารณาได้ ในแง่ต่าง ๆ ดังนี้

¹ ฐานาคารกรุงเทพฯ, ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช (พระนคร : สวีชาญ การพิมพ์, 2518), หน้า 6.

3.1 แนวความคิดที่ได้อิทธิพลจากพุทธศาสนา

แนวความคิดเรื่องกาพะ เกษที่ได้อิทธิพลจากพุทธศาสนา ก็แนวความคิดเรื่องกรรม ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บุคคลใดทำกรรมไว้อย่างไรย่อมได้รับผลเช่นนั้น ไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ทั้งสิ้น กรรมดีจะลบล้างกรรมชั่วไม่ได้เลย เหตุการณ์ในชาตินี้ก็แล้วแต่ผลกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน

เอาแต่บุญภายหลังส่งนำเวียนสร้าง ชาติที่กรรมเวรเกี่ยว
 ลือชื่อนักตลก เป็นวีร ..... กรรมเวียนถึงชิวาจนนี้
 โลกได้ เวรเกี่ยวเนียรคีตกับเกิด¹

ส่วนที่เป็นกรรมดีชาวอีสานมักจะเรียกว่า "บุญ" ส่วนที่เป็นกรรมชั่วจะเรียกว่า "เวร" และถ้าใช้คำเกี่ยวโลก ๆ ว่ากรรม มักจะหมายถึงกรรมชั่วมากกว่า ชีวิตที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ก็เพราะมี "กรรม" จนเวียนอยู่เรื่อยไป เป็นสังสารวัฏ และเมื่อผลกรรมชั่วความมาทันแล้วยอมจะหนีไปไม่พ้นได้

ชาติที่กำเวียนของเกี่ยวถึงลือตลก เวรหากมาออกแล้วหนีเว้น
 มั่นทนเป็น แสนจักปูนแปง เวรกรรมเกี่ยวออก²

ชาวอีสานเชื่อว่าชีวิตจะเวียนว่ายชดใช้กรรมเช่นนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงการชดใช้กรรมชั่วได้ จนสิ้นเวรแล้วได้บรรลุนิพพานจึงจะหลุดพ้นวัฏสงสารนี้ได้ นอกจากนี้แล้วไม่มีวิธีที่จะแก้ไขอื่นใดเลย

¹ พระอริยานุวัตร, กาพะเกษ, หน้า 65.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 306.

สงสารนี้หะหะยังขบโสด ในอาจวันเดียงไค้สามกรรม
อยู่แล้ว ดีทอหมคบายเนืองเมื่อสู้นิระพาน เมื่อโค ก็จึงหายกรรมเวร
เวทนายามนั้น สงสารนี้เสนาวยเวียนคอบ ทุกขบแล้วการทามบมี
พระเอย¹

ตามประวัติพระบรมศาสดากล่าวถึงวันสุดท้ายของความเป็นนักบวชเรวอนของ
พระองค์ว่า ในปัจฉิมยามวันเพ็ญเดือนวิสาขะนั้น ทรงพิจารณาปัจจุสมุปบาท (Chain
of causation) ซึ่งพระองค์ได้ตรัสรู้ เริ่มจากเกิดอวิชชา ความไม่รู้แจ้ง ทำให้เกิด
สังขาร คือเครื่องปรุงแต่งหรือความดี ความชั่ว สังขารทำให้เกิดวิญญาณ ความรู้แจ้ง
ต่อไป วิญญาณทำให้เกิดนามรูป นามรูปทำให้เกิดสฬายตนะ ก็อายตนะ 6 อันได้แก่
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สฬายตนะทำให้เกิดผัสสะ การสัมผัส ผัสสะทำให้เกิดเวทนา
ความรู้สึกรังทั้งหลาย เวทนาทำให้เกิดตัณหา ความอยาก ตัณหาทำให้เกิดอุปาทาน ความ
ยึดมั่น อุปาทานทำให้เกิดภพ ความมี ความเป็น ภพทำให้เกิดชาติ สภาพชีวิต ซึ่งต้องมี
ชรา พยาธิ โศก ปริเทวะ อุปายาส ล้วนเป็นเครื่องเค็ดร้อนที่ตามมา จนเมื่อถึงมรณะ
ยังไม่รู้แจ้งก็กลับไปตั้งต้นที่อวิชชา เวียนไปเป็นรายไชนั้นอีก ถ้าแก้อวิชชาให้เป็นวิชาได้
ทุกอย่างก็จะแตกดับความไปด้วย ได้บรรลุนิพพาน²

นอกจากจะกล่าวอ้างถึงนิพพานอันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนาแล้ว ใน
เรื่องกาพะเภษยังแจกแจงแนวปฏิบัติ เว้นจากข้อห้ามคือศีล 5 และปฏิบัติทานตามสมควร
คือ ท้าวกาพะเภษทรงบำเพ็ญพระองค์เป็นแบบอย่างที่ดี ทรงสร้างศาลาทานหลังใหญ่ เพื่อ
ให้ทานคนยากไร้ทุกวัน มีทั้งทรัพย์สินสิ่งของ ช้าง ม้า วัว ควาย และทรงทำบุญถวายผ้า
กาสาวพัศกรแก่พระภิกษุ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 381.

² ศักดิ์ศรี แยมั่นคภา, "ประวัติพระพุทธศาสนา" คำสอนชั้นปริญญาโท คณะอักษร
ศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

ใจชื่อสังคีตกว้างแผ่ฉาย ป่าผาเว่นจำคำสอนสั่ง อทินนา
 บัไกลหนีเว่นหลีกไกล เทกว่ากลัวคำเจ้าเทศนาสอนสั่ง ใจชื่อแท้
 กเมเว่นบลาคอย มุสาเว่นคำพวงทะลวย เจ้าซึ่งเขียนคำนั้น
 จือจำ ไวเนอ แม่นวาศราเว่นวางเสียปะไป เจ้าสั่งไวกรรมฮาย
 เบียดสนอง อิตถิเชื้อพาราคนดอย กับมีฮ่วมทองบุญเจ้าเขียนแข็ง
 เพราะเพื่อสมการทาวโพธิญาณองค์ประเสริฐ ทงหมุ่เกาบุญราไฟ
 เมือง เจ้าก็ปูนแบ่งไวศาลาทานหลังใหญ่ พระก็เทศอโหทานแห่ช้วน
 แสนคำไหววงเว่นมีฆาด ผุงหมุ่แก้วเงินลวนคังเดียว กาสาวักข์แก
 วาเคียรคาก ทานทอดไหคนไฮไคไป สัพพะสิ่งข้างมามิงจัวววย
 ทงทานเทศอผุงคนไฮ¹

ปรัชญาทางพุทธศาสนาที่เห็นได้ในเรื่องกาทะ เกษเห็นได้ชัดว่าเป็นพุทธศาสนา
 นิกายเถรวาท ผลทุกอย่างจะมีมาแต่เหตุ พระโพธิสัตว์ทรงมาอุบัติในโลกมนุษย์เพื่อชดใช้
 กรรมเก่า และบำเพ็ญบารมีให้บรรลุพระโพธิญาณ ไคตรัสรู้และถึงนิพพานเป็นที่สุด ผิดกับ
 ความคิดในนิกายมหายาน ซึ่งพระโพธิสัตว์ต้องการจะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทั่วไปเพื่อบัง
 อยางเดียว ไม่ประสงค์จะบรรลุพุทธภูมิแต่อย่างใด

3.2 แนวความคิดเกี่ยวกับความเชื่ออื่น ๆ

ความเชื่อคือหลักปฏิบัติซึ่งเห็นจริงตามกันด้วยความรู้สึกรู้สึกหรือด้วยความ
 ไตรตรองโดยเหตุผล เกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น คิน่าอากาศและสิ่งที่เกิดขึ้น
 ขึ้นโดยไมเห็นเหตุต่าง ๆ เมื่อมีภัยพิบัติมนุษย์ก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่เชื่อว่า
 จะช่วยได้ เมื่อพ้นภัยก็แสดงความรื่นเริง รุคุมต่อสิ่งนั้นด้วยการบูชาตามคติความรู้ความ
 เชื่อนั้น²

¹ พระอริยานุวัตร, กาทะเกษ, หน้า 465.

² กิ่งแก้ว อัครฉกร, คติชนวิทยา, หน้า 91 - 92.

ความคิดเกี่ยวกับความเชื่อของชาวอีสานที่ปรากฏในเรื่องกาทะ เกษมหลาย
ประการคือ

3.2.1 ความฝัน

ชาวอีสานมีความเชื่อต่อเรื่องความฝันว่าเป็นเครื่องบอกเหตุ
ล่วงหน้าได้ เมื่อจะเกิดเหตุการณ์สำคัญ ตัวละครเอกมักจะฝันใหญ่ตัวก่อนเสมอ เมื่อ
ท้าวกาทะเกษมปรารถนาจะได้ไอรสสืบเชื้อสาย นางกาสินาถมเหสีผู้หนึ่งก็ฝันว่าทองฟ้า
ส่องสว่าง เกิดเป็นไฟไหม้เขาพระสุเมรุ แผ่นดินทะเลลายไหล เกิดจันทร์คารมมีคัมภีร์
เพราะพระจันทร์เคลื่อนมาสู่มือนาง ทำให้เกิดแสงสว่างทั่วเมืองขึ้นใหม่ได้

ฝันว่าควาคาคฟ้าแฉ่งพางจันโท เป็นแปดลูกสูงเสียดในพื้น
ฝันว่าไฟลามไหม้เขาสมรภูมิมืด ดินเป็องเป้เป็นน้ำดองไหล
จันทะคาคแก้วเสียดโลกรังสี จันทรนายสุนางเงาได้ นางก็ยอมแวง
ไวใส่เสียดงทูป เจ้าทิวสอยกำไวลวคอม ไหลเขาทองแจงสูง
ทั้งเมือง¹

เมื่อนางกาสินาถเล่าความฝันถวาย ท้าวกาทะเกษมก็ทำนาย
ฝันว่าจะได้ไอรส ซึ่งมีเชื้อสายพระอินทร์ พร้อมทั้งอวยพรให้ เพราะเห็นความในฝันนั้น
เป็นนิมิตดี การที่ท้าวกำหนดให้พระจันทร์แทนไอรสผู้มีบุญ แทนที่จะเป็นพระอาทิตย์นั้น
น่าจะมีความหมายว่าบารมีพระกุนารนั้นจะปกแผ่ให้ความร่มเย็น มีโชสร้างควม
เกรงกลัวให้กับคนทั่วไปเลย

การที่พญากุมภกษัตริย์นางมาลีจันทร์ จนเกิดสงครามกับท้าว
กาทะเกษมอยู่นานนั้น นับเป็นเหตุการณ์สำคัญอันหนึ่ง ก่อนที่จะเกิดเหตุเมเหสีพญากุมภกษัตริย์
ฝันร้ายเป็นดั่งสังหรณ์ว่า มีมานพทรงม้ามาพร้อมภรรยาแหวะพักที่เมืองนี้ พญากุมภกษัตริย์

¹ พระอริยานุวัตร, กาทะเกษม, หน้า 419.

พอใจรรมานพนั้น เข้าจึงเอามาได้ ภายหลังมานพนั้นต่อสู้ชิงภรรยาคืน พญากุมภคณี พญาพิศนงออกสู้รบ เสียชีวิตทั้งสิ้น จนคืนนางนั้นให้ไป มานพนั้นจึงชุบชีวิตไพร่พลคืน ใหมหมด เป็นที่อัศจรรย์นัก แม้มเหสีจะฉีให้เห็นว่าความฝันนี้เป็นลางร้าย การแย่งชิง ภรรยาผู้รักก็เป็นบาปหนักด้วย พญากุมภคณีก็ไม่เชื่อฟัง ค่ายถึอว่าตนมีฤทธิ์เหนือผู้ใด จึง ได้เกิดการรบพุ่งอยู่ชานาน

เรื่องความฝันหรือความเชื่อต่าง ๆ มักจะผูกพันไปกับโหราศาสตร์ ซึ่งว่าด้วยการพยากรณ์ชีวิตบุคคล เกี่ยวกับดวงดาว ในเมืองกุเงินของบรรดาภินทรนั้น เมื่อพระเทวีประสูติธิดาแฝด 3 องค์ ซึ่งไม่เคยมีมาก่อน เจ้านครก็ให้โหรทำนาย ครั้น เห็นว่าจะเป็นที่อาศัยบ้านเมืองพญาภินทรก็เชื่อความนั้นแท้

พระบอกลูกสาวแก่ชุกชาติปุตตี ชึ่งทั้งสามประสูติมา
วันนี้ มันจักเชิดขวงหรือคู่คุณประเสริฐ ให้โหรทนายกอง
คิ้วกงแกวธำแยง โหรฉลาดตั้งเขียนเลขที่ตา ลงกะถานทอง
เลขคุณเป็นถ่าน โหรก็จินตนาถวนในกองจนแจบ ยกขึ้น
นิวหลทาวกลาวววย อันวากุณาริแกวชิวอันเกิดมานี้
กับครรเลียงไว้วางฮายยิงปะนวม¹

นางทั้ง 3 จึงถูกลอยแพไปจนถึงท่าน้ำในป่าหิมพานต์ พระฤาษี
พบเข้าจึงได้นำไปเลี้ยงเป็นธิดาบุญธรรม แสดงให้เห็นความเชื่อทางโหราศาสตร์ของชาวอีสาน

3.2.2 เวทมนต์คาถา

ความเชื่อเรื่องคาถาอาคมมีอยู่ในใจคนไทยมานาน สามารถ
ใช้ได้สารพัดประโยชน์ เช่น กันภัยต่าง ๆ หรือใช้ทางเมตตามหานิยม เป็นต้น เวทมนต์
คาถาที่มีอยู่ในเรื่องกาสะเกษเป็นเรื่องการกำบังตนและการต่อสู้แสดงฤทธิ์

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 417.

* เรื่องความฝันในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า 92 - 93.

ท้าวกาฬะเกษได้พบนางมาลีจันทร์เมื่อครั้งออกไปชมสวน เกิด
ความประหลาด ก็ลอบกำบังคนตามนางเข้าไปในปราสาทโดยไม่มีผู้ใดพบเห็น จนเวลาเย็น
จึงปรากฏตัวให้นางมาลีจันทร์และพี่เลี้ยงโคพบ¹ คราวที่พญากุมภกษัตริย์กับท้าวมาลีจันทร์
ไปในคอนท่ายเรื่อง นางได้ออวอนขอให้พระอินทร์ช่วยรักษานาง พระอินทร์จึงแปลง
ร่างนางให้เป็นมาลัยห้อยท้ายรถทรงพญากุมภกษัตริย์ ไม่มีใครทราบทั้งสิ้น แม้แต่ท้าวกาฬะเกษ
เอง จนมาเมื่อภายหลัง จึงได้ลอบดักมาลัยนางมาลีจันทร์มาได้ กลับเป็นรูปนางตามเดิม²

ส่วนการใช้คาถาอาคมในการสู้รบนั้นน้อยอยู่ตลอดเรื่อง ตาม
ลักษณะนิทานทรงเครื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ท้าวกาฬะเกษมีฤทธิและมีอาวุธวิเศษสามารถ
ฆ่าศัตรูได้เป็นเปื้อน เช่น ตอนต่อสู้กับพญาผืนต้นกับบันดาลให้เกิดไฟไหม้ราม เรียบพร้อมกัน
ไปค่าย

หลังดำเยี่ยมแยงท้าวขมมาร ไฟก็ไหลลามเท่านั้น
ซึ่งเคาคืน คืนคืนใหม่พอท้าวมีคมวิ เป็นตั้งอศศิคุ้มคำคืน
มีวิมิด สืบพวยไหมเมืองท้าวเป่าแปน วันคืนเพียงลือเสียง
ฟ้าลั่น พลมอดเมี้ยนตายเสียงเบาตลอด เมืองหลวงกุมไฟ
นองลามโลก เมืองใหญ่กว้างปุ่นเพียงตั้งหน้ากอง โยธา
เมี้ยนไฟเผาสุบโลก เป็นใจ้องดินฟ้าผู้ม่ง แท้แล้ว³

ครั้งนางมาลีจันทร์ ซอลุกะโทษแทนบิดาแล้ว ท้าวกาฬะเกษก็
แสดงฤทธิ์จับชีวิตคืนให้ พร้อมทั้งเนรมิตเมืองให้ใหม่ มีสรรพสิ่งของ บ้านเรือน และสัตว์
เลี้ยงต่าง ๆ ครบครัน⁴

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 243 - 245.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

ตัวละครฝ่ายชั่ว เช่น พวกยักษ์ทั้งหลายก็เป็นผู้มีลาภอาคม
ฤทธิ์เดช วิเศษมากมายเช่นกัน ระหว่างที่ท้าวกาฬะ เกบหานางมาลีจันทร์เดินทางกลับ
บ้านเมืองถึงเขตเขายาคันธร มีคอยเขาสูงขวางหน้าอยู่ ท้าวกาฬะเกบก็เสกอาคมแปลง
นางมาลีจันทร์เป็นมาลัยสวมคอ แล้วขึ้นมามงกัภาพเหาะข้ามไป ครั้นรุ่งเช้าได้พบกับตะขกัญ
ซึ่งไม่มีบทบาทเด่นในเรื่อง แต่กระนั้นก็สามารถต่อชีวิตตัวเองได้ แยกส่วนจาก 1 เป็น
ถึง 7 อย่างน่าพิศวง

ภูมิเบื้องดาวเต็งใสสง ยักษ์ขาดขวาสะเด็นกิ่ง เลือด
เพ็งพอดักคินมาชบสอ กับเกิดขึ้นหลายท้าวอุปมาร ตัวเดียวได้
เจ็ดตัวมารมาก พงเดชกาเพื่อคอนฮอมา¹

แม้ยักษ์เป็นเสนาของพญาผ่นมตก็มีความรู้วิชาขมูอย่างจัดเจน
สามารถในลาภสะกคนให้หลับใต้งองทัพยังมีเสนาขมูสืบป้อมเพท มนตอกมกมคน
ไคชมนแสน²

ลักษณะความเชื่อวิชาอาคมเช่นนี้เนื่องมาจากความยึดมั่นใน
พระพุทธศาสนาและมีพื้นฐานความเชื่อเดิมมาจากศาสนาพราหมณ์ เมื่อประกอบพิธีต่าง ๆ
เกี่ยวกับชีวิต "ยังต้องพึ่งพาอาศัยไสยศาสตร์อยู่ ก็เพราะยังเชื่ออยู่ว่าไสยศาสตร์อาจ
แก้ความซัดของ เช่น เจ็บไข้ได้ทุกข์และภัยอันตรายซึ่งเกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้"³

3.2.3 ความเชื่อเรื่องเทวคาถา

ชาวอีสานรับคติความคิดเรื่องเทวคาถาต่าง ๆ ตามแบบวัฒนธรรม
อินเดียด้วย และมีความเชื่อว่าเทวคาถาจะสอดส่องความเป็นไปต่าง ๆ ในโลกมนุษย์อยู่

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 139.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

³ เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน (พระนคร : รวมสาส์น, 2512)

เสมอ ถ้ากระทำความดีก็จะได้รับพรให้มีความสุขความเจริญ ถ้าทำชั่วก็จะถูกลงโทษ
 เทวดาที่ชาวอิสานรู้ จักดีที่สุดก็คือพระอินทร์ ทรงมีอุปนิสัยเมตตา คอยช่วยเหลือคนที่ตก
 ทุกข์ไถ่ยาก คุมครองดูแลประพฤติกกรรม ทรงพาหนะคือช้างเอราวัณ ซึ่งเขียนเป็นรูปช้าง
 สามเศียร อาวุธประจำพระองค์มีหลายอย่าง เช่น วชิระ พระขรรค์ ธนู ตะบอง จักร
 และกริ ในตำนานล้านช้าง จำปาศักดิ์ และอิสาน ถือว่าพระอินทร์ยิ่งใหญ่กว่าที่ปรากฏ
 ในวรรณคดีอื่น ๆ เคยบันทึกเอาไว้ว่าทวยเมืองมนุษย์ ช่วยสร้างบ้านเมือง มีปัญญาให้
 เทพต่าง ๆ มาส่งสอนวิธีทำมาหากิน จารึกต่าง ๆ ตลอดจนกระทำเครื่องดนตรี
 ขี่ร้องและประทานอุปการะมนุษย์ใหม่เป็น คล้ายพระพรหมผู้สร้างโลก และเรียก
 พระอินทร์ว่าพญาแถน¹

ไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงพระอินทร์ว่าเป็นเจ้าแห่งไตรภวังค์
 ซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาพระสุเมรุ เป็นสวรรค์ที่ว่างกว้างงาม สนุกสนานที่สุด ทรงเป็น
 เจ้าแห่งจุฬโลกบาล ทรงมีบัลลังก์มโหฬาราสนซึ่งอ่อนนุ่มยิ่งนัก ถ้าผู้มีบุญใคร่รับความ
 เคี้ยวครอนแล้วแทนนี้จะวิปริตไปทันที มีอ่างไว้ในเรื่องกาฬะเกษว่า "เลยเลาอ่อนสอด
 ไทพิพช้อคเขินแข็ง กัมพะลาตุกแทนพระอินทร์อ้ายอ่อน"² แล้วพระอินทร์ก็จะเสด็จลง
 มาช่วยเหลือ

พระอินทร์มีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือท้าวกาฬะเกษอยู่ตลอดเรื่อง
 ตั้งแต่ช่วยให้อองมาเกิดเพื่อไซกรรม ช่วยชุบชีวิต ให้อาวุธวิเศษ ให้นำพิพช้อค
 ซึ่งลวณแค้นนี้สบนความเชื่อว่าเทวดาผู้ทรงอำนาจจะคุ้มครองให้คนที่ได้รับความสุขใน
 ฝันไปลายเสมอ เช่นเดียวกับท้าวกาฬะเกษหรือพระโพธิสัตว์นั้นทีเดียว

¹ เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย
 (วิทยานิพนธ์ วิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยา
 ลัย, 2520), หน้า 369.

² พระอริยานุวัตร, กาฬะเกษ, หน้า 19.

4. ธรรมเนียมประเพณี

4.1 การเกิด

ชาวอีสานโบราณถือว่าหญิงท้องลูกคนแรก ต้องอุ้มท้องเก้าเดือนจึงจะคลอด ส่วนท้องถัดไปจะคลอดเมื่อครบสิบเดือน - "ผู้สาวมานเก้า ผู้เขามานสิบ" แต่นางกาดะทอนอุ้มท้องกาพะเกษอยู่ถึง 12 เดือน "กาดะทอนสิบสองเดือนทัดเที่ยง" น่าจะเป็นเพราะกลัวเห็นว่า เป็นผู้มีบุญบารมี จึงให้แตกต่างจากชาวบ้านทั่วไป เมื่อกาพะเกษคลอดแล้ว มีการรับตัวควยผาสะไบแพร่นำไปชำระล้าง แล้วทำพิธีร่อนกระดิ่ง บอกผีพรายทั้งหลาย ส่วนนางกาดะทอน ต้องทำพิธีอยู่ไฟ

บาบุญทาวกุมาร เสกจออกมาแล้ว เขาก็ปูแผ่นผาสะไบแก้ว อับองค์ โขมเอาแจวกุมารล้างสวาย บูแผ่นผาแพรลวนหอมหอม เขาก็เชิญแจมเจายายสู่เจียมทอง เอาไปผายผอกพรายโพงเป่า ปุนตาห่างตรงคี่ทุกที หอมแจมเจ้าเทวีแก้วอยู่ไฟ¹

4.2 การสู่ขวัญ

ชาวอีสานถือกันว่า ขวัญ คือสิ่งที่ไม่มีตัวตน แต่มีประจำชีวิตของคนและสัตว์ตั้งแต่เกิด รวม 32 ขวัญ ธรรมเนียมการสู่ขวัญ กระทำเพื่อปลุกปลอบน้ำใจให้ดี ให้กล้า และมีนั้ง ประารภเหตุแห่งการสู่ขวัญมีทั้งดีและไม่ดี ที่ดีก็เช่น การแต่งงาน การได้เลื่อนยศได้ทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น พิธีที่ทำ มีการแต่งพาชขวัญ เป็นบายศรี 3 ชั้น 5 ชั้น หรือ 9 ชั้น มีคอกไม้ ขาวตม ขนม กลวย และข้าวของเครื่องใช้ตามสมควรแก่ผู้เป็นเจ้าของขวัญ แล้วมีผู้สวดอธิษฐานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จุดเทียนเวียนหัว จุดธูปไหว้พระ กล่าวเชิญขวัญให้เป็นมงคลทุกประการ คำสู่ขวัญเรียกว่า สู่ขวัญ เนื้อความที่มักกล่าวถึง คือ ให้อยู่ดีมีแสง ให้สดให้ใส มีโชคมีชัย ใ้รว่าให้รวย ใ้ค่าใ้คุณ เป็นต้น พร้อมกันนั้น ผู้ใหญ่ที่ร่วมพิธี หยิบฝ้ายจากพานบายศรีผูกข้อมือให้เจ้าของขวัญ เป็นเสร็จพิธี²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

² ปรินญาณภิกษุ, ประเพณีโบราณไทยอีสาน, หน้า 206-211 และ

เมื่อพญาครุฑประนีประนอมพญาอุกฤษณ์และท้าวกาฬะ เกษเรียบร้อยแก้ว
พญาทั้งสองได้ทราบข่าวท้าวกาฬะ เกษเป็นพระโพธิสัตว์มาจุติในโลกก็ได้ออกหาพิธีผู้ช่วย
ต้อนรับ ถวายข้าวเป็นข้าพระบาท ขอสมโภชที่โคสุรัมมาก่อน และก่อสร้างศาลาข่อยนอกเขา
ถวายท้าวกาฬะ เกษเป็นที่พำนักค้างหาก เครื่องใช้ในงานพิธีมีเทียนเงินเทียนทองถึงหมื่น
เล่ม มีแก้วแหวนเงินทองเป็นโกฏิ และที่เป็นดอกไม้ทอง เครื่องประดับยศต่าง ๆ มากมาย
เกินจะนับได้ ดังนี้

บัดนี้โพธิญาณเจ้าโลกนตประเสริฐ มาฆ่าเจ้าแมวเขี้ยวโงกสิน
อันว่ากูเบศเจ้าเขี้ยวเก็งอินคา ควรที่ตาเทียนทองขาบขูลขอน้อม
แท่นนั้น พญาก็โสมกนโหดเขี้ยวแหลมหมื่น กคงโกฏิแก้วกำเขี้ยวมากมูด
จักเฮงกั้งประดับคาคเทียนทอง เสนานองกั้งคามาโดยเจ้า เขาก็เลา
กาดวนเทียนทองหนักหมื่น ทุกที่พ้อมโดยเจ้าเขี้ยวมูญ เป็นดวงหัวมาลา
หนักโกฏิ พ้อมพามแควคาเนื้อแกงโสม ส่วนส่วนเขี้ยวหมื่นพรคาคเคื่อง
เสเนตคนกินน้ำพิงเพื่อน กุมพ้อมอี่ศวรสองเสี้ยว ประคัมคาคเนื้อ
คี่แล้ววางไป เสนาดันรุงวังหนนแท้ เส็จจู่ทองแพงก้อกินเค็ง
กัมแผ่นค้ายกองเก็อนอนกะกาน เจริงกุมารหลอทำดนิ่มไหว้ หูตบนิ้ว
มาทขอมขอโทษ หูตบนิ้วมาท้าวโงกสิน¹

หลังจากเสร็จพิธีอภิเษกท้าวกาฬะ เกษและมเหสีใหญ่อยู่ที่เมืองพญา
อุกฤษณ์แล้ว ท้าวกาฬะ เกษก็เสด็จกลับกรุงทวารวดี มีท้าวพญาทั้งหลายแต่ไหนไปส่งพร้อม
หน้า ท้าวเกษบุรุษ ผู้บิดาได้จัดแต่งปราสาทไว้ก่อนรับ มีมหรสพฉลอง 7 วัน 7 คืน
พระอินทร์ประพรมน้ำทิพย์ถ่านวยพร ท้าวเกษบุรุษ ได้ทำพิธีผู้ช่วยรับเสด็จท้าวกาฬะ เกษ
มีพราหมณ์ 8 คนอ่านถวายพระพรว่า

¹ พระอริยานุวัตร, กาฬะเกษ, หน้า 325-326.

ศรีศรี บัดนี้ไซโยลางทะเลดังคือโลก ลึกตึกถวนแกมเข้าหน่วยบน
มุงมาตเง้อมกงเงแค้นดิน เทโชแข็งช่างโลกเกียรก้อง สวีส์ก็ไค
คองกรรมทั้งแปด ยืนหมื่นเข้าเสถียรตั้งสืบสิน ท้าวนอกฟ้าเฝ้าส่วย
สินทอง แคนชุกภูขาวขามขอไหว จักรวาทพื้นโลกางโลก ทกทัน
ที่ป่นอมเป็นเท้านั่งปอง สุขอยู่สูงเสวยราชเืองอนมย์ แคนชุกโลก
ไกลเกียนอ่าง สวีส์ก็แล้วววยพระภูระนาด ขอให้สุขอยู่สูงปาง
กว้างนั่งทง เจ้าเอย เทียรคาหมื่นพันวัสสาถึงขวม ทงสืบสร้าง
เมืองกว้างหมื่นองษ์ แท้แท้¹

เมื่อเสร็จพิธีสู่ขวัญนี้แล้ว ท้าวกาปะ เกษโกทำทานและ เสด็จครองแผ่นดิน
ต่อจากพระบิดา ทรงพระนามว่าบุญสมศักดิ์ตามทาจจักร

อนึ่ง พิธีกรรมที่เป็นมงคลเช่นนี้ตามธรรมเนียมปฏิบัติกันจะต้องถูกข่มยาม
ให้เหมาะสมกับวัย เมื่อพญาสุบรรณอภิเษกท้าวกาปะ เกษ ก็พิจารณาว่าเวลาที่กระทำพิธี
นั้นจะอำนวยโชคและชัยชนะให้เสมอ "ขามนี้ไซยะไซคแล้ว เชิญเจ้าสู่สิน พ่อทอน"²

4.3 การมหรสพ

เมื่อ ท้าว เกษบูรพาทำพิธีสู่ขวัญสมโภชท้าวกาปะ เกษครองเมืองนั้น ได้
จัดให้มีการละเล่นดองหลายอย่าง มีระบุไว้แต่เพียงชื่อคือ โขน หนัง การ
ฟ้อนรำอาวูรต่าง ๆ และกระถั่วแหงเงื่อ เป็นต้น ไม่มีรายละเอียดกว่าการละเล่นแต่ละ
อย่างนี้ไปอย่างไรบ้าง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 411.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

ไทรเมิ่งทั้นโชนหนึ่งเตนโต กวักแกว่งฟ้อนลาค่างทอทวน
หัวโชนฟ้อนตั้งตางดึกดาก ถือแบกก่อนตะบองเตนดังซิติ พวกหนึ่งตนโต
แก้มตายเลือดออกเหล่า ตาเห็ดอกม่านทวนไค้ดั่งซิแหง¹

กวีต้องการจะ เน้นความสำคัญของกวีจะเล่นต่าง ๆ ในส่วนที่ว่า
ประชาชนได้ร่วมสนุกในงานพิธีของเจ้าแผ่นดินอยู่เสมอ แสดงให้เห็นความยินดีชื่นชม
บุญบารมีท้าวกาพะเกษ หมู่สาวสมใจการที่จะไค้พุดจาทยอกเข้าฝากรักกันบ้าง ต่าง
ผูกพญาไค้คอบกันอย่างไพเราะ มีการเปรียบเทียบที่กินความลึกซึ้ง เช่น เปรียบผู้หญิง
เป็นคาราที่ไม่อาจเชื่อมสอยไค้ถึง หรือเหมือนกับน้ำในบ่อลึก น้ำที่เค็มทางเหน้อยมาถึงก็
ไค้แต่ทอควาดีย ไม่สามารถจะดื่มกินได้ ฝ่ายสาวก็ออกตัวว่าเป็นเหมือนดอกไม้ป่า กลิ่น
หอมไม่มี ย่อมไม่น่าชื่นชม

อายไค้หม่อมน้องเป็นยิ่งอจินไตย น้องเอย ถือคั้งเคื่อนคารา
ใสบ้ออาจบายเอาไค้ ถือคั้งอาชะไนโยบายมาเคินทางทิวทอด มาผ้อน้ำใน
ส้างเบ็งคาย นั้นแล้ว สาวจาต้ามคอบชายโยทยอก น้องนี้เพียงคั้ง
มาลาส้อยบานเชื่องในป่า กลิ่นบ่หอมหลุกหลุมค้มแล้วก็ไค้วาง
นั้นแล้ว²

นอกจากนี้กวียังนิยมบรรยายสภาพชาวเมืองที่สนุกสนานในงานจนกรอง
สติไม่อยู่ ฝ่ายชายมักจะ ลวนลามทำอนาจารสตรี เพราะแอลกอฮอล์

บางพองเมาเหล้ากับกุมกั๊กอกสาว ทาวเซ้ายไปมาถึงเกือก
จับแจ่งผ้าสาวสองบีมนม ชมเชวมเมาน้ำพูนวน บางพองไค้สวกหัดสืบสาวนอย
ทยอกโย แช่วแช่วเว้าคามทางพู่ฟาง กะลิ่งม้ายฟ้อนระเมิ่งเก้นไค้หนึ่ง²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 369.

² เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน

สภาพต่าง ๆ ที่ทวีมรยายเป็นลักษณะชาวบ้านธรรมดาทั่วไปเมื่อมีงาน เทศกาลต่าง ๆ ซึ่งก็จะ เป็นโอกาสเดียวที่ชายในสมัยนั้นจะได้ใกล้ชิดหญิงบ้าง การที่ กรีกเล่าถึงการเดินขบวนของชาวเมืองอย่างละเอียดถี่ให้เห็นชัดว่าชาวอีसानเป็นคนรักสนุก บ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ราษฎรมีความใกล้ชิดกับเจ้าเมืองเหมือนเป็นครอบครัวเดียวกัน

4.4 สถานภาพชาย-หญิง

สตรีชาวอีसानจะไม่ได้รับยกย่องเท่าเทียมบุรุษ บุรุษจะเป็นผู้อำนวยความสะดวกและความสุขทั้งหมดให้กับสตรี เป็นสตรีโสดกอบปรึกร่างงานใดก็จะไม่ยุ่งเรื่อง แม่นมีทรัพย์สินมากมายถ้าไม่มีสามีก็ไม่มีใครยำเกรง ซึ่งจะเป็นที่ครหานินทาของชาวบ้าน มากขึ้นอีก

ชาติที่ลำบากเพียงผู้หญิงในโลก มันหากสุขอยู่ด้วยบุญสร้าง ทำชั่ว นารีเชื่อแนวหญิงยศต่ำ ชั่วมีพางข้างทำได้กับเฮียง เถิงแมนมี ของตนเงินค่าสินไถ่ ตัวบมีอยู่ชอนชาวบ้านเพื่อนบ่ยา แม่นจักสุขยิ่ง เพียงดำยั้งเมืองคน แห่งยอมเป็นสาธารณเพื่อนหยันอายหน้า มีแต่ ชายฮามเห้ยไยความสววยเสีย¹

แนวความคิดนี้สร้างความเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชน เพราะสตรีจะต้องมี ครอบครัว มีการสืบสกุลต่อไป จะเป็นโสดอยู่ไม่ได้ เนื่องจากเกรงเพื่อนบ้านจะดูหมิ่น เหยียดหยาม พดอยให้มีกำลังคนในการป้องกันบ้านเมืองต่อมาด้วย ความคิดที่ว่าสามีเป็น สมบัติสูงสุดของสตรียังมีกล่าวอ้างในวรรณคดีอีสานเรื่องอื่นเช่นกัน ดังนี้

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 337.

หญิงโคฉับมือชูชอน ในชี่ยนฮ้อมโค พี่เอย
 ซาคทีหนองบ่มีหนามนี้ พรานแหบมีหยอน มือแล้ว
 มีวังบ่มีเงือกเผ่า คนใบ้กับเจียม¹

หญิงที่ไม่มีสามีคนยอมไม่กลัวเกรง เหมือนหนองน้ำที่ไม่มีหนาม พรานแหกที่ทอด
 เอาตามใจ วังน้ำไม่มีเงือกเผ่า คนใบ้ก็ไม่กลัว

4.5 ความสัมพันธ์ระหว่างญาติ

แม้ชาวอีสานจะถือว่า หญิงควรมีสามี แต่ในฐานะที่เป็นลูก ต้องปรน-
 นิบัติพ่อแม่เป็นการสนองคุณ ถือเป็นภาระที่สำคัญกว่า เมื่อเปรียบเทียบญาติพี่น้องกับสามี
 แล้ว สามีจะเป็นคนอื่น แต่ญาติพี่น้องเป็นพวกพ้องที่เกิดมาด้วยกัน มีความสำคัญเหนือ
 กว่าสามี ท้าวกาเหาะ เกษทรงยกคดีนี้สอนนางมาลีจันทร์ให้ตามเสด็จพระองค์

โอนอ น้องเอย เจ้าอย่าโลวางไวสองเผื่อพ่อแม่ บ
 ควรรปะไปไว้เมืองบ้านชืหม่นหมอง บควรวโลวางถ่มพงศ์พันพี่น้อง
 เกา บควรรละเผ่าเชื่อนี้ไปย่องว่าเพื่อนดี²

การถือว่าญาติพี่น้องมีความสำคัญยิ่งกว่าสามี เป็นคติที่มีในพุทธศาสนา
 ในคำกลอนสุภาพคืออีสานก็กล่าวสอนว่า นกยังรู้จักรักพวก ไม่ว่าจะบินไปทางไหน ก็ส่ง
 เสียงเรียกพวกพ้องตัว ควบที่คนทั่วไปยึดถือเป็นเยี่ยงอย่าง

วงวานเชื้อสกุลยังรู้จักหมู่ ไปทางใดฮ้องเฮียกเอ็น
 หาเชื้อหมู่เดี้ยว อันนี้ควรถีเฮาเจ้าชอยหลังคูณิศำ หากจัก
 เป็นชองชักระบวนเบื่องแห่งคน³

¹ อินทนิยานสอนลูก, อ้างจาก จารุวรรณ จันทรเกษ, "แนวความคิดค่าน
 คานิยมในวรรณกรรมร้อยกรองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ", หน้า 154.

² พระอรียานวัตร, กาเหาะ, หน้า 114.

³ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักเลขา
 ธิการรัฐมนตรี, 2519), หน้า 166.

ลักษณะครอบครัวที่มีคูครองในวัยเด็ก เป็นการเพิ่มประชากรได้รวดเร็ว เป็นกำลังสำคัญในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวไทย การแต่งงานในวงศ์เดียวกัน ทำให้เกิดความรู้สึกมีพวก มีคณะ ถ้าพัฒนาให้ถูกทาง จะเป็นการสร้างความรักชาติได้อย่างดี ชาวอีสานถือความสำคัญของเชื้อสายพวกพ้อง จึงทำให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง บ้านเมืองสงบสุข เพราะเจ้าเมืองปกครองราษฎรอย่างพอถูกในครอบครัวเดียวกัน ความเชื่อเรื่องบาปบุญ ทำให้คนมีหลักในการครองชีวิตอย่างเหมาะสม ธรรมเนียมประเพณีทำให้การอยู่รวมกันมีระเบียบ มีวินัย มีความรักและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน จนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่น่านิยมของชาวอีสานในปัจจุบัน กล่าวได้ว่า สังคมชาวอีสานมีวัฒนธรรมของตนเองมาเป็นปึกแผ่นแล้ว และจัดว่า เรื่องกาพย์ ภาษีมุขมุกตบ๊อง วิชาส่วนหนึ่ง เพราะวรรณคดี ย่อมเป็นคัมภีร์แห่งบุคสมัย เป็นภาพถ่ายชีวิตของยุคนั้น สมัยนั้น การศึกษาวรรณคดี ย่อมทำให้ทราบเหตุการณ์ต่างๆไปในสังคม และทราบค่านิยมชีวิตจิตใจของคนในสังคมนั้นด้วย¹

¹ วรรณคดีประเภทนวนิยายจะสะท้อนสภาพสังคมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดู ตรีศิลป์ บุญขจร, "พัฒนาการนวนิยายไทย 2475 - 2500 : การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนวนิยายกับสังคม" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 5.

คุณค่าทางวรรณศิลป์

วรรณคดีเป็นงานศิลป์ มีองค์ประกอบหลายอย่าง การใช้ภาษาให้ไพเราะ ก็น่าชื่นชม
อีกสิ่ง เป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้วรรณคดีนั้นมีคุณค่าควรยกย่อง การศึกษาการใช้ถ้อยคำเพื่อสร้าง
ภาพพจน์ของกวี เป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟัง เข้าถึงจินตนาการของกวีได้

โดยเหตุที่ กาพย์เห่ชม เป็นวรรณกรรมของชาวอีสาน ซึ่งใช้กวีวิธีการประพันธ์
ตามแบบอีสาน ผู้เขียนจึงขอลาดาวถึงลักษณะเด่นหลักเกณฑ์ที่ใช้โดยละเอียด พร้อมทั้งไปนั้นก็
ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของฉันทลักษณ์ แสดงอารมณ์สะเพื่อนใจของกวี โดยแยกพิจารณา 2
ประเด็น คือ การใช้คำที่มีเสียงสัมผัส ตามลักษณะคำประพันธ์ และภาพพจน์ที่ชัดเจน

1. ลักษณะคำประพันธ์และการใช้เสียงสัมผัส

คำประพันธ์ กลอนอ่านอักษรสังวาส ของชาวอีสาน ไม่นิยมสัมผัสนอก ใช้เฉพาะ
สัมผัสในชนิด สัมผัสอักษรเท่านั้น กำหนดครูปทวากลอน 1 บท มี 2 บาท บาทละ 2 วรรค
วรรคหน้า 3 คำ วรรคหลัง 4 คำ รวมเป็น 7 คำ

(๐๐) ๐๐๐ ๐๐๐๐ (๐๐)

(๐๐) ๐๐๐ ๐๐๐๐ (๐๐)

(๐๐) ๐๐๐ ๐๐๐๐ (๐๐)

(๐๐) ๐๐๐ ๐๐๐๐ (๐๐)

แต่ละบาท อาจจะเพิ่มบุรพบท หรือ คำเสริมข้างหน้าได้ 2-4 คำ เช่น แจ่มนี้ เมื่อนั้น พังเนน
ปางเมื่อ ท้าวที และอาจเพิ่มคำสร้อยต่อข้างท้ายได้ 2-4 คำ เช่นกัน เจน แลเนอ นองเอย
แท้แล้ว แลนา การเสริมคำจะเชื่อมโยงเนื้อความให้เข้าใจง่ายขึ้น เพราะลักษณะกลอนที่มี
เฉพาะสัมผัสในชนิดสัมผัสอักษร และจำนวนคำที่จำกัด ทำให้กลอนเป็นร้อยกรองซึ่งอ่านเข้าใจ
ยาก เพราะอาจจะมี การตัดประธานหรือคำที่ไม่จำเป็นออกและสัมผัสคำ เพื่อให้เสียงสัมผัส

ไพเราะ ฉะนั้นคำเสริมข้างหน้า จึงทำหน้าที่เสริมความไค้อย่างที่ ส่วนคำสร้อยจะช่วย
ให้เนื้อความอ่อนหวาน ไพเราะขึ้นโดยทอดสำเนียงให้ยาวขึ้น และก็อาจจะเลือกคำสร้อย
ที่เป็นคำออกฉอน หรือกระแทกกระทั้นตามเนื้อความไค้ด้วย เช่น

เมื่อนั้น	ราชาค่าน	จางนางนองนาถ	
พิหาก	ผิดทอฟ้า	นางนองสิ้นคำ	เจ้าแล้ว
เพราะว่า	ฟังเสียงท่าน	แพงเพานองกล่าว	
จับ	เสียมิ่งแก้ว	นางน้อยยกเมือง ¹	

เมื่อนั้น เป็นคำเสริม ที่บอกใหญ่ว่า กวีกล่าวถึงบทบาทของพญาผีมนต์ ตอนคำแม่เหล็ก
เบิกเนื้อความใหญ่จะเปลี่ยนเรื่อง พิหาก เป็นคำเสริม อธิบายเนื้อความเพิ่มเติมว่า ต้น
เหตุความผิดพลาดที่มากเทียมพ่านั้น อยู่ที่ตัวพญาผีมนต์เอง เพราะมิได้เชื่อฟังถ้อยคำแม่เหล็ก
แต่กลับ "สิ้นคำ" นางไป การวางลำดับคำกริยา "สิ้นคำ" และ "นางนอง" ซึ่งแสดงควา
เป็นเจ้าของ "คำ" นั้น เป็นไปตามแนวนิยมในการประพันธ์ เพื่อให้ได้เสียงที่ไพเราะ
อาจจะวางประธาน กริยา หรือ กรรม ให้ลำดับที่โครงสร้างของประโยคทั่วไปได้ ขณะเดียวกับ
กับคำ "นางนอง" อาจจะทำหน้าที่เป็นคำเรียก ไค้ด้วย ซึ่งจะมีผลให้ความหมายของเนื้อ
ความนั้นฉอนมากขึ้น แสดงเจตนาของพญาผีมนต์ว่า เจาะจงรับผิดชอบแม่เหล็กโดยตรง
เพราะการวางลำดับคำเปลี่ยนไป จะทำให้ความหมายเปลี่ยนไปได้ รวมทั้งลักษณะและชนิด
ของคำเปลี่ยนไปด้วย² ส่วน "เจ้าแล้ว" เป็นสร้อยคำ ที่ทอดเสียงความในวรรคนี้ให้ยาวขึ้น
ฟังสละสลวย แสดงความเสียใจมากขึ้น สอดคล้องกับคำที่ใช้ในวรรคนั้นอย่างเหมาะสม

ในวรรคที่ 3 คำเสริม "เพราะว่า" นำความใหญ่ว่า ความผิดพลาดที่กล่าวมา
ข้างตน จักไม่เกิดเลย ถ้าหากว่า พญาผีมนต์จะพิจารณาคำที่แม่เหล็กพูดทักทวนลัคนิก และจะ

¹ พระอริยานุวัตร, กาพย์เห่, หน้า 116.

² พ. นววรรณ (นววรรณ พันธุเมธา), การใช้ภาษา (สมาคมศรัทธาธรรมศึกษาแห่งประเทศไทย, 2513), หน้า 100.

ไม่เป็นเหตุให้ "จ๊กบ" เสียชีวิตผู้เป็นศรีเมืองไปเลย การที่จะละค่าเสริม เพราะว่า และ จ๊กบ ในวรรคที่ 3 และ 4 ออกเสีย จะทำให้เนื้อความไม่ชัดเจนผิดเรื่องไปได้ นับเป็นประโยชน์ของลักษณะฉันทลักษณ์อย่างหนึ่ง

ตามธรรมเนียมที่นิยมกัน จะแต่งกลอน 2 บทประกอภกันเข้าเป็น 4 บาท เหมือนกับโคลง 4 กำหนดเอก 6 โท 5 ตามที่ ดังนี้

(๐๐) ๐๐๐ ๐๐๐๐ (๐๐)
 (๐๐) ๐๐๐ ๐๐๐๐ (๐๐)
 (๐๐) ๐๐๐ ๐๐๐๐ (๐๐)
 (๐๐) ๐๐๐ ๐๐๐๐ (๐๐)

บัดนี้ สัพพะกลอนเกี้ยวกลอนเกามาแดง
 จ๊กแบ่งกลอนสาสน์กล่าวมามีเสียด
 เมื่อนั้น ภูมิท้าวจามารเดินป่า
 ท้าวก็ เดินคุดคั้นไพรกว้างจอดเซว¹

การดำเนินเรื่องโดยใช้แบบฉันทลักษณ์ มี 2 แบบ คือ บทคู่ นิยมแต่งตามแบบโคลง 4 บาท ว่างันไปเรื่อยๆจนจบ บทเดียว นิยมแต่งเฉพาะบาทที่ 3-4 เป็นพื้น ซึ่งมีบังคับคำเอก 3 แห่ง โท 3 แห่ง โดยบังคับ โท มากกว่าแบบบทคู่ 1 แห่ง และตำแหน่งบังคับไม่เหมือนกัน ทำให้บทเดียวมีความไพเราะมากกว่า แต่เมื่อดำเนินเรื่องจริงแล้วไม่ถือตายตัวนักว่าจะใช้แบบใดแบบหนึ่งเพียงอย่างเดียว จะปนกันไปก็ได้ ในเรื่องกาพย์เห่ ก็มีลักษณะปนกันทั้งบทคู่และบทเดียว เช่นว่านี้ด้วย

ลักษณะสัมผัส (คำพัด หรือ คำกาย)

กลอนอ่านอักษรสังวาส นิยมสัมผัสในชนิดสัมผัสอักษรเท่านั้น ลักษณะสัมผัสเช่นนี้ อาจะจัดเข้าประเภทกลบทที่เรียกว่า "เทวภาวะ" หรือที่เรียกกันในภาษาอีสาน

¹ พระอริยานุวัตร, กาพย์เห่, หน้า 229.

"เททวาะ"¹ กำหนดได้เป็นหลายชนิด ซึ่งก็วิสามารถเลือกใช้สัมผัสสร้างจังหวะตามเนื้อความที่บรรยายได้เหมาะสม พอเป็นตัวอย่างได้ ดังนี้

- 1.1 อักษรคู่ พยัญชนะเดียวกัน หรือเสียงคล้ายกัน เรียงกันอยู่ 2 คำ * เช่น
- ราตรีซ็อน เถิง แก ไกล เทียง ควาว คาค ซ็อน เงา ซาย ไก ซัน²
  - ฝูง ฟี่ เลี้ยง กั้ง เกื้อ น เททวอง เขาก ตี ทวง ทบ ทอ กะ หยา ค อม น อง³

การใช้พยัญชนะ เสียงเดียวกันเช่นนี้ มีใช้กันอยู่มากในภาษาไทย ในรูปคำสร้อย มีทั้งที่มีความหมายโดยตัวของมันเองมาเทียบเคียงกัน เพื่อขยายความกันให้ชัดเจนขึ้น เช่น หัว หูนุง ไป หมค หรือคำที่ตามมาเป็นสร้อยไม่มีความหมาย เพียงแต่ยึดเสียงให้ยาวขึ้น เช่น เงิน เงน ก ไม่ มี เน้นความหมายว่าผู้พูดต้องการให้ผู้ฟังเห็นความสำคัญของคำที่มีคำสร้อยประกอบนั้นมาก⁴ การเทียบอักษรคู่ของกวีใน"กาพะเกษ"ก็เข้าลักษณะนี้ คือให้ความไพเราะทางเสียง และเพิ่มความให้ชัดเจนด้วย เถิง บอกความว่าถึงเวลาแล้ว แด หมายถึงว่า เลยไป เวลากลางคืนผ่านไปจนสายจวนจะเที่ยง ควาวคาค ก็คือหมู่ควาวที่คาระคาคเรียงรายอยู่นั้นต่างงวกลงแลดูริบหรี่ สรรพสิ่งต่างๆทอดเงายาวร่วมกับเสียงไกซันบอกเวลาวันใหม่ การใช้อักษรคู่เช่นนี้มีอยู่ตลอดเรื่อง นับว่าให้เสียงสัมผัสไพเราะ ให้ความหมายที่กินใจ และให้จังหวะการอ่านควบคู่กันไปด้วย

¹ ประคอง เจริญจิตรกรรม, "วรรณกรรมอีสาน : สังคีตศิลป์" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519), หน้า 100. แต่ ประคองฯ สะกดคำว่า "เททวาะ"

* ลักษณะสัมผัสในชนิดพยัญชนะ ที่กวีโบราณกำหนดไว้ในประพันธ์ศาสตร์ เรียกพยัญชนะต้นตัวเดียวกัน เรียงกันอยู่ 2 คำ เช่นนี้ว่า คู่ เช่น จะ ไค กก กั้ง ไม้ ใน ไพร ลัด ด (ดูรายละเอียดเรื่องลักษณะสัมผัสของกวีโบราณใน นิรันดร์ นวมารค, "ประพันธ์ศาสตร์", คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง (กรุงเทพฯ : ชุมชนภาษาไทยคุรุสภา, 2518), หน้า 6-8.

² พระอริยานุวัตร, กาพะเกษ, หน้า 97.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

⁴ พ.นวรรณ, การใช้ภาษา, หน้า 94.

1.2 เทียบคู่ คือ การเรียงพยัญชนะเดียวกัน หรือเสียงคล้ายกัน 3 คำ เช่น โอนอ นางคานน้อยยินสะออนนอกออน คิดคังแคนทวงไท้เทพทัน¹

พยัญชนะเสียงเดียวกันอยู่เคียงกัน จะช่วยทอดเสียงความรู้สึกตามความหมายนั้นให้มากขึ้นด้วย เปรียบกับการตอกตะปูข้างที่เดิมซ้ำอีกครั้งหนึ่ง สะออนนอกออน ให้ภาพพจน์นางมาลีจันทร์ ที่น้อยใจผิดหวังทวมทนออกจนอ่อนใจ สะออน เป็นภาษาอีสานที่ยากจะอธิบายความหมายได้ตรง เป็นความรู้สึกประหลาดใจ ลาดการณไม่ถึง ชื่นชม ปนไปกับความสะเทือนใจสารพัดอย่าง เมื่อผู้อ่านเกิดความรู้สึกเช่นนี้แล้ว กวีก็ยังไม่ปล่อยวาง แต่ย่ำลงด้วยเสียงกัทที่ค่อหอย อ อีก 2 ครั้ง 2 หนให้แน่นซัด เมื่อนางยังคิดไป ความแค้นเทวดาที่ไม่อำนวยโชค ให้บางเลย ก็ยิ่งประดังกันเข้ามาจนเต็มแน่นไปหมด

การสัมผัสเทียบคู่ ลงจังหวะให้คำแรกเป็นตัวนำ คำที่ 2-3 เป็นตัวย้ำความหมาย นับว่าเสียงตามฉันทลักษณ์เพิ่มกำลังแรงให้ความหมายตามเนื้อความมากขึ้น เปิดช่องให้ผู้อ่านทวนองกลอนลำ เอื้อนเสียงได้ไพเราะจับใจมากขึ้น

ท้าว กลาว แกก หนอน นาม กษัตริย์ ชาติ ที่ เคียง ฉา ลาบ หนอน ยอม ยัง
ชาย แมน ชี แสน ดู พรอม เพียง คิน ลำน โกฏ ศร สอด คัง คาย
พอม พาบ พัน²

บทเทียบมานี้ มีทั้งสัมผัสชนิดอักษรคู่ คือ หนอนนาม ยอมยัง พรอมเพียง ศร สอด คังคาย และชนิดเทียบคู่ คือ กลาวแกก ชีแสนดู พอมพาบพัน นับว่ากวีพิถีพิถันในการเลือกใช้คำให้ได้เสียงสัมผัส และจังหวะ อย่างสม่ำเสมอ

* กวีโบราณเรียกว่า เทียบคู่ เช่น จะได้ ชู เชย ชม สม เกสร

¹ พระอริยานุวัตร, กาพย์เกษ, หน้า 66.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 176-177.

1.3 เทียบมรด คือการใช้พยัญชนะต้นเดียวกัน เรียงกันให้ได้ 4 คำ เช่น

- คั้นว่า วางนางแก้วเบียดมิ่งมาขอบ กุจกัศชายโยคให้ยังซึ่มมั่งแมงตาย¹
- ภูวนาดเจ้าเดินผ่ายเฒ่าผ่าย สีคานน้อยเดินเคียงกันเดียว²

ในตัวอย่างแรก แต่ละคำมีความหมายสมบูรณ์ในตัว เสียงวรรณยุกต์สูงต่ำ จึงให้ความรู้สึกชิงชัง สมนับเนื้อความที่มุ่งจะชู้ให้กลัว ส่วนตัวอย่างที่สองคำทั้ง 4 มีความหมายใกล้เคียงกัน เช่น เดิน-คั้น เคี้ยว-เคี้ยว และเป็นคำเดียวกัน ต่างวรรณยุกต์ เช่นนี้ จึงทำให้เนื้อความดูอ่อนหวาน อวยสร้อยแล้วแต่เนื้อความ ในบริบท (context) นี้ให้ภาพพจน์ท้าวกาฬะเกษเดินป่าแต่เพียงผู้เดียวอย่างอ้างว้างซัดเจเนียง

นอกจากสัมผัสแบบเทียบมรดแล้ว ในวรรคเดียวกัน ยังมีสัมผัสแบบคู่ และเทียบดูปนอยู่ด้วย เช่น ผ่ายโยค มั่งแมง ผ่ายเฒ่าผ่าย เป็นต้น แสดงถึงความประณีตในการเลือกใช้คำของกวีไทยได้ทั้งความหมาย และเสียงสัมผัสที่ไพเราะพร้อมกันไปตลอดเวลา

1.4 เทียบมรด คือการใช้พยัญชนะต้นเดียวกัน เรียงกันอยู่ 5 คำ เช่น

โสมเสี้ยงมิ่งถิ่นเกี่ยก้นเกี่ย คืดทรวงแทนชิ่งแค้นคั้งแค้น³

คำทั้ง 5 ขยายความคำหน้า คือ โสมเสี้ยงมิ่ง ว่ามีลักษณะรูปทรงงดงามเท่านั้น แต่ไม่ให้รายละเอียดแน่ชัดกว้างอย่างไรบ้าง เพียงแต่ให้ความไพเราะทางสัมผัสตามแต่ผู้อ่านผู้ฟังจะนึกภาพเอง ย้ำความสำคัญของการใช้คำให้สัมผัสกันเท่านั้น โดยเฉพาะในวรรคคือ อีสานนั้น ถ้ากวีสามารถใช้พยัญชนะเดียวกันถึง 6 หรือ 7 คำ ได้ ยิ่งเป็นการดีขึ้น เช่น

³ กวีไทยโบราณ เรียกตรงกันว่า เทียบมรด เช่น

เสียงจิ้งหรีดหวีดแหว วิเวกใจ

ยิวเกาแกแซของสงสาเนียง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 194.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

³ กวีไทยโบราณ เรียกตรงกันว่า เทียบมรด เช่น มานึกหนานิมเน้องนวลผ่องพรรณ

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 66.

มาชมสอยชมสอง สมดู
 มาจวบแกวแพงซาง ซางจา
 พี่ มาพอนท้าวพอมท่า ชมสนุก
 โอยโอยอันอ่าวโอย เอาอ้าง¹

1.5 ทบทวน คือการเลือกใช้อักษรคู่ เรียงกัน 2 คู่ เช่น

โอนอ ยังริโลกอมเก็ยงเฮียงฮวมโดยสดีต นางวี²
 จึงมาทำบอบบืออวนอายมอดชีวัง³

1.6 เทียบคู่ คือการใช้พยัญชนะต้นเดียวกันเรียงกันเป็นคู่ 3 คู่ เช่น

เหมือนดังโสตก็กันเทียบท้นปนเปียบ.....
 คู่ดั่งเทหวางมางเหมือนชีวามรวิฬ

1.7 แซกคู่ คือ การเลือกใช้พยัญชนะต้นเดียวกัน 2 หรือ 3 คำ โดยมีพยัญชนะ
 อื่นคั่นกลาง 1 คำ เช่น

มีมาแกวตัวกลวงวงทะชาน ลักดอบเข้าทางปองทวารเทียบ
 ฟุงซาปองปุมกอบคูโจรกัน ก็จึงเห็นแจบแจงโจรคั้น
 ชูชิง พระเอย⁴

¹จากรูปสร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน (พระนคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
 นายกรัฐมนตรี, 2519), หน้า 35.

* ตรงกับกรวีไทยโบราณเรียก เช่นเดียวกัน เช่น แมนลอลลามหยามทยาบไปโปลาบลิ้ม

²พระอริยานุวัตร, กาสะเกษ, หน้า 63.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

* กรวีไทยโบราณ เรียกสัมผัสเช่นนี้ว่า แทรกคู่ เช่นกัน เช่น จะได้ชูเซยชมสมเสด

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

1.8 แทรก คือ การเลือกใช้พยัญชนะต้นเดียวกันเรียงกัน 2 คำ หรือ 3 คำ โดยมีพยัญชนะอื่นคั่นกลาง 2 คำ เช่น

- ขอให้พระย่ำเกายอมให้มอบมัน บากกมคมคดเมียนมรชาตเป็นผี¹
- บาคนทาวทาวเบื่องไกวแกวง สแงสงเกิยวคอกิงชาคดง
 บาคนเบื่องสองที่คิงชาค มันกัทำบำงปางกิงเกื่อนดง
รุงรังเกิยวกันคินติคคอ กับเกิดชินหลายทาวชูปาร
ทงตะบองเบื่องทะยานเิงภูระนาด ชายบาปไบบาทำวเทียว
ทาย กรรมบีหีนมชีวังเวียนเวรชาต จิงแลว
นามคอครเชื่อมิงนันตื่อรือ เบ็นชาคินชียงฉาน
ชีอไค มำมีมำวเช็นฮอนทายบอฮอม คเนด¹

เพียงข้อความสั้น ๆ ที่ยกมา จะเห็นสัมผัสที่ไพเราะอยู่ทุกวรรคทั้งนี้ อักษรคู่ คือ ไกวแกว่ง แสงส่ง คิงชาค กิ่งเกื่อน รุงรัง เกี่ยวกัน ติดคอ กับเกิด (ตะ)บองเบื่อง ทาว-เทียว ฮูฮอม

เทียบคู่ คือ บาบไบบา (ช)วังเวียนเวร ชาตฉันเจียง มำมีมำ

พบคู่ คือ ไกวแกว่ง-แสงส่ง รุงรัง-เกี่ยวกัน ติดคอ-กับเกิด บาบไบบา-ท่าวเทียว

แทรก คือ ไกวแกว่ง วักับ เกี่ยว และ กิ่ง โดยมีอักษรคู่ แสงส่ง และ คำ กอ คั่นอยู่

เชื้อ วักับคำชื่อ โดยมี คำ 2 คำ คั่นอยู่แวนไปอีก 2 คำ ก็วักับ คำเทียบคู่ ชาตฉันเจียง แล้ว คั่นด้วยคำ 1 คำ เป็นสัมผัสชนิดแทรกคู่ อีก

นอกจากนี้ ฮอน ยังสัมผัสกับ ฮูฮอม โดยมีคำ 3 คำคั่นอยู่ถ้าถือ บ เป็นเสียงสั้น ก็จัดเป็นสัมผัสชนิดแทรกคู่ได้

* ทั่วไปโบราณเรียกแทรกกรวด เช่นเดียวกัน เช่น ไม่เคยคิดก็อย่าคอยระแวงใจ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

นอกจากจะมีคำทางเสียงสัมผัสที่เป็นดำเนินา เป็นจังหวะแล้ว ข้อความที่ยกมานี้ ยังให้คำท่างความหมายเป็นภาพชัดเจน ทว่ากาพะเกนปลคตามออกแกว่งไกวเกิดประกายวาววับ คาบไปเกี่ยวคอกันขาดลง ทว่ากาพะเกนควัดคาบอีก 2 ครั้ง ท้วยักษ์ก็ขาดกระเด็นจากกัน กระจายเต็มพื้นดิน ระหว่างที่ขุดมุนอยู่นั้น ท้วยักษ์กลับมาเกี่ยวติดต่อกันขึ้นเป็นตัวคั้นโคอีกหลายตัว แต่ละตัวถือตะบองเป็นอาวุธ กระโจนเข้ามาหาทว่ากาพะเกน ร้องว่า ทว่าเหียวกระเซอะกระเซิงมาแต่ผู้เดียว หาที่ตาย กรรมตามาทีนจะถูกฆ่าเอาชีวิตแล้ว ขอถามชื่อเสียง เชื้อสายลาคับตระกูลเอาไว้วควย โฉนจึงมาเคียดรอนอยู่กับเรื่องที่ต้องถึงตาย ไม่หลบไปเสีย

การใช้คำจะซ้ำความขยายคำข้างหน้า เช่น โคตร-เชื้อ หมายถึง วงศ์ตระกูลเช่นกัน คำ นาม-ชื่อ มีความหมายเดียวกัน หลังจากนั้น ยังมีคำ ซาติ-ชั้น มาประกอบ การถามชื่อและญาติวงศ์อีก คำแสดงอาการที่ยักษ์แตกตัว มีความหมายใกล้เคียงกันและชัดเจน เช่น แม่ คือ อาการแยกกระจาย ม่าง คือ อาการพังสลายไม่คงรูป กิ่งเกือก คือ อาการที่กลิ้งอยู่ทั่วไปไม่มีระเบียบ หลังจากที่ตัวละครเสียชีวิตไปแล้ว กลับมาติดต่อกันเกี่ยวประสานกันเข้าใหม่ได้อย่าง "รุ่งรัง" ให้ความรู้สึกว้าพันกันวนไปหมด จึงรับกับความในวรรคหลังที่ว่า พญาชกษ ทนเคียวที่ตายไปนั้น กลับเกิดขึ้นมาใหม่อีกหลายตัว

ถ้าจะพิจารณาถึงหลักเกณฑ์หลักขณของกลอนอีสานแล้ว จึงดูแปลกที่ว่ามี การใช้สัมผัสระหว่างวรรค หรือในแต่ละวรรคน้อยมาก จนกล่าวได้ว่า ไม่นิยมสัมผัสสระแต่ละวรรค มีแต่เพียงการเล่นสัมผัสอักษร (Alliteration) โดยที่คำที่ใกล้เคียงกันมีอักษรนำเสียงเดียวกันเท่านั้น ซึ่งนับเป็นลักษณะสากล นิยมกันทั่วไป เช่น

The fair breeze blew, the white foam flew

The furrow followed free

- The Ancient Mainer : Coleridge

ลักษณะการเล่นด้วยตัวอักษรเช่นนี้ มีอยู่ในกลบทประเภทเพิ่มบังคับพยัญชนะของไทยโบราณด้วย ต่างออกไปแต่เพียงว่าในกลบทนั้น จะต้องเป็นไปตามบังคับทุกวรรค¹ เช่น

อักษรล้วน บังคับให้วรรคหนึ่งต้องมีพยัญชนะซ้ำ 3 เสียงเรียงอยู่ติดกันทั้งหมด เช่น

สามมงกุฏ สอค ใส อค อง สา   นุง ฉา คา รอง เรือ ง รุง รัง สร

ทรง ทง เื่อ เือ ง ยาง ยัง พระ นคร   เทียว คอ จร จอง จิต รัง พิตุ รา

กลบทศิริวิบุลยคติ

แบบจวรรนห้าสี่ บังคับว่า วรรคหนึ่งต้องมีพยัญชนะเรียงซ้ำกัน 5 เสียง อยู่ต้นวรรค

ทอง ละ เิง ลม ลิบ ไม กิน แง นง   สาย สน สื่อ สก แส รง ชวย เิกร เิน

ไน นี้ นั้น แะ น่า ลว ท่า เ็น   ชัก ชาน เจ็ด เื่อ บใช้ ไม เลี่ย วแล

ประชุมจารีกวีตพระเชตุพน

การใ้ครูหลักฉันทลักษณ์ของบทประพันธ์ ช่วยให้อ่านที่รักจะศึกษาคุณค่าของวรรณกรรมชิ้นนั้น ได้พิจารณาเทคนิคของกวี ให้เขาถึงคุณค่าทั้งด้าน เพราะ "ถ้าใ้ครูกฎเกณฑ์ของการประพันธ์ ก็จะช่วยชี้ในวรรคดียิ่งขึ้น ยิ่งใ้ได้เห็นว่ กวีสามารถเอาชนะความยากลำบากที่แฝงอยู่ในกฎเกณฑ์ใ้ ก็จะช่วยชมกับผลงานนั้นมากยิ่งขึ้นไปอีก"²

¹โกชัย สาริกบุตร, การวิเคราะห์กลบทในกวีนิพนธ์ไทย (เอกสารนิเทศการศึกษาวรรณคดีที่ 169 หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2518), หน้า 27.

²เจตนา นาควัชระ, วรรณไวทยาการ : วรรณคดี (พระนคร : โรงพิมพ์ไทย-วัฒนาพานิช, 2514), หน้า 29.

2. ภาพพจน์ *

ภาพพจน์ คือการใช้ถ้อยคำส่วนวน เพื่อถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกให้ผู้อ่านผู้ฟัง เกิดความประทับใจ นึกเห็นภาพพจน์ขึ้นในใจได้ ภาพพจน์จะช่วยให้มีโนภาพเด่นชัดขึ้น จนผู้อ่านผู้ฟังสามารถรับรู้และเข้าใจความคิดความรู้สึกของผู้เขียน ภาพพจน์ไม่ใช่การสร้างประโยคแบบปรกติสามัญ ไม่ถูกต้องไวยากรณ์อย่างเคร่งครัด แต่เป็นการใช้ถ้อยคำอย่างเสรีและมีขอบเขต¹

ลักษณะภาพพจน์ที่มีอยู่ในวรรณคดีอีสาน เรื่องกาฬะเกษ นับว่าไพเราะด้วยข้อเปรียบเทียบ ก็นึกความลึกซึ้ง พอจะกล่าวได้ดังนี้

2.1 การเปรียบเทียบ หรือ อุปมา (Simile)

การนำสิ่งที่เคยรู้จักแล้ว เชื่อมโยงความคิดเปรียบเทียบกับอีกสิ่งหนึ่ง ทั้งๆที่ของสองสิ่งนั้นเป็นคนละเรื่อง มักจะมีคำเชื่อม เหมือน คู่จ คึง ประกอบให้ชัดเจน เช่น

ขอแต่พระบาทไทองค์ประเสริฐรูกาตา ผู้มีปัญญาพิพจักส่อง
หวนเห็นเขียน ออย่าไคไลลาน้องวางเสียบ้างเปลา เป็นคัง
ปลาเนาคางคินแห่งองผ่นนี้แล้ว อันว่า จอมกษัตริย์ใหญ่ญูคาม
มาไคค นองนี้ เหมือนคังผ่นหาแกวระงมกุมหลังลง แดเค
ภาคหนึ่ง เป็นคังลมคุมคาวไพรพนอมใส่สง คันว่า สมบตอง
ก็สูญเศร้าหล่าเหลืออง ขึ้นเฮย²

* คำ ภาพพจน์ เริ่มใช้ในหลักสูตรของคณะอักษรศาสตร์ เมื่อประมาณพ.ศ. 2478 โดยเทียบกับคำภาษาอังกฤษว่า Figures of Speech และ เจือ สตะเวทิน ใช้คำนี้ว่า "วาไพบาย" ส่วน เปลื้อง ณ นคร ใช้ว่า "โวหาร" ตรงกับที่ ดร.วิภา กงกะนันทน์เลือกใช้ (ดู เปลื้อง ณ นคร, "ภาพพจน์", คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง, หน้า 160. และ วิภา กงกะนันทน์, วรรณคดีศึกษา (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520), (อักษำเนา), หน้า 23.)

¹ สิทธิฯ พิณจฎาดล และคณะ, การเขียน (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516), หน้า 67.

² พระอรียานูวัตร, กาฬะเกษ, หน้า 63.

นางมาลีจันทร์เปรียบเทียบตัวเองว่า ถ้าท้าวกาฬะเกษโคขมนางแล้ว ก็ขออย่าได้ เลิกร่าง ทิ้งให้นางเผ่าคอยเหมือนกับปลาที่ตายเน่าไปเพราะขาดน้ำ การที่ได้พบท้าวกาฬะเกษ นั้น เหมือนกับฝนบริสุทธิ์ที่หลังลงมาให้ความชุ่มชื้นแก่เมล็ดข้าว หรือไม้ก็เป็นเหมือนลมฝนพัด จากป่าไม้ใบเขียว เมื่อพัดไปสู่ที่ใด ก็นำความสดชื่นไปด้วย ส่วนดินที่ลมฝนพัดไปไม่ถึง ก็ แห้งแดงรอนรนไปทั่ว

นางเปรียบเทียบปลา และแผ่นดินอีสาน ท้าวกาฬะเกษเป็นเหมือนฝนและลม ขอบุพมาทั้ง 2 อย่าง เป็นสิ่งที่มีความหมายพิเศษสำหรับชาวอีสาน

การเปรียบเทียบทุกขรอนของนางเมื่อขาดท้าวกาฬะเกษ กับสภาพปลาที่ตองตาย เพราะดินแห้ง เนื่องจากฝนไม่ตก ให้ความพจน์ที่ชัดเจนยิ่ง แผ่นดินอีสานได้ชื่อว่าแห้งแล้ง ฉะนั้นเมื่อฝนทิ้งช่วงไปนาน ปลา ก็จะตายจนถึงกับเน่าเพราะขาดน้ำ แต่ถ้าฝนมา ก็จะเป็น เหมือนแกวสารพัดนึกใจประโยชน์ใดทุกอย่าง ทั้งลมฝนที่พัดให้ความชุ่มชื้นและฝน จึงเป็น อุปมาที่มีความหมายลึกซึ้ง และเป็นการเปรียบเทียบที่แปลกออกไปจากวรรณคดีอื่น

เมื่อท้าวกาฬะเกษฟื้นชีวิตแล้ว โลกกลับมาหานางมาลีจันทร์อีก หลังจากที่แน่ใจว่า เป็นท้าวกาฬะเกษจริงแล้ว นางได้เล่าความทุกขรอนถวายท้าวกาฬะเกษ โดยวิธีอุปมาที่ใ้ ภาพพจน์ลึกซึ้ง.-

นางทากนอนตะแคงเนื้อเปื้อนทวงลามเกษ เหมือนตั้งไฟ จากไทม์โนเนื้อเฮงคิง บัดนี้ พระบาทเจ้ากับเกิดมาหา เหมือน ตั้งปืนยาหย่างทวงถนอมฮอน แฉงายฮางวางกายเสียเป่า คิคโสกร่าก็ฉิบเมี้ยนข้าวฮันท์ ปะศีลเส้าขวัญจรไวทาง คือตั้ง กลิ่นถึงก่างคาสะฮันเสียบทวง มีวันกันสลบตายด้อมแพศ แคนแถ ฮามพรากเจ้าเหมือนกึ่งเกือกหนาม ลางเพื่อหลงไหลกับเหมือน ชิมรมรณาต คือตั้งกินพิสง่วนเบ็บเพื่อปวงสะเมอ ทุกคำเข้าใจ หลาหงจิต เหมือนตั้งเอาหวาดแหงเสียบพุงอุทรทอง¹

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

นางมาลีจันทร์พึ่งท้าวกาพะเกษเจรจา จนแน่ใจว่าไม่ใช่ใครอื่นปลอมตัวมาแล้ว
รู้สึกยินดีอย่างยิ่งจนร้อนไปทั่วตัว รวากับมีไฟมาจ่อ การที่ท้าวกาพะเกษเสด็จกลับมาเป็น
การค้ำความทุกข์ร้อนในหัวใจจนหนักสิน กอนี้ แต่ละวันตลอดเข้าขายนางใช้เวลาไป
โดยเปล่าประโยชน์ ธรรมดาใส่เกล้าเสราเหมือนกับกางคืดคอด ไม่ถึงตายแต่ก็ทรมานไม่หาย
รวากับนอนหงนหมาม รังแต่จะทิ่มแทงให้เจ็บปวด บางคราวก็ละเมอบ้าเพราะอาหาร
แสดงเป็นพิษ และเหมือนกับมีหลาวทิ่มแทงตามตัวแสนจะเจ็บปวด

คำเชื่อมแสดงการเปรียบเทียบ มีทั้ง เหมือน คือ ดังและใช้ชื่ออุปมาธรรมดา
ที่สุด ซึ่งชาวบ้านคุ้นเคยกันอยู่แล้วเป็นข้อเปรียบเทียบ คือ ความร้อนจากไฟ กางปลาคืดคอด การ
นอนหงนหมาม อาการอาหารเป็นพิษและการถูกคนอาวูช เป็นต้น อาการเจ็บปวดทรมาน
ดังกล่าวทั้งหมดรวมกันจึงจะเท่ากับความทุกข์ร้อนของนางมาลีจันทร์ เมื่อท้าวกาพะเกษจาก
ไป ส่วนสภาพจิตใจนางนั้น คุ่มดีคุ่มร้าย (ปร่าง) อยู่เสมอ การใช้อุปมาหลายอย่างเป็นการ
ย้ำความว่า ความทุกข์โศกนั้นประดังกันเข้ามาทุกอารมณ์ทั้งเสียใจ คบิงหา และว่าเหว

2.2 การเปรียบเทียบโดยนัยหรืออุปสัจจน์ (Metaphor)

วิธีเปรียบเทียบคล้ายกันกับอุปมา แต่ไม่ใช่คำเชื่อม เหมือน คัจ ดัง เช่น อุปมา
แต่นำเอาลักษณะเด่นของสิ่งที่เป็นหลัก เที่ยบนั้นมากล่าวทันที มักจะใช้เป็นคำเรียกแทนคน
หรือ ภูประรรณอื่น ๆ เพื่อแสดงการดูหมิ่นเหยียดหยามหรือยกย่อง ชมเชย เช่น

พระบาทเจ้าใจเข้มคไฟ กูจักไปคุดหน้าชายโจรมรณา
สังเลาปลัดอบหลี่สมมทุบกด นีเด พระบาทเจ้ากิวโกรช
โกชา เสนาไหลหลังเมื่อทูลท้าว กูจักไปพินมียันดิงโอง
คนถอย ลูกชีฮายทำใ้หนายแทน¹

¹ เรืองเดียวกัน, หน้า 80.

พญาฝิ่นต์ได้ทราบข่าวว่า มีชายหนุ่มสามารถลักลอบเข้าไปชมพระชิตาในปราสาท ซึ่งมีทหารเวรคด้อมรักษาแข็งแรงได้ ก็กริ้วโกรธมาก เรียกท้าวกาพะเกษว่าเป็น "ชายโจร" เพราะถือเป็นการกระทำของโจร และเรียกนางมาลีจันทร์ ซึ่งเป็นใจกับท้าวกาพะเกษ ไม่รักนวลสงวนตัวตามประเพณีว่าเป็น "หญิงโลงคนถ้อย" เลวทรามอย่างยิ่ง การใช้คำเรียกเช่นนี้ทำให้เห็นภาพพจน์ตัวละครได้ชัดเจนว่ามีคุณสมบัติอย่างไร และทำให้ใคร่สคำที่แปลก ๆ ออกไป ไม่เกิดความซ้ำซาก นอกจากพญาฝิ่นนต์จะเรียกท้าวกาพะเกษว่า "ชายโจร" แล้ว ก็ยังมีเรียกว่า "เซยโจร" เพราะแอบมาฝากตัวเป็นเซย โดยที่พญาฝิ่นนต์ไม่เห็นชอบด้วย ซึ่งนับว่าให้ภาพพจน์ดียิ่ง

บัดนี้ โจรลอบค้นชะโมยเข้าลอบนาง เขาจักไป
 เหม้างเซยโจรย็อง สูงจจัดพวกตั้งขุนท้าวแตกอง¹

การเปรียบเทียบโดยนัย ซึ่งแสดงความหมายโดยไม่ใช้คำ เชื่อมแสดงอาการเปรียบเทียบมีอยู่มาก ผู้อ่านผู้ฟังจะต้องคิดเพิ่มเติม เชื่อม จึงจะใ้ภาพที่ชัดเจนให้ความรู้สึกขามซึ่งนับว่าเป็นความสามารถของกวี ในการเลือกใช้คำได้อย่างกะทัดรัดเหมาะสม

อันว่า กุมารน้อยใจเมืองแมนหล่อ มีชายช่อนคัน
 ชมขอเซววัน พระเอย²

กุมารน้อย หมายถึง นางมาลีจันทร์ผู้เฟื่องจะจำเรียวรับ แคนางเบ็ที่รักของพญาฝิ่นนต์อย่างหวงแหนยิ่ง จึงมีความสำคัญเทียบได้กับ "ใจเมือง" เป็นที่ชื่นชมของชาวเมืองหัวหน้า คนมีใจเป็นสำคัญ เมื่อขาดสิ่งนี้แล้ว ย่อมดำรงชีวิตอยู่ต่อไปไม่ได้ กวีจึงเปรียบช่อนความว่า ถ้าเมืองเป็นเหมือนคน นางก็จะมี ความหมายตอคนนั้น รวากับใจของเขาที่เคี้ยว ส่วนรูปโฉมของนางนั้น ถึงงดงามราวกับเหวดดวงมวบนันแต่่งให้งาม "แมนหล่อ" จึงหาที่ติไม่ได้ นับว่าเป็นความเปรียบที่กินความรู้สึก แสดงความสามารถในการเลือกใช้คำของกวี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

การเปรียบเทียบหนึ่งเป็นครก ผู้ชายเป็นสากกระเบือ ไซ้หอมข้าว สะทอนสภาพสังคม
อีสาน ที่ต้องหอมข้าวควายนื้อ คำเปรียบอุปมาอุปไมยเช่นนี้เป็นภาษามหาชนสามัญชนไม่ใช่ศัพท์สูงแบบ
วรรณคดี ในราชสำนัก ซ้ำให้เห็นว่าเรื่องกาพะเกษเป็นวรรณคดี ชาวบ้านแท้จริง-

บัดนี้ น้องหากนอนเถียวแล้งเอ๊กก็เถียวคึก
มีแตกบมีสากหอมคำไค้เซาบขาว แท้แล้ว¹

คำ เอ๊ก เถียว และ คึก (คี่) มีความหมายว่า หนึ่งให้ความรู้สึกอ้างว้าง โดด
เดี่ยว ครกและสาก เป็นของใช้คู่กัน ซากอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ไซ้ประโยชน์ไค้ไม่ได้ทั้งสิ้น
ฉะนั้นเมื่อท้าวกาพะเกษจากนางกินรีทั้ง 3 ไป จึงทำให้นางเป็นทุกข์ยิ่งนัก การครองชีวิต
อยู่ไม่มีสุขอย่างไค้เลย

2.3 ปลุกชีพฐาน (Personification)

การใช้ภาพพจน์ให้สิ่งที่ไม่มีชีวิต ทำอาการได้เหมือนกับสิ่งมีชีวิตช่วยให้ผู้อ่านสร้าง
จินตนาการได้ลึกซึ้ง กว้างไกล โดยอาศัยประสบการณ์ที่เคยมีกับตัวเองมาก่อนเป็นส่วนเทียบ
เช่น เปรียบเสียงโห่ร้องในกองทัพโห่ร้อง และขึ้นนกลบเป็นเตรียมสลับปะทุที่ต้นที่ ดังกระตี๋ม
กองไปทั่ว ราวกับแผ่นดินสะอื้นจะแตกทะลายนทีเถียว.-

พลโห่ร้องดินฟ้าฟุ้งเพื่อน กางปิ่นไค้คูก
บนเค็งคั้น เป็นคั้งดินสะอื้นเหมือนนที
ขว่าด่มทะลาย แท้แล้ว²

เสียงสะอื้นของบุคคลเกิดจากแรงเก็บกคภายในใจ สะทอนออกมาเพื่อคลายภาวะ
ที่บีบคั้นจนหัวใจของคิมจวนจะแตก แผ่นดินกว้างใหญ่ไพศาล ปริมาณโห่ร้องก็กระแน่นหนักไป
หมด เมื่อส่งเสียงโห่ร้องพร้อมกับเสียงเครื่องอาวุธ จึงทำให้เกิดอาการเหมือนกับคนสะอื้น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 172.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 307.

เพราะความคับแค้นใจ เสียงระอื้นค้อยู่นาน ไม่ขาดหายไปทันที เช่นเดียวกับเสียง โกลาหลของไฟพลักษณ์จำนวนมาก นับเป็นภาพพจน์ที่กินความกว้างชัดเจน

ลักษณะที่น่าสังเกตรวมถึงบุคลาธิษฐานอีกประการหนึ่งของนิทานชาดก หรือวรรณคดีไทยทั่วไป คือ การที่กำหนดให้สิ่งมีชีวิตอื่น เช่น นก ยักษ์ สัตว์ต่างๆ เป็นต้น มีความเข้าใจเรื่องราวต่างๆ สามารถสื่อสารได้ เช่นเดียวกับมนุษย์ หรือมีความสามารถเหมือนมนุษย์ธรรมดา ในตอนต้น เมื่อมามณีภาพพาดทวาทะ เกษออกเที่ยวป่า โคพบนกสาธิตา ซึ่งสามารถเจรจาเข้าใจภาษามนุษย์ได้ ทวาทะ เกษจึงขอให้คนนำข้าวกลับ ไปทูลบิดามารดาด้วย เพราะเกรงจะเป็นกังวล ด้วยไม่ทราบว่า ทวาทะ เกษไปอยู่ที่ใด นกสาธิตารับทำตามทันที

แต่นั้น สาธิตาแก้วฟังกลอนจำใจ นกทะยานวิ่งนำ
 หมายคำดวงไป ... .. นกกับนบอแจงกลอยกลาว
 พญาหลวง ตามคำมีข้อนช่วยเนียน¹

กวีไทยนิยมใช้กล่อความในใจ เช่น ใน ทะเลงพ่าย พระมหาอุปราชาวานนทสู่อความรักถึงนางในระหว่างที่เดินทางไปทัพ -

- สัตวาวานเห็จห้อง ทาวโพนม
- ยังอนุชเจ็ดโถม ฟ่องฟ้า วลา
- สาธิตาอย่าพลอดพอ ลำพัง เลยนา
- วานประเวศสูวัง สักน้อย วลา

2.4 การใช้อุทาน

การเปรียบเทียบโดยยกตัวอย่าง หรือข้อเปรียบเทียบที่แพร่หลายอยู่แล้วช่วยให้ผู้อ่านผู้ฟังเห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น ต่างจากการเปรียบเทียบอื่นในข้อที่ว่า ยกเนื้อความ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

² สมเด็จพระบรมนาถคชินทร์, ทะเลงพ่าย, หน้า 38.

มีถ้อยคำขยายมากขึ้น มีใจการเปรียบเฉพาะถ้อยคำเท่านั้น มีใจอยู่มากทั้งในรูปฉญาและนิทานเก่า

2.4.1 อ่างโวหารเปรียบเทียบ (Analogy)

โวหารเปรียบเทียบ เรียกในภาษาอีสานว่า ฉญา

ฉญา (ฉะ-หยา) ตรงกับคำว่าบัญญัติ (บ) และ ประชญา (ส) เป็นคำคมที่นิยมกันในท้องถิ่นอีสาน เนื้อความชวนปริศนาให้ตีความ เป็นการแสดงภูมิปัญญาของผู้พูด ที่เลือกสรรปัญหาที่ตรงกับเหตุการณ์เฉพาะหน้า และถ้อยคำที่นำมาใช้มักจะมีสัมผัสคล้องจองง่ายแก่การจดจำ ฉญาที่กล่าวอย่างเหมาะสมจึงช่วยสร้างจินตนาการได้อย่างดี

เมื่อท้าวกาพะเกษไปแะพักที่เมืองพญาฝึมนั้น หญิงชาวเมืองโคได้เห็นรูปโฉมพระองค์ ต่างก็ปรารถนาจะได้ไปเชยชม หม่อมชาวเมืองจึงกล่าวฉญาเตือนเสียดว่า พวกคุณนั้นเป็นแต่เพียงไพร่.-

เพื่อนั้น แม่ธรรมชาติ เชื้อมะณี ชาติคุณโอง บ่หอมเทียบ
 งามดูดีก็เลือกซึ่มหมองเสรา คือตั้งมะณีนิลแก้วบ่หอมแถมหินแธ
 เชื้อชาติแสงบ่เทียบซอหม่หงษ์โคแล้ว เหาบี่ คือกาคำบี่ให้ยืม
 หงษ์หอนคองคือรือ เหาคือชาติก้านั่งคำโคกบ่งาม นั้นเด¹

ท้าวกาพะเกษเปรียบเหมือนแก้วมณีมีค่าควรเมือง ย่อมไม่เหมาะที่จะมาเกลือกโคลนตมให้เสราหมอง แก้วมณีเช่นเวลานี้ ย่อมไม่ปะปนกับกรวดหิน แร่กาบ่ยอมไม่อาจจะไปเทียบหน้าเป็นคู่กับหงส์โคเลย ชาวกล้าดาบ่ล่อยไว้นำไปปลุกคำ ย่อมเสียประโยชน์เปล่า

กล่าวได้ว่า กวีเลือกอุทธรณ์โคเหมาะแก่ฐานะผู้ฟังชาวบ้าน นำเอาสิ่งของที่เป็นธรรมดาตามกล่าวอ้าง เช่น เพชรพลอย ซึ่งมีค่าสูงสวยงาม เป็นที่ปรารถนาของคนทั่วไป หงส์ซึ่งเป็นสัตว์ในนิยาย จักอยู่ในวงศ์ตระกูลสูง รักษาความสะอาด ย่อมไม่เกลือกด้วยกับแร่งกา ซึ่งเห็นโคทั่วไป กินทรากสัตว์เน่าเหม็น และชาวกล้าที่ใช้ปลุกคำ สิ่งเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านผู้ฟัง

¹ พระอริยานุวัตร, กาพะเกษ, หน้า 40.

การที่หนุ่มชวามานกล่าวคำทนิสาวที่ผันจนเกินตัว โดยใช้คำฉญา เป็นการให้ข้อเปรียบเทียบที่เข้าใจง่าย ชัดเจน และมีรสแตกต่างจากรรณคดีเรื่องอื่น

นับแต่ นางหอกไถ่น้ำนาคตัวชวัญ ราตรีวันถายปูนเป็นเนื้อ
คือคิงบุปผาซ่อนซ่อน เจือแกมกึ่ง ดวงดอกไม้ยามแจ่มที่นหอม
กะยอมยอยอึ้ง เคือนสามสัตว์ตะพิช จิวแบ่งถวนหลายชั้นเชิง
ระดู . . . . . โอนอ ทุกชะ เวทนโ้อแสนแสนทรวงกะสัน
คณิงมาคานยลิมพอนอย มาลีจันทร์ ¹

- นับตั้งแต่ท้าวกาทะ เกษเสียชีวิต นางมาลีจันทร์ เสราโศก เป็นทุกข์อย่างยิ่ง เวลาเปลี่ยนจากวันเป็นเดือน นางมีแต่ความระทมทุกข์ เหมือนคิงดอกไม้บานยามแดงดำต้นแห้งเหี่ยวซากกิ่งใบเป็นขอนไม้ทั้งนั้น ดอกไม้ก็ชั่งกะตายบาน หากกลิ่นหอมไม่ได้เลย นางไม่เป็นอันกินอันนอนใดๆทั้งสิ้น กวีเปรียบเทียบทุกข์ของนาง เป็นฉายาว่า ผลไม้รสเปรี้ยวต้องจิ้มเกลือจึงจะกินอร่อย จักเป็นของคู่กัน เรือต้องจอดไว้ใกล้ฝั่ง จึงจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ต้องการ โดยสาร ดอกเล็บมือนางชวามอยู่กับคนส่งกลิ่นหอม แต่เมื่อเก็บจากตนไปนานแล้ว ความหอมก็คลายลงจนสิ้นกลิ่น

ขอเปรียบเทียบของกวี เป็นเรื่องธรรมดาที่ชาวบ้านรู้จักดี ท้าวกาทะ เกษ และนางมาลีจันทร์ต่างเกิดมาคู่บุญกัน เช่นเดียวกับผลไม้กับเกลือ ไม่ควรจะห่างกันให้เหมือนเรือใกล้ฝั่ง แต่ควรจะให้คู่เคียงกัน เหมือนดอกไม้บานอยู่กับต้น จึงจะดูงาม

2.4.2 อ่างนันทานเกา (Allegory)

เมื่อท้าวกาทะ เกษลอยเข้าหานางมาลีจันทร์ในปราสาท โอโสมให้นางรับรักนั้น นางมาลีจันทร์ ได้ชักนันทานเรื่องนางเจียงคำ ซึ่งจัดเป็นครั้งนุชย์ครั้งเทวดา พาบริวารไปชมสวน เทวดาโคดมสมเอาหนุมตางเมืองมาใหชมในปราสาท ต่างชื่นชมสมสุขกัน จนลืมเรื่องต่างๆสิ้น ความทราบไปถึงพระบิดา จึงให้คนมาเอาตัวภุมมานั้นไปประหารอย่างทารุณ เอาศพลีศพลอยนำไป เกิดเคียดกรอนถึงพระอินทร์ ต้องบันดาลให้พระดานีมา

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

พบ นำไปบุงชีวิต ให้เรียนวิชาต่างๆตามเขี้ยวราชูญ จึงได้คุมพลกลับมาแย่งชิงเอานาง
เจียงคำไปได้ ท้าวนางมาลีจันทร์เกรงว่า จะได้รับความเดือดร้อนเช่นนี้ จึงไม่อาจจะ
รับรักท้าวกาฬะ เกษได้ :-

น้องจิกชักเงื่อนข้อไซกจาวปางปดม ยังมีนางเจียงคำถูก
แมนนางฟ้า โสมเสี้ยมแกวอินทรแปลงทองสุป เข็งซาเท่า
แดนฮอกลาวไกล แนนนำเกี้ยวกุมารท้าวทาง บากีฟ้าไฟ
นอยไปหลันแฉวสวน แนน อูบาททองเทวดาทังแคง ลมกิด
วันพาดฟงทะรังเท่าหัวเมือง เทวดาอุมเอามาสมสู่ สองอยู่
ซอนชมหลันนอยสำบาย เห่งนานล่ำวือระคำแฉ เอ็งฮอดใจ
พญาสันโกธรเค็ม จึงบอกพวกลอมมาท้าวผูกกุม เขาก็กุมเอา
ท้าวมายำคั้นเอือม มุกมอดเมี้ยนมรผนังตายจาก เขาก็กัมใส่
น้ำแพนอยล่องไหล ก็จึงเลยเทือกฮอนเจิงราชอินทว จอม
รัสสีแฉวไพรมาพอ รัสสีเจ้าเคินคิงมาจวบ เอาแจมเจ้าไป
เคียงโนคคั้น คั้นทะราชท้าวกลับเกิดคั้นมา เอียงฮาคมซุกของ
เลยได้ ทะยานเจิงไทเมืองคนจันทร์ประเทศ เคาไพรนอย
พลล้านยาคเอา อันนี้เขากลาวเวามาแต่ปางปดม¹

กวีสร้างจินตนาการ ในสภาพของนางมาลีจันทร์ว่า ถ้านางรับรัก เป็นคู่เซย
ของท้าวกาฬะ เกษแล้ว เกรงว่าจะเกิดความทุกข์ร้อนทั่วหน้ากัน คำพญาฝึมนตญูบิดานางก็
จะทำบาป ฆ่าท้าวกาฬะ เกษ ส่วนนางก็จะต้องทนทุกข์ เพราะพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักท้าว
กาฬะ เกษเองก็ต้องรับกรรมถึงชีวิต "กลัวแต่เวร เจิงท้าวกรรมหลันนาวสง กลัวแต่พระ
บาทเจ้ามระเมี้ยนจากเอือม" ทั้งได้แจกแจง เรื่องราวความเป็นมาของนาง เจียงคำและ
คู่บุญที่เทวดาอุมสม จนต้องรับเคราะห์อย่างทารุณถึงขนาดเซ็ดเนื้อเอาเกลือทา "เอาท้าว
มายำคั้นเอือม" เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความเกรงกลัวบาปที่จะมีสืบไปภายหน้า ตามที่นาง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

มาลีจันทร์ก็เห็นน้อยอย่างชัดเจน ทั้งที่ไม่เคยรู้เห็นมีประสบการณ์ต่อการลงโทษ เช่นนั้นมากจน ส่วนท้าวกาพะ เกษ กลับหันเหความคิดของนางมาลีจันทร์ที่มีต่อนิทานเก่า เรื่อง นางเจียงคำ* ไปอีกด้านหนึ่ง ให้อ่านเลือกคิดเห็นภาพความสุขสมของนาง เจียงคำและท้าวสินไชในภายหลัง มีอ้างถึงความตายอันเป็นชะตากรรมนั้นเลย กลับนึกเห็นความกล้าหาญของท้าวกาพะ เกษ ที่ไม่เกรงกลัวความตายโดยแมแต่น้อย เพราะถือว่าถ้าเกินความสามารถจะสู้รบได้แล้ว ก็จะไม่กัมนารับผลกรรมนั้น เพราะความรักที่มีต่อนางนั้นล้นเหลือ จึงมุ่งมั่นจะให้ลูกความประสงค์ให้ได้ ตามวิสัยกษัตริย์ "ชาติที่ของอยู่ไกลมือแล้วข้างบายแท้แล้ว กับมีแม่เห่า เอื้องฮอกราชา" นับว่าเป็นการสร้างจินตนาการให้อ่านคิดคล้อยตามความรู้สึกของพระและนางได้อย่างลึกซึ้ง

จากนั้น ท้าวกาพะ เกษ ได้ชักเอานิทานเรื่องเดียวกันนี้ แต่ตัดตอนให้เห็นเฉพาะที่เป็นความสุขว่า นางเจียงคำนั้น เคยไปเที่ยวสระอันสวยงามที่เชิงเขา หน่อเนื้อกษัตริย์ชื่อท้าวสินไช เดินทางมาถึงสระนั้น ได้พบกันและเกิดความรัก เมื่อเดินทางกลับมาถึงเมืองเบ็ญจาน ก็ได้แต่งการไปสู่ขอ ได้ครองราชย์มีความสุขสืบไป -

โอนอ พี่จ๊กจ๊กเงื่อนให้เห็นฮ่อมโลกา ยังมีนางเจียงคำลูกแมนเมืองฟ้า นางก็เคยไปหลั่นสะพังทองไชยะมาต ในขอบชั้นเขาชั้นหว่างตอย แต่้นั้น ยังมีสังคะบาดท้าวชั้นชื่อสินไช จรดงไปฮอดสะพัง เขายัง เลยเล่ามีสาว เชือกินนะวีลงอาบ ยินแมนแมนมะโน ไท้ขอบพระทัย พระก็ค่านกล่าวน้องขอฮวมเฮียงสอง เสนหาฮักฮ่วมเผื่อแผงผ่น คันมาเถิงห้องเบ็ญจานนครราช ตกแต่งไข้โอมน้อยหน่อแมน สองก็ไต่ก่อสร้างเสวยราชเอื้องฮอมย์ อันนี้ ครองภูษานกล่าวมาภาพัน¹

2.5 อติพจน์ (Hyperbole)

การพูดเกินความจริง เป็นการ เน้นความรู้สึกให้ความหมายถ้อยคำหนักแน่นขึ้น วิธีที่ใช้บ่อยมากที่สุด คือ การใช้คำแสดงจำนวนที่มากมายเกินจะประมาณได้ เช่น

* กล่าวไว้แล้วในวิทยานิพนธ์นี้ หน้า 17. อนึ่ง พระอรุยานวัตร ผู้ชำระเรื่องกาพะ เกษ กล่าวไว้ในบทควาน่าว่า นักปราชญ์เมืองลานซางในยุคต้นเมืองเซียงทง คือ หลวงพระบางเดียนั้น เป็นผู้แต่งเรื่องกาพะ เกษ และแต่งกอนศิลป์ชัยแน่ ทำให้ใคความเป็นเค้าว่า นางมาลีจันทร์และท้าวกาพะ เกษ ต่างเคยโคพัง เรื่องท้าวสินไชมาก่อน เป็นผูกแก เรียบนั้งค
พระอรุยานวัตร. กาพะ เกษ. หน้า 59.

คิดตั้งแต่มารมากหลวงหลาย เต็มหงไฟทั่วแดน
 ดินหญ้า อันแตวากานม่างพานสว่างกับเกิด แสนโกฏี
 ก้าวคุมท้าวคั้งไฟ ท้าวปายเบื่องศรคาคั้งพะหลาย
 มารมีมุดคั้งไฟรวงกว้าง ขอคีม่างกองกันกับเกิด
 คือตัวเขมก่างาวเค็งเถิง เจ้าเออย¹

กำลังทัพของฝ่ายยักษ์ ที่กลุ่มรุมท้าวกาพะเกษนั้น มีเค้นป่าเขาทุกตารางนิ้วพื้นดิน และทุกหย่อมหญ้า เมื่อยักษ์ตายไปก็กลับเกิดขึ้นใหม่อีกประมาณได้ถึงแสนโกฏี (1 โกฎี เท่ากับ 10 ล้าน) ประดังกันเข้ามาราวกับไฟ ไม่มีช่องจะหลบหนีไปได้เลย ครั้นฆ่ายักษ์ จำนวนประมาณแสนโกฏีนั้นตายไป กลับเกิดขึ้นใหม่อีกหลายเท่าตัว ประมาณได้ถึง คือคือ (1 คือ เท่ากับ พันล้าน, 1 คือ เท่ากับ หมื่นล้าน) นับว่าฤทธิ์เดชของหมูยักษ์นั้นเหลือ จะกล่าวได้

ขอให้เพลงนาถผู้สืบสานอิกุ ออย่าให้เขินที่ซ่อน
 เห็นทางโทเร เอานองไปเทียบสองบหลอนพิพอดาย
 การแสนชั้นชือของเฮียงราช แมนจักทุกซ่หล่า
 เฮียมนองชิลอยเพียร²

นางยักษ์หลงเสน่ห์ท้าวกาพะเกษ ขอคิดความไปช่วย โดยยกของว่าทรงเป็นผู้ที่มี
 คุณค่าสูงประมาณราคาใด เท่ากับทรัพย์เงินจำนวนล้าน ถ้าหากนางได้เป็นสมณะแล้ว เรื่องพระ
 ทั้งหลายลำบากถึงขั้นที่แสนก็จะพยายามทำไปจนเสร็จ

ค่าบลดจำนวนในที่นี้ ให้ความรู้สึกว่าท้าวกาพะเกษเป็นผู้มีคุณค่าสูงส่งยิ่ง ไม่ใช่
 จำนวนนับหลายตัว แต่ให้ความหมายว่า ถ้าจะเทียบกับเงินทรัพย์แล้ว ก็ประมาณไม่ได้ นับจำนวน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 220.

² หน่วยนับของอีสานมีดังนี้: หน่วย ดับ ร้อย พัน หมื่น แสน ล้าน โกฎี คือ คือ
 คือ ทง อสงไขย

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

ล้านขึ้นไป ส่วนการงานทั้งหลาย แม้จะมีความยากลำบากประมาณสักแสนเท่า นางยักษิณี
ไคพรีน คำแสดงจำนวนนับ จึงให้ภาพพจน์ที่มากมายสูงค่ายิ่ง

ทวามอกนงคกงวาง เตือนกวาง หลายคำไม่ท
คำตื่นคำ¹

สภาพคนไม่ไปเฝ้ากว้างนี้มีหลายคน ที่เทียบจนไม่เป็นที่สังเกต แต่เมื่อกล่าวเขาไป
สะดุดเขา จึงจะรู้ได้ ซึ่งยากจะเป็นไปได้ว่ามีตาใบเช่นนั้น แต่เราก็ก็นึกเห็นภาพไควา
คนไม่เหล่านั้เห็นได้จริงและมีมากมายจนทอบไม่ทัน คำ "ตื่น" และ "คำ" เป็นภาษาที่ใช้กัน
อยู่เป็นสามัญ มีเสียงสัมผัสไพเราะ และให้ภาพพจน์

2.6 การใช้คำถามเชิงปฏิเสธ (Interrogation)

การใช้ข้อยกเว้นแสดงความสงสัย จะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ไคพรีนไม่ จะทำ
อย่างนั้นอย่างนี้ จะเป็นผลอย่างไร เบนความคิดและให้ความสำคัญเหตุการณ์ขณะนั้นไคยวง
ดี การตั้งคำถามเช่นนี้ มักจะไม่ต้องการคำตอบ.-

ภูถึเกิดเกโตแสนโกฏิปลายวธสา ลางลือขุ่นไปถางไธ
เพียง ลือว่าสุวรรณกลาเทโชพญาเวส บังเกิดเกิดเสมอเพียง
เก็งแดน ลือจักพาไฟคานคั้นหันหงอขาย ล้าโลกกว้างหาญ
เก็งจักรวาท กินแดนดินเก็งกันพญาท่า ลือจักสาพลกลาดอยกิน
ยอมเถร แคนเทศนั้นเขาวิชิงอนน้า มันฮ่ำแล้ววางมามีถอย²

พญาขี้มี ฝ่ายพญารามกอดเขาตอภูถึกับทวากาพะเกษ โดยลือที่รู้ว่า ตนเองมีชีวิต
อยู่ยืนยาวมาจนถึงแสนโกฏิตีแล้ว มีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือทั่วไปไม่มีผู้ใดเปรียบได้ หรือ
ทวาวเวสสุวรรณาจะมาเกิดในโลกมนุษย์จึงมีผีบ๊อดเคียดขมคน ฉะนั้นสมควรที่จะพาไปพรากกลับ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 230.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 297-8.

คืน ไม่เข้าต่อสู้ให้ใครชื่อว่าแพ้หรือไม่ แต่ตัวเองมีชื่อเสียงเลื่องลือ มีอำนาจทั่วโลกมนุษย์
 ทัชเทียมกับท้าวเวสสุวรรณ สมควรหรือที่จะพาไพร่พอมายอมอ่อนน้อม เพราะจะเป็นที่
 เย้ยหยันของคนทั่วไป พญายักษ์ใครครวญแล้วก็ตัดสินใจเข้าสู้รบไม่ยอมถอย

คำ ลาง หมายถึง โบราณ ลือ แสดงความไม่แน่ใจ จะอย่างนั้นหรือไม่อย่าง
 นี้หรือไม่ การแสดงความสงสัยตามตัวเองเช่นนี้ ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจสภาพจิตใจของ
 พญายักษ์ได้ดีว่า เกรงมารมีของท้าวกาทะ เกษ แต่ก็รักศักดิ์ศรีตัวเองเช่นกัน

2.7 การ เล่นคำ (Puns on Word)

คำๆเดียวอาจมีความหมายได้หลายอย่าง การเลือกใช้ความหมายต่างๆเหล่านี้
 นั้น ใ้รสชาตในการพรรณนา ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความบันเทิงใจได้มาก เช่น

พี่ก็ฮักฮุยน้องแลหน้าหล้าดาบ พี่จักฮุบมาให้อันโคยนิยาก
 แพงเออ อ้ายนี้เป็นคังไซใส่โตหลังหลายหมาน ถึกก็ใส่
 ไร่ถึกก็ใส่ไร่ตามข้างกะเบิมปลา ชื่นเออ คันน่องบฏณา
 ชายทอนฮิเยียงแยงฮู พันขอให้พันชนังพันเสนาหาเฮียงฮ่วม
 เฮียมเออ ลุขอให้ลูไซทอนนางน้องอ้ายดาบพราง ฮัก
 ก็ให้ฮักฮุยน้องจิดจอกหัวอก ลงก็ให้ลงลายเคียวอ้ายเบือน
 รังราว สะก็ให้สะสองแจงเห็นฮ่อมพระไมตรี แคทอน พัน
 ขอให้พันชนังติดสอดเงิงทางโต ขอให้หนึ่งเขาเยือนกะขวน
 สีใส่ท้อ อ้ายให้เงินซากแห่งตันทางบ่องฮิไหล แทนอ¹

ท้าวกาทะ เกษพรรณาคำความรักที่มีคอนางมาลีจันทร์ โดยเปรียบเทียบกับไซคัก
 ปลา จะโคปลาหรือไม่แล้วแต่ปลาที่ปรารถนาจะเข้าไป ถ้านางจะไม่เมตตาเลยก็ไม่มีใคร
 ว่า แต่ถาจะ "พัน" ก็ขอให้ความสัมพันธ์แน่นเหนียวเหมือนเชือกพัน ถาจะ "ลู" ก็ขอให้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

มีโชคช่วยความรักแท้ของนาง ขอให้นางรักพระองค์เต็มหัวใจ คิดเห็นสิ่งใดเป็นไปตามกัน
ไม่ผิดเพี้ยน ขอให้นางเห็นโมตรี้ความผูกพัน และรักตอบไม่มีเสื่อมคลายตลอดไป

กวีใช้ เสียงคำ เป็นตัวนำ แล้วตีความว่าเสียงนั้นมีความหมายอย่างไร "พัน"
อาจจะหมายถึง ผูกพัน-พันธะ เชื้อพันธุ ผนวพรรณ ก็ได้ กวีจึงย่ำในความคิดที่ว่า "พันธะหนึ่ง"
ขอผูกพันที่ "พัน" ความรักเขาไว้อย่างแน่นเหนียว "ลง" ไม่มีความใดพิเศษ กวีใช้คำว่า
ลง ในความหมายว่า จัดทำคำเป็นการโดยเพิ่มความขยาสมาคิด ๆ และ "สะ" ถือเป็น
เสียงกร่อนของคำ "สอง" ทำนองการกร่อนพยางค์หน้าของคำซ้อน (อัฒาส) เช่น ริกริก
เป็น ะริก ความหมายในที่นี้คือ แจ่มแจ้งใค้ความชัด ทำให้คำมีจังหวะ และเสียงไพเราะ
ขึ้นด้วย การเล่นคำสะมารับกับคำสะสองต่อมา จึงได้ความว่าขอให้นางเข้าใจโมตรี้ของ
ท้าวกาฬะเกษอย่างชัดเจน "สอง" จนเห็นได้แจ่ม "แจ้ง" นับเป็นการเล่นคำที่ให้ความ
ไพเราะ และได้ความหมายสมบูรณ์

กลวิธีการเล่นคำที่ใช้อยู่มากอีกอย่างหนึ่ง คือ การใช้คำซ้ำ ซึ่งมักจะเป็นคำ
เลียนเสียงในบทบรรยาย เน้นความใหญ่อานเห็นภาพพจน์ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

ยักษ์ใหญ่กล่าคั้งเขมคั้งฝาง วางศรแสงฮวดแสงฮวาย
เบื้อง ทมทมกองกวนดินฟ้าแตก¹

ทมทม เป็นเสียงกระหึ่มดังเป็นระยะเกิดจากการที่ญาติวงศ์ของพญาโชนแสดง
ฤทธิ์อำนาจต่าง ๆ มี ยิงธนู เป็นต้น ในระหว่างการสู้รบกับท้าวกาฬะเกษการใช้คำซ้ำในที่
นี้ ให้ภาพพจน์ว่าเสียงนั้นดังเป็นจังหวะกระชั้นมาราวกับฟ้าจะถล่ม

เตโชแข็งส่วนหางพะลึงไค้ ทายกองแก้วมรณา
นับโกฏิ โทคโตน้ำเลือดหลังลามไหล ไค้ชา
เหม็นสาบแมนคงฟ้า²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 259.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 259.

ในระหว่างการสู้รบนั้น พลยักษ์ถูกอาวุธตายกองกันเป็นภูเขาเลากา บาดแผลที่
ถูกอาวุธ มีเลือดไหลนอง กลืนคาวเลือดเหม็นไปทั่ว คำซ้ำ โทคโทค ให้ภาพพจน์ว่าเลือด
ไหลจากร่างกายพลยักษ์ที่กองสุมกันอยู่นั้นไม่ขาดสาย สระเสียงยาวให้ความรู้สึกว่าเป็นเลือดนั้น
ไหลจากทรวงอกที่กองอยู่สูง เป็นสายที่เดียว

ยักษ์ใหญ่คุมเค็มใหม่คังทวง ยักษ์ใหญ่เป็องกำ
เงือกสรแสง เค็งเค็งคังคัง ดินตาชว่า ปืนแสง
ขึ้นเวหากองเก็อน¹

กวีใช้ประธาน คือ ยักษ์ใหญ่ มีอาการโกรธแค้น และปลดอาวุธออกมาเงือกเงื่อ
เตรียมต่อสู้ เสียงปลายกระบอกลั่นกระทบพื้นดินคังคัง ส่วนลูกปืนก็บินว่อนทั่วท้องฟ้า การ
ที่ใช้ประธานทำให้รูปประโยคสมบูรณ์ ให้ภาพพจน์ชัดเจนว่า ประธานมีอารมณ์โกรธแค้นหนัก
แน่นจริงจึงทำอาการอย่างกระทกหั่นฉุนเฉียว เสียง " เค็งเค็ง " ที่
ซ้ำกันนั้น ให้ความรู้สึกว่าเป็นเสียงของแข็งกระทบกันดังติดต่อกันไม่ขาดระยะ

2.8 การใช้เสียงสัมผัส (Alliteration)

เสียงสัมผัสที่ไพเราะ ไบวาจำเป็นสัมผัสสระหรือพยัญชนะเพิ่มรสคำและ
ความรู้สึกเปิดคิดได้ ตามที่กล่าวไว้ในลักษณะสัมผัส และภาพพจน์แล้ว บทพรรณนาตอน
กาสะกานเดินดง เป็นตัวอย่างให้เห็นชัดว่า กวีเลือกใช้คำอย่างประณีต

คองขวางขันไพร ขันทแสนยาน ภูวนาถเจ้าเคินผาย ผายผาย
สีตานนอยเดินเคียวคั้นเคียว มาวังขวามเขากวาง เก็อนกวาง
กุมารท้าวทงกะฉนออกสัน คิดเค็งแมแจมเจ้าหิว ให้อ่ำไฮ หลัง
คอกไมกานก่องบุงก่อง บาก็ยิ้นคี่ผายล่าคอยยาม ค้อย ภูมิเข้า
คองเลาแสนเหล่า หลังล่าไมล่า เลี่ยนป่าเลี่ยน ศรีชอาดทาว

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 258.

ทุกขแห่งโศกแสง ในตงหลวงกว่าไกลคือไกล อาชะไนยข้ามเขา
 ค่ายามคำ ภูวนาดเจ้าใจสิ่งสูงหลัง ทุกหนอนไมข้องขอ เขียวนืด
 พุนเขอ คงหลวงตัดมีคมุงเป็นมุง คอยหลวงชั้นไพรขวางเป็นขวาง
 หลิงล้ำไมคงสำเป่าสำน ภูชัยท้าวทยานคอยเคินคยเห็นแตกคย
 โหลนอยเป็นฉานฉัดฉัน เห็นตอกไมกานกงอินทร์กง เห็นแต่เกรือ
 ทนามหวายป่ากระจายเป็นต่าย อาชะไนยย้ายคงยางเขื่อนยาง
 ภูวนาดเจ้าใจทิวทอดทิว พึงยिनกบุดสองในเหล่าคอนเลา พุนเขอ
 ทะนึ่งคานฮ่ำโฮตั้งให้ เกรไรฮองในตงเสียงสูง ฝั่งฮองแดง
 เขาหงวมเหงา นกเคาฮองบินแอวเสียงแอมว แสงแนวบินเลียน
 เขายามเช้า ศรีคานน้อยโสภาใจทวา อกว่าฮอนคิงหน้าฮองหลัง¹

เสียงคำที่กวีเลือกใช้จะเล่นพยัญชนะและสระเดียวกัน แต่ระดับเสียงต่างกัน เช่น
 ชัน-ชันต์ ฉ่าย-ฉาย เคิน-คั้น เคี้ยว-เคี้ยว ทำให้เกิดความไพเราะ และให้ความหมายไป
 พร้อมกันด้วย คือปากดงที่ทอดขวางหน้า (ชัน) อยู่ นั้น มีบริเวณ (ชันต์) หว่างขวางมาก
 กวះเกษกุมารคอยเคินทางเหี้ยวไป ฉ่าย-เนน-ฉาย ให้ความรู้สึกว่าเป็นจังหวะเคินมา
 ทาวกวះเกษประพาสปากครั้งนี้เพียงคนเดียวอย่างโดดเดี่ยว คั้นให้ความรู้สึกวาทองมุงหน้า
 ไปให้ไค้ไม่มีคอกจับระหว่างที่มาร่วงซามหุบเขากวางและปานั้น กวះเกษซึ่งอายุเพียง 14
 ปี ไร่ให้คิดถึงพระมารดา กวีใช้คำสัมผัสพยัญชนะแทนกวះเกษแบบอุปถัมภ์คือ แจมเจา
 ซึ่งให้ความรู้สึกวาทวះเกษ ยังเป็นเด็กอยู่ในวัยที่สดชื่น สดใส เมื่อพลัดแม่มา ประกอบ
 กับความหวังร้องไห้ว่าไรอยู่ ให้ความรู้สึกเชื่อมโยงกันพอดี คำที่กวีใช้ในตอนต่อไป คือ
 ใจทิว ให้ความรู้สึกวาทใจหวั่นไหวอ่อนระโหยเหมือนกับของที่ห้อยแขวน เพราะความหวังที่คิด
 อยู่นาน "ทอด" ให้เสียงสระ /ออ/ ที่ให้ความรู้สึกวาท รุมประดังเกาะคิอยู่ยาวนานตามพยัญชนะ
 ค ซึ่งเป็นคำตาย

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 31-32.

ภาพพจน์ที่กวีกล่าวถึงว่ากว้างขวาง "หลวง" เมื่อคำลงความมีคปกคลุมไปทั่ว
ราวกับมุ้งสีค่าคลุมไว้ คำมุง และ มุง เป็นพยางค์สระเดียวกัน ต่างเสียงวรรณยุกต์เท่านั้น
แต่ ความหมายเด่นทั้ง 2 คำ คือ บิดล้อมกรอบไว้ "มุง" ราวกับอุปสรรคณ์ "มุง" แสดงว่า
กวีเลือกใช้คำที่ทำให้สัมผัสไพเราะ ให้ภาพพจน์เด่นชัด นิใช้ใช้คำประเภทสัมผัสพาไปเลย และ
ความไพเราะเช่นนี้มีอยู่ตลอดเกือบจะทุกวรรค

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชิปพงศ ประพันธ์ อธิบายว่า กวีนิพนธ์ คือ "การ
ใช้คำให้สื่อสารความชัดเจน หรือ ความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ให้ได้ลงอย่างประณีต สุขุม
และลึกซึ้งที่สุด"¹ คำในวรรณคดีนั้นมีคำอยู่ 4 อย่าง คือ คำของความหมาย 2 อย่าง และ
คำของเสียง 2 อย่าง คำของความหมาย ได้แก่ ความหมายตามไวยากรณ์ หรือความหมาย
ตามพจนานุกรมที่ใช้กันทั่วไปเป็นกลาง ๆ และความหมายของแต่ละคำ ที่เนะภาพให้ละเอียด
ออกไป ส่วนคำของเสียงนั้น ได้แก่เสียงในพยางค์หนึ่งหรือหลายพยางค์ที่คล้องกัน ซึ่งมีทั้ง
เสียงสัมผัสคล้องจองกันซ้ำกัน หรือต่างกัน และคำของเสียงที่เป็นคำนำ ซึ่งเห็นได้ชัด ได้แก่
ฉันทลักษณ์²

การใช้ภาษามีภาพพจน์ทำให้เนื้อเรื่องน่าสนใจติดตาม มีรสชาติลักษณะเด่น คือ
การเลือกใช้ภาพพจน์ที่เป็นธรรมชาติสำหรับชาวอีสาน สภาพท้องถิ่นที่แห้งแล้งจนเป็นเอกลักษณ์
ของชาวอีสาน ความเป็นอยู่ของประชาชน และอุทากรที่คุ้นเคยกันอยู่แล้ว เป็นต้น ถ้อยคำ
ที่ใช้ก็เป็นคำสามัญ จึงทำให้เรื่องกาสะเกษ มีคุณค่าน่าสนใจชมในฐานะวรรณคดีของปวงชน

การใช้ขอเปรียบเทียบที่แปลกออกไปจากวรรณคดีอื่น ๆ เช่น สภาพธรรมชาติที่
แห้งแล้ง ข้างของเครื่องใช้ที่เป็นสามัญ การใช้คำแสดงจำนวนมากบอกปริมาณคุณค่า ฯลฯ
เป็นภาพพจน์ที่ต่างออกไป ความแปลกใหม่เช่นนี้ นับเป็นความสามารถทางวรรณศิลป์ของ

¹พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชิปพงศประพันธ์, ภาษา วรรณคดี และวิทยาการ
(พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2504), หน้า 269.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 265.

ผู้เขียน ทำให้วรรณคดีมีคุณค่า เพราะความเป็นเอกของวรรณคดีอยู่ที่การคิดหาสิ่งใหม่ ที่ไม่เคยมีใครคิดมาก่อน มาแสดงเป็นคนแรก ในทางกวีนิพนธ์ ก็คือ การคิดเชิงเปรียบเทียบ และคิดหาโวหารใหม่ ๆ เเชิงสัมผัสใหม่ ๆ หรือแนวแสดงความในใจใหม่ ๆ¹

---

¹ เปลื้อง ณ นคร, นิราศ 25 เรื่องและวรรณคดีวิจิตร (พระนคร : โรงพิมพ์
ไทยวัฒนาพานิช, 2508), หน้า 1-26.

บทสรุป

วรรณคดีเรื่อง การะเกด ซึ่งเป็นนิทานชีวิตของบุคคลชื่อการะเกด เป็นที่นิยมของชาวไทยมานาน มีรูปแบบต่างกันไปตามสมัยและตามท้องถิ่น คือ ภาคกลางมีบทละครนอกและบทกล่อมเด็กในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีบทละคร เรื่องพญาจิงโจ้ บทละครโทรทัศน์และภาพยนตร์ และเพลงสมัยใหม่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ภาคใต้ มีเรื่องการะเกดและบทกล่อมเด็ก ส่วนภาคอีสาน มีนิทานธรรม เรื่องกาหะเกษ วรรณคดีทุกฉบับดังกล่าว ตัวละครเอกชื่อ การะเกด ตรงกัน มีเนื้อหากว้างๆ เกี่ยวกับการผจญภัยต่อสู้อย่างกล้าหาญและโลดโผน และเกี่ยวกับความรักที่ต้องพลัดพราก ต้องเผ่าคอยกันและกันอย่างทุกข์ทรมานคล้ายกันเป็นส่วนใหญ่ แต่มักจะจบลงด้วยความสุขของฝ่ายตัวละคร เอกที่ประพฤติชอบ ปฏิบัติตัวตามหลักธรรม

เรื่อง กาหะเกษ ของชาวอีสาน เป็นวรรณคดีฉบับเดียวที่สมบูรณ์ จัดเป็นวรรณคดีของราษฎรสามัญที่ชาวบ้านแต่งขึ้น เพื่อเป็นเครื่องบันเทิงอารมณ์ในหมู่ตนอย่างแท้จริง ถ้าพิจารณารูปแบบวรรณคดีแล้ว จัดได้ว่า เรื่องกาหะเกษเป็นนิทานทรงเครื่องจักรวาลๆ ทั่วหน้าของโรมานซ์ (Romance) มีลักษณะเป็นนิทานชาดก โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะสอนธรรมะเป็นแนวปฏิบัติแก่ราษฎรในท้องถิ่น และเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ซึ่งถือกันว่า เพียงแต่ได้อ่านได้ฟังก็จะได้บุญส่วนหนึ่งแล้ว ทั้งนี้คงจะเป็นเพราะ กวีผู้แต่งเป็นผู้ที่ใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา อาจจะถึงกับเคยบวชเรียนมาก่อน จึงผูกนิทานเก่าที่เคยได้ฟังมา เป็นเรื่องราว แทรกคำสอนตามหลักพุทธศาสนาไว้ตลอดเรื่อง โดยมีจุดหมายว่า ให้เป็นพุทธบูชา ถ้อยคำสำนวนที่ใช้ เป็นภาษาชาวบ้านที่เข้าใจง่าย ไม่ใช่ศัพท์สูงๆ หรือราชาศัพท์ที่แสดงว่า เจนจัดอยู่ในราชสำนัก แม้จะใช้ศัพท์ภาษาบาลี ก็จะใช้คำสามัญเคียงเข้ามาเสมอ เพื่อช่วยให้ชาวบ้านเข้าใจได้แจ่มชัด

การสร้างตัวละคร แม้จะเป็นไปตามแบบนิทานทรงเครื่องจักรๆวงต่างๆ พระเอกเป็นบุคคลพิเศษ มีความสามารถมีอำนาจวิเศษสารพัด ทั้งนี้ เป็นเพราะบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ประเสริฐ จึงเอาชนะได้ทุกอย่าง ไม่ว่าจะ เป็นยักษ์ หรือสัตว์อสูรที่มีฤทธิ์เดชเพียงใด กระนั้น พระโพธิสัตว์ก็ต้องทนทุกข์เพื่อชดใช้กรรมเก่า ก่อนที่จะเสวยสุขอย่างบริสุทธิในบั้นปลาย เป็นตัวอย่างให้เห็นชัดเจนว่า กรรมชั่วจะเอาส่วนบุญมาลบล้างไม่ไค้ทั้งสิ้น ฉะนั้น บุคคลจึงควร เป็นผู้ที่มีสติ รู้จักตนเอง และประพฤติตนให้ชอบอยู่เสมอ ตัวประกอบอื่นๆ จะมีบทบาทไปตามลักษณะที่กว้างไว้ คือ ฝ่ายดีจะช่วยสนับสนุนบทบาทพระเอก คอยคุ้มครองช่วยเหลือทุกโอกาสและทุกสภาพ ส่วนฝ่ายชั่วจะตามรังควาน ก่อความเดือดร้อนให้ไม่มีที่สิ้นสุด คอยจ้องหาโอกาสอยู่เสมอ ฝ่ายชั่วมักจะเป็นยักษ์ หรือสัตว์ที่มีพิษ มีกำลังมหาศาล แท้พ่ายแพ้อำนาจธรรม ตัวละครทุกตัวเป็นแบบ (type character) ตามบทบาทของตัวอย่าง เห็นยาวนาน ที่ดีก็ไม่มีที่ติ มีความอดทน อดกลั้น วางตัวชอบทุกประการ ควรที่บุคคลผู้หวังความสุขาวจะเอาเยี่ยงอย่าง เป็นบุคคลในอุดมการอย่างครบถ้วน ส่วนฝ่ายชั่ว ก็จะเป็นแบบฉบับความชั่วร้ายพร้อมทุกด้านอีกเช่นกัน คอยจ้องหาโอกาส หาจังหวะรังควานฝ่ายดีไม่มีเว้น เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป ย่อมมีกิเลสตัณหา โมโหโทสะเดือดร้ายเกิดขึ้นรบกวนได้เสมอ แต่ถ้ามุ่งมั่นใจตนเองได้ มีความมั่นคงไม่วอกแวก ก็จะบรรลุจุดหมายทุกอย่าง ตามคำสอนที่ว่า ขณะใจตนเองเป็นยอดชัยชนะ การสร้างตัวละครแทนคำอธิบายแบบนามธรรม ทำให้เนื้อหาคำสอนมีชีวิตจิตใจ โดดเด่นได้ ชวนให้ติดตามและจดจำได้นาน เหมาะสมกับความคืดอ่านของชาวบ้าน และให้ความบันเทิงพร้อมกันไปด้วย

สภาพสังคม ความเป็นอยู่ของชาวเมืองในวรรณคดีเรื่องกาทิฆะ เกษ คือสภาพบ้านเมืองอีสานในอุดมคติ เจ้าเมืองปกครองราษฎรอย่างยุติธรรม ทำบุญทำทานตามโอกาสอันสมควรสม่ำเสมอ จึงสอนธรรมแก่ราษฎรให้เป็นแนวทางปฏิบัติ และชี้ทางนิพพานอันเป็นบรมสุข พร้อมกันนั้นเจ้าเมืองและราษฎรก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด งานพิธีไคยราษฎรมีส่วนร่วมฉลองถวายเสมอ เป็นการปกครองแบบบิดากับบุตรที่สงบสุข ราษฎรเชื่อถือและปฏิบัติตามธรรมเนียม มีธรรมะในใจ แม้จะมีความเชื่อทางไสยศาสตร์และอำนาจลึกลับบาง

เช่น เชื่อความฝัน โชคกลางต่างๆ ก็เพียงแต่เป็นข้อคิดให้เป็นผู้ระมัดระวัง ไม่ประมาท เพราะอาจจะเกิดเหตุไม่คาดคิดได้ ความเชื่อเรื่องเทวคาถารักษา และอำนาจเวทมนตร์คาถา เป็นทางออกช่วยแก้ปัญหาที่ไม่สามารถจะหาเหตุผลมากล่าวอ้างได้คือ ชรามเนียมประเพณีต่างๆที่ปฏิบัติกันอยู่ เช่น การแต่งงาน การสู่ขวัญ เป็นเครื่องรักษาความสงบเรียบร้อย ทำให้เกิดความมงคลในสังคม ความวุ่นวายต่างๆไม่ปรากฏ แนวคิดเหล่านี้จึงเป็นคติสอนใจ ที่นอกเหนือไปจากคำสอนตามหลักพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง

ส่วนการใช้ภาษานั้น กวีใช้คำอีสาน ภาษอีสาน เพื่อให้เป็นนมรสของชาวอีสานอย่างแท้จริง แต่ก็ก็เป็นคำสามัญที่ใช้กันอยู่เป็นส่วนใหญ่ คนภาคอื่นที่คุ้นกับภาษาอีสาน ทอดจะฟัง เคารพความได้ไม่ยากนัก กวีรักษาดนหลักของอย่างเคร่งครัด ใช้สัมผัสตามที่ชาวอีสานนิยมกันครบทุกชนิด ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังได้รับรสไพเราะทางเสียงและสำเนียงพร้อมกันไปกับรสทางความหมาย ที่แสดงออกในภาพพจน์แบบต่างๆนั้นด้วย สัมผัสพยัญชนะของคำที่มีเสียงวรรณยุกต์ต่างกัน เป็นการเว้นจังหวะที่เหมาะสมกับการอ่านทอดเสียง หรือใช้ดนตรีประกอบตามที่เห็นเหมาะสม

คุณค่าทางวรรณศิลป์ของวรรณคดีเรื่องกาทะเกษนั้น นับเป็นตัวอย่างกวีนิพนธ์ที่ดีได้ การเลือกใช้ไค้ความไพเราะทั้งเสียงสัมผัสที่เป็นจังหวะ สำเนียง และความหมายต่างระดับตามเสียงวรรณยุกต์ ซึ่งเป็นศิลปะของฉันทลักษณ์อีสาน แปรลอกจากของภาคอื่นๆ คือ "เทภาวะ" แบบสัมผัสที่ใช้มีครบทุกชนิด เป็นการฝากฝังการประพันธ์ของกวีอย่างแท้จริง สมกับที่พระอริยานุวัตรท่านผู้รวบรวม ให้ความเห็นไว้ว่า เป็นวรรณคดีล้ำค่า ล้วนเพราะพริ้งยิ่งนัก เมื่อรวมกันเข้ากับเนื้อหาที่เป็นเรื่องของพระโพนสีตัว จึงทำให้ได้รับความนิยมแพร่หลาย และหลักธรรมที่มีอยู่จึงเป็นยา "แก้กลุ่ม" ชินานเอก

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, ภาษา วรรณคดี และ วิทยาการ, หน้า 265.

² พระอริยานุวัตร, กาทะเกษ, หน้า คำนำ 3.

ข้อเสนอแนะ

วรรณคดีเรื่องกาหะเกษของชาวอีสาน มีความยาวมาก และมีความไพเราะ ยิ่งนัก วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวรรณคดีอีสานเรื่องกาหะเกษ ในเชิงวิเคราะห์ ลักษณะเนื้อเรื่อง ประเภทของเรื่อง ทวีละคร เปรียบเทียบเรื่องกาหะเกษฉบับต่างๆ คุณค่าทางวรรณคดีและแนวความคิดทางสังคมไว้แล้ว ผู้ที่สนใจ จึงสามารถศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีอีสานเรื่องกาหะเกษ กับนิทานจักรวาลวงศ์ๆ หรือโรมานซ์ และนิทานชาดก เรื่องอื่นๆต่อไปได้อีก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปรียบเทียบคำภาษาอีสานกับคำไทย ซึ่งจะเป็นโอกาสให้ผู้สนใจวรรณคดีอีสาน ได้ซาบซึ้งคุณค่าทางวรรณศิลป์ อย่างลึกซึ้ง.

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บรรณานุกรม

หนังสือ

กรุงเทพ, ธนาคาร (ผู้รวบรวม). ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงมหาราช. พระนคร : สวีชาดู
การพิมพ์, 2518.

กิ่งแก้ว อัครถาวร. คติชนวิทยา. เอกสารนิเทศการศึกษานานาชาติ 184 หน่วยศึกษานานาชาติ กรม
การศึกษานานาชาติ, 2519.

โกชัย สาริกบุตร. การวิเคราะห์กลมทโนวินพนชไทย. เอกสารนิเทศการศึกษานานาชาติ 169
หน่วยศึกษานานาชาติ กรมการศึกษานานาชาติ, 2518.

กุหลาบ มัลลิกะมาส. คติชาวบ้าน. พระนคร : โรงพิมพ์ชวนการพิมพ์, 2509.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. โลกส่วนตัว (ของแหม) เล่ม 2. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรือง
รักษ์, 2511.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ของคดียี่สิบ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐ
มนตรี, 2519. (อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายสมบุญ ทั่ววัชณ์)

จารุวรรณ ชรรณวัตร. ลักษณะวรรณกรรมอีสาน. กทม.สันนิษฐาน : จิตนภัสการพิมพ์, 2522.

เจตนา นาควัชระ. วรรณไวทยาการ : วรรณคดี. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
2514.

เฉลิม มากนวด. การวิเคราะห์และเปรียบเทียบนิทานชาดกกับนิทานอีสป. พระนคร : กรม
การศึกษานานาชาติ, 2518.

ฐานิสร์ ชาศรัตพงศ์. "ความรู้เรื่องชาดก" อักษรสาร. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย, 2515. (พิมพ์เนื่องในโอกาสงานตีพิมพ์วารสาร 9 กันยายน 2515)

ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคียนส์โตร์, 2522.

ประคอง นิมนานเหมินท์, บรรณาธิการ. ลานนาไทยคดี. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่,
2521.

ประทีป ชุมพล, บรรณาธิการ. วรรณกรรมภาคใต้. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศึกษาสัมพันธ์,
2519.

ปรมาณูชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. ดิลกตะเลงพ่าย. พระนคร : โรงพิมพ์
คุรุสภา, 2503.

ปริญญา ฅณิกขุ. ประเพณีโบราณไทยอีสาน. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2516.

เปลื้อง ฅ นคร. นิราศ 25 เรื่องและวรรณคดีวิจักขณ์. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
2508.

_____ . "ภาพพจน์" คำบรรยายภาษาไทยชั้นสูง. พระนคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
2518.

พ. นววรรณ (นามแฝง). การใช้ภาษา. พระนคร : สมาคมสตรีอุดมศึกษาแห่งประเทศไทย,
2513.

พระธรรมพิพิธสถาปนา. ภาค 2 พิมพ์ครั้งที่ 8. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517.

พิฑูร มณีวัลย์. ขุนหิ่ง. พระนคร : คณะกรรมการฟื้นฟูวรรณคดีไทยอีสาน, 2511.

พลูหลวง (นามแฝง). โหราศาสตร์แบบใหม่. พระนคร : โรงพิมพ์วิจิตร, 2513.

ราชบัณฑิตยสถาน. สารานุกรมไทย เล่ม 2, 10. พระนคร, 2501.

ลีไทย, พระญา. ไตรภูมิพระร่วง. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2504.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. พุทธศาสนสุภาษิต. พระนคร : โรง
พิมพ์อักษรนิติ, 2468.

วรวุฒยพิสิฐ, พระ. วรรณคดีไทย. พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2502.

วิทย์ ศีระศรียานนท์. วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์. พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, 2504.

วิภา กงกะนันทน์. วรรณคดีศึกษา. มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520. (อัครสำเนาะ)

สีเทา พิณจุฑาคด. การเขียน. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2516.

สุวรรณภา เกวียงไกรเพชร. พระอภัยมณี : การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิจารณ์. สมาคมห้อง
สมุดแห่งประเทศไทย, 2518.

สุเวทย์ เวชสาร (ผู้รวบรวม). บทกลอนเล็ก. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นางสาครสิทธิการ
(ภาค กุลคัมภ์) กรกฎาคม 2519.

โสภณ เนตรอาจารย์ (ผู้รวบรวม). รวมกฎหมายสารบัญญัติ. พระนคร : การพิมพ์ไชยวัฒน์,
2512.

เสถียรโกเศศ. ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน. พระนคร : รวมสาส์น, 2512.

_____ . ประเพณีเรื่องการแต่งงานชาวสาวของไทย. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรือง
ธรรม, 2501.

_____ . เล่าเรื่องในไตรภูมิ. (ม.ป.ท.) อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พระธรรม
นาถปณี (โส ทาวโร ป.ช. 6), 2514.

เสถียร ลายลักษณ์, ร.ศ.ท. และคนอื่นๆ (ผู้รวบรวม). ประมวลกฎหมายประจำศก (พ.ศ.
2467 - 2468). พระนคร : โรงพิมพ์เคลิเมนต์, 2478.

ศรีวิสุทธิโมลี, พระ. "พุทธธรรมหรือกฎธรรมชาติ และคุณค่าสำหรับชีวิต" วรรณไวทยากร.
ไทยวัฒนาพานิช, 2514.

อริยานุวัตร, พระ. (ผู้รวบรวมและชำระ). วรรณคดีอีสานเรื่องกาพะเกษ. อุดรราชธานี :
โรงพิมพ์ศิริธรรม, 2519.

อุคม ประมวลวิทยา. ในราชสำนักพระนารายณ์มหาราช. พระนคร : สำนักพิมพ์โอเคียนส์โตร์,
2505.

เอกสาร

เกื้อพันธ์ นาคบุปผา. "พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย". วิทยานิพนธ์
ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2520.

ตรีทิพย์ บุญจรร. "พัฒนาการนวนิยายไทย 2475 - 2500 : การศึกษานวนิยายกับสังคม".
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย, 2521.

- ประคอง เจริญจิตรกรรม. "วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.
- ปราณี วงษ์เทศ. "เพลงพื้นบ้าน" วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 2 ฉบับที่ 2, เมษายน -
มิถุนายน. พระนคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, 2521.
- ยมโดย เพ็ญพงศ์. "ครุฑและภาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- ลัดดา ศิริเจริญ. "การศึกษาคุณค่าของชาคกเพื่อใช้ในการสอนวรรณคดีไทย". วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชามัธยม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517.
- วรมันท์ อักษรพงศ์. "การศึกษาสังคมและวัฒนธรรมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากเรื่อง
ขุนช้างขุนแผน". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. "การแกะ : พระเอกของเค็กไทยตั้งแต่สมัยก่อน และพระเอกในละครของ
ชาวบ้านกรุงศรีอยุธยา". เอกสารหมายเลข 21 บทความประกอบการสัมมนาประ
วัติศาสตร์อยุธยา ณ วิทยาลัยครูพระนครศรีอยุธยา 26 - 29 มกราคม 2523.
- เสาวลักษณ์ อนันต์กานต์. "บทละครนอกสมัยกรุงศรีอยุธยา". วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.
- ศักดิ์ศรี แย้มนาคา, กร. "ประวัติพุทธศาสนา" และ "ภารทวิทยา" คำบรรยายแก่นิสิตชั้น
ปริญญาโท คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สัมภาษณ์

ชัช บุณโณทก, ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีอีสาน. สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2523.

บัวทอง วาณิชสาร, อายุ 69 ปี ชาวจังหวัดร้อยเอ็ด. สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2522.

ประทีป ชุมพล, ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์
2523.

พิฑูร นลวิสัย, ผู้เชี่ยวชาญวรรณคดีอีสาน. สัมภาษณ์, 6 กุมภาพันธ์ 2523.

ฉิงอร (ศักดิ์เกษม หุทาคม), นักประพันธ์ ผู้เขียนเรื่อง "การะเกด". สัมภาษณ์, 14
เมษายน 2520.

ภาษาอังกฤษ

Herskovits, Melville J. "Folklore, Drama, and Music". In
Cultural Anthropology. New York : Alfred A. Knopf,
1960.

Tambiah, S.J. Buddhism and the Spirit Cults in North-east
Thailand. Cambridge University Press, 1970.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการศึกษา

นางสาวสุนันท์ ศาสตรวาทา เกิดเมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2486 ที่ จังหวัดร้อยเอ็ด ได้รับพระราชทานปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2507 ได้รับประกาศนียบัตรครุพิเศษมัธยม จากกระทรวงศึกษาธิการ เมื่อพ.ศ. 2508 ได้รับประกาศนียบัตรการสอนภาษาอังกฤษ (Teaching of English as a Second / Foreign Language) จากประเทศนิวซีแลนด์ เมื่อ พ.ศ. 2512 และจากประเทศสิงคโปร์ เมื่อ พ.ศ. 2517 และได้รับประกาศนียบัตร Vocational Training จากประเทศญี่ปุ่น เมื่อ พ.ศ. 2520 ขณะที่เขียนวิทยานิพนธ์นี้ รับราชการในกองแผนงาน กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย